

ВАСИЛКА

Апавяданні, вершы,
казкі

МІНСК
«ЮНАЦТВА»
1999

УДК 882.6-93
ББК 84(4Бел)6-5
В 99

*Для дзяцей малодшага
школьнага ўзросту*

Укладальнік
М. М. ЗАРЭМБА

Ганарар аўтарам выплачаны са сродкаў
Фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь
па падтрымцы культуры і мастацтва.

ISBN 985-05-0377-7

© М. М. Зарэмба. Укладанне, 1999
© Выдавецтва «Юнацтва». Афармлен-
не, 1999

ЯНКА КУПАЛА

*Народны паэт Беларусі
(1882—1942)*

ВЯСНА

Згінулі сцюжы, марозы, мяцеліцы,
Болей не мерзне душа ні адна,
Сонейкам цёпленькім, зеленню вабнаю
Абдаравала зямельку вясна.

Рэчкі бурлівыя, ўчора санлівыя,
Сёння усталі, плывуць і бурляць;
Рыбкі шмыглівыя скачуць, купаюцца,
К небу прыветна з вадзіцы глядзяць.

Пушчы паважныя, зімку праспаўшыя,
Радасна песні зайгралі свае;
Лісці зашасталі, птушкі зачыркалі,
Свішча салоўка, і дзяцел клые.

Поле травіцаю сочнай адзелася,
Выйшла скацінка і дружна скубе,
Каля скацінкі падпасвіч з жалейкаю
Ходзіць навокал ды йграе сабе.

Грай, грай, жалеечка! грай, грай, вясёлая!
Выйграй з вясною і долечку мне;
З пушчаю, з птушкамі, з вольнымі ветрамі
Грай мне аб шчасці, грай аб вясне!

ХЛОПЧЫК І ЛЁТЧЫК

— Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!
Я — ведай — вялікі ўжо хлопчык
І ўмею ўжо лётаць у сне.

Мне мама сягоння казала,
Што стукнула мне ўжо сем год.
Табе гэта, можа, і мала,
А мне ляцець толькі ў палёт.

Мне ўжо надакучыла дома —
Ў дзіцячы хадзі адно сад,
А так паглядзеў бы, вядома,
На іншы парадак і лад.

Вазьмі ж мяне, лётчык, хачу я
Пабыць у людзях, паглядзець,
Як месяц на небе начуе,
Як блукае ў лесе мядзведзь.

Як свецяцца ночкаю зоры,
А днём не відаць іх чаму,
Як рэчкі ў далёкія моры
Улетку плывуць і ўзіму.

На моры зірнуць хоць раз вокам,
Як ходзяць па іх караблі,
Ляцеці далёка, высока
Ды так пабываць і ў Крамлі...

Вось гэтак у добрым здароўі
Мы будзем ляцець і ляцець.
Вазьмі ж мяне, лётчык, з сабою,
Не будзеш ты клопату мець!

АЛЕСЯ

Кукавала зязюля
У зялёным лесе,
Гадавала матуля
Дачушку Алесю.

Гаманіў бор сасновы
У вечары і ранкі,
Над калыскай ліповай
Пела калыханкі.

— Спі, засні, мая дзетка,
Птушкі ўжо заснулі,
Спі, засні, мая кветка,
Люлі, люлі, люлі.

Спі, не ведай трывогі,
Надыдзе часінка,—
На свае ўстанеш ногі.
Мая ты дзяўчынка.

Будзеш кужаль ты прасці,
Будзеш ткаці кросны,
Выглядаць долі, шчасця
Ў маладыя вёсны.

Кукавала зязюля
У зялёным лесе,
Не згадала матуля,
Што выйдзе з Алесі.

Як набралася моцы
Матчына дачушка,
Паляцела да сонца
Пералётнай птушкай.

Паляцела дзяўчына
Самалётам гонкім
Над шчаслівай краінай,
Над роднай старонкай.

Адчыняе вароты
Нябесным маршрутам
Ці, як ястраб, з высатаў
Скача з парашутам.

І да сонца праз хвілю,
А ўсё вышай, вышай!
Самалётавым крыллем
Воблакі калыша.

Стара маці днём, ночкай
Марыць ля аконца:
Ужо к прасніцы дочка
Не зляціць з-пад сонца.

Кукавала зязюля
У зялёным лесе,
Не згадала матуля,
Што выйдзе з Алесі.

ЯКУБ КОЛАС

*Народны паэт Беларусі
(1882—1956)*

* * *

О, край родны, край прыгожы!
Мілы кут маіх дзядоў!
Што мілей у свеце божым
Гэтых светлых берагоў,
Дзе бруяцца срэбрам рэчкі,
Дзе бары-лясы гудуць,
Дзе мядамі пахнуць грэчкі,
Нівы гутаркі вядуць;
Гэтых гмахаў безгранічных
Балатоў тваіх, азёр,
Дзе пад гоман хваль крынічных
Думкі думае прастор;
Дзе увосень плачуць лозы,
Дзе вясной лугі цвітуць,
Дзе шляхам старым бярозы
Адзначаюць гожа пуць?

ВОСЕНЬ

Пуста ў лузе. Толькі стогі
Парыжэлыя стаяць,
Ды шпакі каля дарогі
Цэлы дзень адно крычаць.

Грэчка зжата. Гола ў полі.
Жыта звезена даўно.
Толькі плаваюць на волі
Кучы хмар, як валакно.

Дожджык сее беспрастанку;
Вецер свішча так, як звер...
Колькі лужын каля ганку!
А гразі, гразі цяпер!..

Ссохлі травы, усё павяла.
Слоць, плюхота, холад, цьма.
Эх, хутчэй бы закрывала
Зямлю чорную зіма!

ВЯСНА

...Сонца грэе, прыпякае;
Лёд на рэчцы затрашчаў.
Цёплы вецер павявае,
Хмар дажджлівых нам прыгнаў.

Вось і бусел паказаўся,
Гусі дзікія крычаць,
Шпак на дубе распяваўся,
Жураўлі ужо ляцяць.

І зіма, як дым, прапала!
Зелянее луг, ралля.
Як ад болю, ачуняла
Наша родная зямля.

ДЗЕД-ГОСЦЬ

Ходзіць дзед белабароды
Полям, лесам, пералескам,
Засцілае рэчкі лёдам,
Брыльянцістым снежным блескам.

Сыпле іней на марозы,
Туліць дрэвы лёгкім пухам,
Крые рэкі, травы, лозы
Белай воўнаю-кажухам...

А ялінка!.. Чаго толькі
На яе няма галінках!
Свецяць зоркі і вясёлкі
У бліскучых павуцінках.

Тут лісічка, зайчык, мышкі,
Рыбкі, буслік даўгавязы.
А як ззяюць на ёй шышкі,
Нібы ў іх гараць алмазы.

Каля ёлкі карагоды,
Песні, гутарка жывая,
А той дзед белабароды
Толькі ў вусы смех пускае.

Дык рассунем кола шырай,
Патанцуем на памосце,
Песняй звонкай, песняй шчырай
Прывітаем дзеда-госця.

ДВА МАРАЗЫ

Гулялі па полі два маразы, два родныя
браты: мароз Сіні-нос і мароз Чырвоны-нос.
Гуляюць-пагульваюць маразы, адзін ад-

наго пахвальваючы. А ноч ясная-ясная. Пра-
сторна маразам на волі. А ціха, так ціха,
нібы жывой душы не засталася на свеце.
Перабеглі маразы з поля на лес. Бегаюць,
палускваюць, з дрэва на дрэва пераскок-
ваюць, зайчыкаў палохаюць. З лесу ў вёску
заскочылі і давай па даху страляць.

— Эхе,— кажа мароз Сіні-нос,— усе паха-
валіся, баяцца на двор вылезці.

— Няхай толькі вылезе хто: задамо яму
страху,— адказвае мароз Чырвоны-нос.

Пачало развідняцца. Паваліў з комінаў
дым густы. Заскрыпелі калодзежы. Павыхо-
дзілі мужчыны з хат. Хто малаціць пайшоў,
хто ў лес па дровы збіраецца.

— Стой жа, брат,— сказаў мароз Чырво-
ны-нос.— Пабяжым жа мы на дарогу ў поле.

І пабеглі яны зноў у поле, стаяць, прыту-
ліўшыся, падарожных чакаюць.

Заскрыпелі сані на дарозе. Зазваніў дзесь
званочак пад дугою. У санях селянін сядзіць,
коніка паганяе. А ззаду за ім зухаўскі вазок
плыве. Званочак пазвоньвае.

— Ну чакайце ж вы,— кажа мароз Сіні-
нос.— Ты бяжы за мужыком, а я за панам
паганюся.

І пабеглі яны падарожных марозіць. Доў-
га бег мароз Сіні-нос, пакуль пана дагнаў.
Нарэшце дагнаў, пад футра залез, цяпло
выганяе адтуль. Паціскаецца пан, ногі зяб-
нуць, холад па целе пайшоў, панскі нос
пасінеў. А мароз Сіні-нос толькі пасмейваец-
ца. Ледзь да смерці пана не замарозіў. А ма-
роз Чырвоны-нос дагнаў селяніна і давай яго
марозіць.

— Эге, мароз не жартуе,— кажа селянін.
Злез ён з саней, бяжыць, нагамі тупае, рука-

мі аб плечы б'е. Прабег так з паўвярсты, аж горача стала яму. Сеў сабе на сані, едзе — і гора мала.

— Ну пачакай ты, брат: прайму я цябе, як ты дровы сячы будзеш.

Заехаў чалавек у лес. А мароз Чырвоны-нос выперадзіў яго, у лесе чакае. Выпраг коніка селянін, сякеру ўзяў ды як пачаў секчы — горача стала яму. Скінуў кажух. А мароз і ўзрадаваўся: залез у кажух і давай там белыя кросны ткаць.

Зрабіўся кажух белы як снег. Насек дроў чалавек, да кажуха ідзе, а ён увесь абмёрз.

— Эге, браток, дык ты тут!

Узяў пугаўё ды як стаў малаціць — ледзь жывы выскачыў мароз Чырвоны-нос ды дра-ла ў лес.

Узлаваўся мароз Чырвоны-нос на селяні-на, але ніякай рады даць яму не можа.

ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

(1840—1900)

КАЛЫХАНКА

Люлі, сыноч, люлі, люлі!
Усе курачкі паснулі;
Ой, паснулі і курчаткі
Пад скрыдэлкам сваёй маткі;
А ты чаго не спіш, сынку,
Як бы чуў ліху гадзінку?
Можа, будзеш калі панам
Ці вялікім капітанам,
А як матка прыйдзе ў госці,
Ой, то будзе ёй радосці!..
Сядзе матка ў кут на лаве,
Сын хлеб-соль прад ёй паставе,
Ручкі, ножкі пацалуе,
Памілуе, пажалуе;
Пачастуе мядком сытным,
Блінком мякенькім падсітным,
Піражочкам і з начынкай,
Верашчачкай, гарачынкай...
Люлі, сыноч, люлі, люлі,
Бо ўжо курачкі паснулі!..
Ой, то будзе рада матка,
Хоць і простая салдатка,
А усякі шапку здыме,
Як дазнаецца аб сыне.

Люлі, сынок, люлі, люлі,
Бо ўжо курачкі паснулі!..
Можа, будзеш калі панам
Ці вялікім капітанам,
Людцаў, можа, будзеш біці,
Цяжка будзе ў свеце жыці;
Будуць клясці, як ліхога,
Прасіць смертанькі ад бога.
Люлі, сынок, люлі, люлі,
Бо ўжо курачкі паснулі!
Тагды матка прыйдзе ў гасці,
Сын выкіне стары косці;
Жабруючы, пойдзе ў вёску,
Будзе прасіць матку боску,
Каб забыцца ёй аб сыне,
Каб не ведаць, дзе ён згіне.
Люлі, сынок, люлі, люлі,
Бо ўжо курачкі паснулі!
Ой, не будзь ты лепей панам,
Ні вялікім капітанам,
Будзь чым матанька радзіла,
Каб у гасці не хадзіла,
Каб век з табой векавала,
Гаравала, працавала...
Люлі, сынок, люлі, люлі!
Усе курачкі паснулі,
Ой, паснулі і курчаткі
Пад скрыдэлкам сваёй маткі!..

ЦЁТКА

(1876—1916)

СІРАЦІНКА

У кашульцы чорнай, зрэбнай.
Тварык сплаканы, мурзаты;
Ані бацькі, ані маткі;
Дзядзька выгнаў з роднай хаты.

На узмежку сядзіць, плача,—
Куды дзецца — знаць не знае;
Гадок шосты пайшоў толькі...
А тут ночка... страх... змяркае...

Не плач, сірацінка,
Беларуская дзяўчынка!
Спяць сном вечным бацька, матка,—
Не пачуюць ця, дзіцятка.

Не памогуць твайму плачу,
Не траць сілы дарагія:
Жыта сіва спаць ця прыме,
Дожджык цёплы шчочкі змые,

Пасцель мякку трава ўсцэле,
Пырнік ножкі ўкрые босы;
Сном забудзешся спакойным,
Вецер вольны спляце косы.

Каласочак ця накорміць,
Сонка яснае прыгорніць,
Крыж расстайны будзе таткай,
Ралля чорна — роднай маткай.

Ўстань з узмежка, не плач горка,
Глянь у неба: зорка ясна,
Што найдалей свеціць міла,—
Твая гэта, твая ўласна.

Вер: не згінеш, сірацінка,
Беларуская дзяўчынка!
Ў нашым краі многа гэтак
Ў людзі выйшла сірат — дзетак...

Мы належым да народу,
Што ад свету да заходу
Кожны з гора ўтрое гнецца,
Аднак гору не даецца.

Крыжам ляжа ў крыві ўласнай,
А ўсё ж верыць зорцы яснай,
Наш народ наўздзіў трывалы!
Шмат прыдбаў чужынцам славы...

Аб сабе адно забыўся,
Толькі вось цяпер збудзіўся.
Хоць шмат латак, хоць без хлеба —
Жыць і крэпнуць і нам трэба.

Беларусы! Больш нікому
Не ўступайце вы загону
Свайго жніва, сваёй працы.

Сіраціна! Страх дзіцячы
Зглушы ў сэрцы, расці жвава —
Цябе жджэ народна справа!

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ

(1891—1917)

МУШКА-ЗЕЛЯНУШКА І КАМАРЫК — НАСАТЫ ТВАРЫК

Блізка рэчкі Самацечкі камары таўкуцца,
І «таўкачыкі» спяваюць і у скокі тнуцца:

«Гэй, гоп, таўкачыкі,

Гэй, гоп, асінавы,

Ды работы Максімавы...»

А Максім ляжыць на траўцы, сонна пазірае,
Камарок за камарочкам да яго шыбае,
І пясняр з усіх найлепшы ўжо звiніць ля вуха,
Як камарыка наўмысна загубіла муха.

I

Захісталася сасонка баравая,

Затужыла дзяўчынанька маладая,

Жартаўлівая пяюшка-сакатушка,

А па імені — Мушка-зелянуска:

«Ой, чаму ж ды не судзілася мне долі,

Што мяне і не сваталі ніколі!

А пасагу прабагатага я маю:

Куст шыпшыны ад краю і да краю,

Шчэлка ў яблыні — пры ветры каб хавацца,

Ліст альховы — на ночку пакрывацца

Ды да краю поўны мёдам кацялішча

З жалудовай вялізнай скарлупішчы.

Калі гэты мёд у місачку кладзецца,
Ажно сліна ў роце набярэцца».
Як пачуў тыя жаласці камарык —
Паскрабаў і насочак ён, і тварык:
«А чаму бы мне ды з ёй не пажаніцца?
Пэўна, пойдзе, каб болей не журыцца.
Хоць насаценькі я, шэры, хударлявы,
Дык у скоках затое ж рухавы...»
І схпіўся камарочак прыбірацца,
Каб ля мушкі-пяюшкі ўвіхацца.

II

Прыляцела мушка дахаты,—
Аж у яе камарык насаты.
Сватоёе-хрушчы усядаюць,
З бацькам-маткай штось размаўляюць:
«Мы — стральцы, шукаем куніцу,
Не куніцу, але дзявіцу».
Гаманілі болей гадзіны
Ды гавораць так да дзяўчыны:
«Ці да смаку наш госць багаты?» —
«Запытайцеся ў мамы і таты».
Тут гарэлкай усё змацавалі,
А пасля і заручын даждалі.
Браў жаніх ад мушкі-дзяўчыны
Дарагі ручнік з павуціны,
Што яна на траўцы сцяліла
І на ясным сонцы бяліла.
У нядзелю будзе вяселле.
Захадзіў камар, як з пахмелля:
І пье і скача паціху,
Ды як сыпне ўраз «шырсцяніху»:
«Шырсяніха, шырсяніха мая,
Пакахала камара-гультая.
А камар не зважае на яе,
Толькі лётае ды песні пье».

Загудзела, расшумелася дубрава:
 Аб вяселлі у дубраве стала слава.
 Як вянок на муху свацейкі надзелі,
 Ёсе навокала аж вочы праглядзелі.
 А калі бацькам журылася дзяўчына,
 Аж заплакала жаночкая радзіна:
 «Ускланяюся татачцы і матачцы,
 Калі ўжо апрыкрала ім у хатачцы,
 І чаму ж вы мяне гадавалі
 Ды ў чужую сямейку аддалі?»
 Ё каравайніцы улітак запрасілі,
 І яны дзяжу на продзіў замясілі.
 Авадзень быў камаровым старшым дружкай
 І рассыпаўся дробным макам перад мушкай.
 Матылькі — баяры, пчолачкі — баяркі
 Спрытны, шпаркі, асабліва як да чаркі.
 А найстаршая баярачка-чмяліха
 Так спявала, аж баяр пабрала ліха:
 «Ой, багаты баяры, багаты,
 Ды забыліся ўзяць грашаняты.
 Хоць не шмат грашанят яны маюць,
 Дык затое свой гонар трымаюць:
 Хто капейку дае — грыўняй ліча яе,
 А хто грыўню паклаў — што рубля дараваў».
 А як сыпнулі-урэзалі музыкі,
 Дык узняўся разам гоман там вялікі.
 Чмель пузаты на басолі гучна грае,
 А на скрыпцы ёмка пчолка падсякае.
 І знайшоўся мушанёнак нейкі малы,
 Што званіў-такі някепска у цымбалы.
 Лоўка конікі у скоках выціналі,
 Угару стрыбалі, звонка падпявалі:
 «Камары скакаць
 Выракаюцца:
 Ногі доўгія
 Паламаюцца».

Гэтак скачуць — хто патроху, хто памногу.
Нейкі конік адтаптаў чмялісе ногу.
Госці спорна п'юць-ядуць ды размаўляюць.
А музыкі граюць, дыхту задаваюць.
Ўмела муха на вяселле запрашаці,
Ды над тое лепей ўмела частаваці,
Усяго стаяла досыць для гасціны:
Нават мёд быў і чмяліны і пчаліны.
Хрушч вялізны так гарэлкі насмактаўся,
Што зваліўся ды ў куточку высыпаўся.
Восы ў шатах чорных з жоўтымі стракамі
Проста елі мушку злоснымі вачамі,
А яна ля мужа скромненька сядзела
І зялёненькай спаднічкай зіхацела.
Мураўёўна нізка звесіла галоўку,
Бо занадта зацягнулася ў шнуроўку.
Ды як скрыкнула, як ахнула раптоўна:
Ў кроплі дожджыку танула мураўёўна.
Ўсё сцямнела, кроплі шпарка застукалі,
У дупло, дзе мушка жыла, пападалі.
Пахаваліся ўсе госці ў куточкі:
Так спынілася вяселле сярод ночкі.
А назаўтра ўсе, як толькі ўсталі зрання,
Дык пайшлі да камара на баляванне.
І былі яшчэ нарэшце перазовы,
Каб не стала аб радзіне кепскай мовы.

IV

Абляцелі кветачкі
Не ў пару.
Невясёла шэраму
Камару.
Як пачаў ён параю
З мушкай жыць —
Давялося беднаму
Патужыць.

Не умее мушачка
Працаваць,
Толькі ўмее з хлопцамі
Жартаваць;
Ані выткаць кросенкі,
Ані шыць,
Ані стравы хораша
Наварыць.
Паштурхаў камарычак
Галаву:
«Як я з гэткай жонкаю
Пражыву?
Дзе я вочы, брацейкі,
Меў свае,
Як сабе за жоначку
Браў яе?»
Паляцеў ён плакацца
У лясок,
Сеў на дуб зялёненькі
Пад лісток.
Пахіліў галованьку,
Уздыхнуў,
Песню сумна, жудасна
Зацягнуў:

«Выйду ў поле ды разважу тое гора,
Гэй, гаротнае, маркотнае!
Ты шырока, маё полеяка,
Ад кусточка да кусточка разлягаешся,
Ты глыбока, сэрца, краешся,
Дзе цяпер я смерць сваю спаткаю:
Ці у моры, ці у рэчцы, ці ў ставочку,
Што капытам пры дарозе быў прабіты
І да краю буйным дожджыкам наліты?»

— Што за шум у бары учыніўся?
 — А камарык там з дуба зваліўся.
 Грымнуў ён на зямлю з высакосці
 І пабіў-паламаў сабе косці.
 Цеслі дошкі з дубоў пілавалі,
 Габлявалі, труну змайстравалі,
 Ёсю чырвонай кітайкай аббілі,
 Істужкай чорнай з краёў адтачылі.
 Гэй, кладуць камара ў дамавіну,
 Сазываюць сяброў і радзіну.
 Камары над труной затрубілі,
 Светлячкі лепей зорак свяцілі.
 «Вы паціху, музыкі, зайграйце,
 Маё сэрца у край не ўражайце!» —
 Горка мушка-ўдава галасіла,
 Скорай смерці сабе прасіла:
 «Мой мужочак, а мой камарочак,
 Ты падай мне з труны галасочак.
 Ах, ніхто над табой не заплача,
 Толькі хмарачка дробнымі дажджамі,
 Толькі мушачка горкімі слязамі».
 Палажылі дамоўку на мары,
 Паняслі праз лугі ды папары.
 Ля дарогі магілу капалі,
 І у ёй камара пахавалі,
 У сырую зямельку зарылі,
 Зверху насып вялікі зрабілі.
 Людзі добрыя шляхам мінаюць,
 Шапкі нізка здымаюць, пытаюць:
 «Не іначай, вяльможны вандроўнік —
 Генерал, ці маёр, ці палкоўнік?» —
 «Не, ляжыць тут камар-камарочак,
 У каторага з локаць насочак».

РЫГОР БАРАДУЛІН

*Народны паэт Беларусі
(нарадзіўся ў 1935 г.)*

НА ШАШЫ І ЛЯ ШАШЫ

Штохвіліны ля шашы
Шумна, як на кірмашы.
Шоргат,
Шорах,
Шум птушыны.
За машынаю машына.
Нешта шэпча шына шыне.
Шпак шыкуе на шыпшыне.
А пад шатамі ў цішы
На ляшчыне спарышы.
У капелюшы спарыш,
Пашукай спарыш, малыш!
Шпарка па шашы ў кашы
Пашыбуюць спарышы.
Шэпча шустрая шаша:
— Не спяшайцеся, ша-ша...

ПРЫГОДЫ ЛІТАРЫ

Адзінка сумная
Ішла
Адна ў адрыву
Смела.

Ды тут
Варона з-за вугла
На макаўку ёй
Села.
І стала літарай
Яна.
І —
Над адзінкай
Кропка.
Імшарынай да бацяна
Пайшло ўжо І
Таропка.
Бацян,
Ён частаваў рапух
І частаваўся імі.
Ажно цыбаты цень
Разбух
Пад хмарамі глухімі.
І ела іншае,
Аднак
Адну шчаку
Наела.
З І стала Рэ.
Аж свіснуў рак,
Рачулка пакрывела.
Рэ ела ўжо
На повен рот
Аер
Ды запівала
Рачной вадой,
Што змыла лёд.
З Рэ Фэ
Знянацку стала.
Фэ фанабэрыстае ўміг
Надзьмулася
Ды хмура

Зірнула
Зверху ўніз
На ўсіх:
— Я — важная
Фігура.
Фактычна
Мне няма цаны.

Ды дзе
Мая карона?

Адно ўсміхаліся
Адны
Адзінка
Ды варона.

КОТ ТОМ

Свой дом
Шукаў кот Том,
А дом быў
За хвастом,
А хвост быў
За кустом,
А куст быў
Пад мастом,
А мост быў
Над шастом,
А шост быў

Над клястом,
А клёст быў
Над гняздом.
І кожны меў
Свой дом.

Даўно ўжо
Кошка Тома
Чакала Тома
Дома.

ПЯТРУСЬ БРОЎКА

*Народны паэт Беларусі
(1905—1980)*

РОДНЫЯ СЛОВЫ

Яны даспадобы мне, хай і старыя,
Не толькі ў гучанні хвалюючы змест,
Як многа гавораць мне назвы такія —
Мінск,

Пінск,
Брэст.

Калі паразважыш, няцяжка дазнацца,
Бо сведчаць на ўсю неабсяжную шыр,
Што продкі любілі спакойную працу,—
Шклоў,

Клецк,
Мір.

А вораг находзіў,— бязлітасна білі,
Трываць не хацелі абразы і слез,
І разам з Бярозаю катаў тапілі —
Пціч,

Друць,
Сож.

Дзяды і бацькі нашу мову стваралі,
Каб звонка звінела, была як агонь,

У сёлаў імёны, як гукі цымбалаў,—
Блонь,
Струнь,
Звонь!

А ТЫ ХОЦЬ ДРЭВА ПАСАДЗІЎ?..

Дзе дваццаць год таму назад
Ляжаў дзірван акамянелы —
Расцвіў прыгожы, буйны сад,
Паплыў удаль, як ветразь белы...

Нямала тут вясновых дзён
Папрацавалі слаўна людзі,
Каб кожнай яблыню ён
Усхваляваў нам сёння грудзі.

Ён так святло сваё разліў,
Глядзіш, нацешыцца няможна...
...А ты хочь дрэва пасадзіў? —
Няхай сябе спытае кожны.

НАДЫХОД ВОСЕНІ

Вось і лета сышло,
Адспявалі калоссі,
Цяжка нам заўважаць,
Як з'яўляецца восень.

Непрыкметна зусім —
Прыплыве павуцінкай,
Гляне жоўтым лістком
З-пад зялёнай хусцінкі.

Усплыве туманом
Над рачулкаю соннай,

Устрывожыць дымком
З пахам бульбы пячонай.

Зачаруе агнём
Маладзенькай рабіны,
На адлёце крылом
Памахае бусліным.

А пасля,
А пасля
Ліст апошні сарвецца...
Ды не знаю, чаму
Ты мне, восень, па сэрцу.

ЯНКА БРЫЛЬ

*Народны пісьменнік Беларусі
(нарадзіўся ў 1917 г.)*

СНЯЖОК І ВОЛЕЧКА

Вельмі выразна і прагна, як той, хто стаміўся ад смагі, успамінаю драўлянае вядро, даверху поўнае празрыстай, халоднай вады. Мама нясе яго па двары, а са страхі злятае мой голуб Сняжок і садзіцца на край вядра. Вада ў вядры калыхаецца, і піць яе нязручна. Ды голуб п'е, а мама смяецца і ставіць вядро на зямлю.

Мама змарылася, жнучы ад рання, спяшалася дахаты, падаіць Падласку, пакарміць мяне, і зноў спяшаецца ў поле. Мы жывём першае лета без таты, і маме цяжка, а я — сірата. Ды я — мужчына, і хачу быць яшчэ большы і ўсё рабіць, каб маме было лягчэй. Я добра пасу, скрабу ўвечары бульбу, хаджу па дровы...

Бывае, праўда, і так, што я трохкі нашкоджу і мама злуецца. Адноўчы так засядзеўся над рэчкаю з вудай, што мама поцемку сустрэла мяне на лузе. Падласка сама прыйшла дахаты, і мама вельмі спалохалася, куды я падзеўся. А то мы раз з Міхасём, маім сябрам, пачалі віць адразу дзве пугі,

і не было каму патрымаць нам вяровачкі, дык мы падлажылі абодва канцы пад вазон. Мы сабе толькі паплёўвалі ў рукі, вілі, а вазон усё ехаў на падаконніку, пакуль не гупнуўся на падлогу. Мама злавала зноў, а я зноў абяцаў, што не буду нягодны. І я стараюся, а мама верыць мне, што я хачу быць добры. Бо мама вельмі добрая сама.

Гэта ведае і Сняжок. Вада ў вядры памалу перастае калыхацца, і ён п'е, не адымаючы дзюбы.

— Перадыхнуў бы хоць! — гаворыць мама. — От дзе хіба рассохся. І праўду кажуць, што «цягнеш, як голуб».

Яна смяецца. Я сяджу ля вядра на зямлі, і гэтак мне добра глядзець на вясёлую маму. Таксама добра глядзець, што мой Сняжок сядзіць на краечку вядра, учапіўшыся за гэты край чырвонымі маршчыністымі ножкамі, а ў вадзе, чым больш яна аціхае, усё выразней адлюстроўваецца яго белае волле.

І вось ён нарэшце напіўся. Паглядзеў на нас, нашурпіўся, нібы са злосці, і скочыў у ваду.

— О, гэта дык гэта! — замахнулася мама.

— Ты не гані яго, — крычу я, — не гані! Няхай пакупаецца.

Кажу таксама, што я і сам прынясу, ды мама зноў смяецца.

— Ну, дзе там — ты прынясеш!.. — гаворыць яна. — Здаравяка знайшоўся. І сама прынясу. Ды ён вады не замуціць: ён чысценькі.

Сняжок вады не замуціў. Калі ён скончыў купацца і мама паднесла вядро на парог хлява, Падласка зусім спакойна пачала піць. П'е яна, таксама як голуб, прагна. Пакуль ён піў, яна глядзела з хлява, з-пад дручка, якім

завалены дзверы, і нават мыкнула ад зайздасці.

Падласка п'е, а мне прыемна глядзець, як хутка апускаецца ў вядры вада. Пасля карова чмакае пысай, цягнучы рэшткі вады, і ласа ліжа драўлянае мокрае дно шурпатым, казытлівым языком. Я люблю гэтае казытанне і таму падстаўляю малую далонь пад халодную мокрую пысу Падласкі.

— Я прынясу яшчэ,— кажу я,— прынясу! Ды мама не дае мне вядра.

— Прынясу я й сама.

А мой Сняжок тым часам ужо на страсе.

Ён ужо дакарае за нешта сваю галубку, сварыцца на галубянят. Яны сядзяць на тым баку страхі, ад сонца, і мне іх з двара не відаць. Відаць толькі Сняжок, які на самым хрыбце страхі. Ён надзімаецца і кружыцца ваўчком, і пад'язджае, як індук, і ўсё вурчыць, вурчыць!.. Я разумею, што ён кажа. Ён сварыцца на сваю белую сяброўку Волечку, якая залішне песціць малых.

«Нат-тур-ра, нат-тур-р-ра! — сварыцца ён.— Ім, гультаям, і нар-р-руку, а ты ім пат-тур-р-рай!..»

«Не гультаі, не гультаі, а гу-а, гу-а, гуленькі»,— гудзе ў адказ далікатная ціхая Волечка. Яна ўжо выйшла на хрыбет страхі і вытанцоўвае вакол свайго сварлівага гаспадара. «Куды лятаць, чаго лятаць,— стараецца абараніць дзяцей.— Яшчэ каршун, яшчэ куршун, а гу-а, гу-а, гуленькі!..»

«Які кар-р-шун? Які кар-р-шун?» — яшчэ больш абураецца Сняжок.

Нарэшце, нібы выказаўшы ўсё, што ён хацеў сказаць, Сняжок узняўся, залопаўшы ў крыллі. За ім узляцела яго паслухмяная Волечка, а ўслед за імі — маладыя.

Маладых двое, і я нікому не кажу, што ўсё яшчэ ніяк не магу распазнаць, якое з іх — голуб, якое — галубка... Яны яшчэ пішчаць і часта лезуць да дзюбы бацькоў. Сняжок дарэмна бурчыць на іх, што гультаі, — яны лятаюць вельмі ахвотна.

Ды Сняжок ужо не злуе. Ён уздымаецца вышэй, вышэй, вышэй!.. Пасля спыняецца і, нібы ўчапіўшыся лапкамі за нейкую нябачную вяровачку, нацягнутую ў небе, пачынае заўзята куляцца. Куляецца ён вельмі спрытна, цераз спіну. Вяровачка, за якую ён учапіўся, мусіць, не адна, — яны нацягнуты, як тэлеграфныя драты. Сняжок, пачаўшы ад верхняй драціны, чапляецца за кожную — ніжэй, ніжэй, ніжэй, ніжэй! — а потым, усе перабраўшы, уздымаецца ўверх. Побач з ім куляецца і кружыць белай пушынкай на ветры малая, спрытная Волечка.

Толькі малыя «гультаі», як называе іх Сняжок, не могуць яшчэ куляцца. Яны нясмела прысядаюць на распушчаныя хвасты, патрымцяць крыллямі, як жаўрукі, і зноў пачынаюць лятаць...

А я гляджу, не магу наглядзецца.

* * *

Ён быў смелы і горды, мой голуб Сняжок.

Зімой, калі я, гразнучы ў тугіх сумётах, ішоў з суседняй вёскі і нёс яго за пазухай са звязанымі крыллямі і нагамі, я ніколі не думаў, што ён — ды такі забіяка.

Дагэтуль у нас галубоў не было. Волечку даў мне, на два дні раней, Міхась. Дзядзька Сцяпан, мамін брат, даючы мне Сняжка, гаварыў, што першую пару найлепш прыву-

чаць у хаце. І ў нашай хаце стала вельмі весела.

Сняжок і Волечка хутка знайшлі сабе зручны, зацішны куточак у запечку і пачалі рабіць гняздо. Тут ужо я дапамог,—церушыў ім ля печы салому. І вельмі пацешна было, як яны валачылі яе, узяўшы саломінку ў дзюбу.

— Будуюцца,—казала мама.— Нібыта дзеравякі з лесу возяць.

А неўзабаве, усадзіўшы ў запек руку, я абмацаў пад голубам малое цёпленькае яйцо. Праўда, дабрацца да яго было не проста. Сняжок злосна гудзеў, кляваў мяне дзюбай і хлётка, пякуча хвастаў крылом па руцэ. Але гэтым мяне не адгоніш.

А вось на другую зіму ён праз смеласць сваю і загінуў.

Яшчэ быў люты, холадна было нават у хляве, дзе стаяла Падласка, а галубы ў старым, дзіравым кошыку, падвязаным пад лацінай, выседзелі галубянят... Пару маладых я ўвосені аддаў Міхасю, як мы і дамаўляліся з ім, калі ён даваў мне Волечку, і зімавала ў мяне толькі пара старых. Галубянят я заўважыў не адразу, хоць і прыходзіў у хлеў штодня. Прыходзіў спачатку ўдзень, а пасля, калі наша Падласка прывяла цялятка, прыходзіў з мамай і ноччу. Мы зачыняліся ў хляве, я трымаў лямпу, а мама даіла карову. Як прыемна было пазіраць, што на чыстай саломе ляжаў, падкурчыўшы ножкі, расставіўшы вушы, пярэсты бычок! Як прыемна было слухаць, што ў даёнку дзюрчыць сырадой, які я хутка буду есці з хлебам, што над намі, устрывожаныя шумам і святлом, варушацца і гудуць у кошыку галубы!..

Днём я заўсёды прыходзіў глядзець, калі мама паіла Падласку або прыносіла ёй есці. А то заходзіў і так.

І вось аднойчы я пачуў у кошыку пад лацінай знаёмы піск... «Няўжо малыя?!» — усцешыўся і здзівіўся. Дык вось чаму яны, Сняжок і Волечка, апошнім часам усё сядзелі на змену ў кошыку, чаму адтуль чуваць было іх радаснае гудзенне!

З катуха, у які мы клалі Падласцы трасянку з саломы і сена, мне ўжо не вельмі цяжка было дабірацца да бэлькі, а з бэлькі я, абяруч трымаючыся за кроквіну і ступіўшы на адну, тады на другую лаціну, далазіў да галубінага кошыка. Адною рукою трэба было трымацца, каб не ўпасці, а другою я палез у гняздо. Гэта было не проста, — Сняжок балюча дзеўбаўся і біўся крылом. А ўсё ж я абмацаў пад ім, на сагрэтай саломе, два цёплыя, мяккія камочки!.. Ад радасці я ўжо не злазіў з бэлькі на катух, а проста скочыў на гной і пабег з такой весткай у хату, а потым — да Міхася.

Ды радасць наша была не доўгая. Яе забраў Сымонаў кот Жандар.

Жандарам яго называла мая мама. Ён быў вялікі, пануры, вусаты і шкодны. Мы з Міхасём не любілі яго і ганялі, абы дзе сустрэўся.

Зладзюга ведаў, што акенца ў нашым хляве зімавала без шкла і мы затыкалі яго саломай. Падласцы было ад гэтага цяплей, але затое цёмна. Яшчэ горш было сядзець у цемры, узаперці галубам. Калі адліжыла і засвяціла сонца, я выняў з акенца салому, каб усім у хляве стала лепш, — і Падласцы з прырэстым бычком, і галубам з галубянцямі... І вось Жандар прыпільнаваў, што я вяр-

нуўся з коўзанкі позна, забыўся заткнуць акенца саломай, і ён залез у хлеў.

Сняжок загінуў з боем. Дзівак! Ён думаў, як і ад маёй рукі, адбіцца ад ката маленькай дзюбай і крыллямі...

Уранні я заўважыў ля хлява на снезе белы пух і пер'е, якога яшчэ больш было на гнаі, куды яно ападала з кошыка.

У кошыку былі адны галубянты. Відаць, што кот залез туды на досвітку, бо галубянты яшчэ не змерзлі, жылі, асабліва адно.

Яно і выжыла. Я накарміў яго з рота, сагрэў у руках і пасадзіў у запекі. Тады пабег да Міхася. Мы разам з ім падумаем, што тут рабіць. Галоўнае — злавіць і адвучыць Жандара.

Калі я выйшаў з хаты на двор, са страхі хлява ўзляцела, залопаўшы крыллямі, Волечка. Яна спалохалася нават і мяне.

Яна паляцела кудысьці, відаць, не могуць асмеліцца ўляцець у акенца хлява, і не вярнулася, мабыць, загінула недзе, бо я больш не бачыў яе, хоць і вельмі хацеў, каб злавіць і прынесці ў запечак.

* * *

Зноў вясна.

Зноў наш двор пацярэшаны пялёсткамі белага цвету, што асыпаецца з вішань. Падласка ляжыць каля плота, на сонейку, спакойна глядзіць і перажоўвае жвайку. Яна заўсёды жуе, хоць не заўсёды ёсць што жаваць. Сёння мы з Міхасём пастараліся вельмі ўдала — прыпасвілі сваіх кароў на панскім лузе. Падласка і цяпер маўчыць, як змоўшчыца, як і зімой, калі я цішком дадаваў ёй у трасянку больш сена. Тады мама аднойчы злаві-

ла мяне і палаяла, а цяпер я прызнаўся і сам, пахваліўся ёй нашай удачай.

«Асцерагайся, сыноч,— сказала яна.— Пападзешся ім у рукі — не памілуюць...»

Ды я не баюся. Што гэты луг не панскі, а наш, вясковы,— я ўжо чуў, і не раз. Што паноў усе роўна не будзе — за год ці за два,— я ведаю таксама. Аб гэтым у нас гавораць і песні спяваюць. Іх не будзе, а нашы каровы цяпер ужо хочуць, каб мы іх напасвілі, і таму сёння мы з Міхасём — малайцы.

Я ўжо большы, чым быў летась, я сам выкручваю са студні вялікае драўлянае вядро з вадою, сам нясу яго поўнае ў хату і сам смяюся, успамінаючы хлопчыка Алеся, пра якога мы нядаўна чыталі ў вершы Якуба Коласа:

Ён дзяцюк, хлапчына,
Носіць ён вядро з вадою,
Як стары мужчына.

І вось я, мужчына, нясу ад студні поўнае драўлянае вядро вады, а са страхі злятае мой Сняжок і садзіцца... ужо не на край вядра, а проста мне на плячо. Бо гэта ўжо не той Сняжок, а сын яго, якога я выкарміў сам.

Я стаўлю вядро на зямлю і падстаўляю голубу далонь. Сняжок, нібы па тоўстай кладцы-бервяне, ідзе па маёй руцэ ад пляча на далонь і, спыніўшыся на далоні, пачынае вурчаць. Ён надзімаецца і кружыцца ваўчком, і ўсё вурчыць, вурчыць мне проста ў твар!.. Я разумею, што ён кажа. Ён скардзіцца мне на сваю белую Волечку, якую я прынёс яму ад Міхася.

«Нат-тур-р-ра! Нат-тур-р-ра! — вурчыць, сярдуецца мой белы гадунец, гаворачы пра

палахлівую сяброўку.— Ты не кар-р-ршун!
Ты не кар-р-р-ршун!..»

— Не, не каршун,— смяюся я і гладжу
Сняжка, каб супакоіць яго.

А маладая Волечка глядзіць на нас са страхі і, нібы ёй дрэнна відаць, паднімае раз-
пораз ўверх сваю маленькую чубатую галоўку.

Эх ты, Сняжок! Ну, што за дзіва, што ты
не баішся мяне? Ці даўно гэта было, як ты,
яшчэ не могучы лятаць, хадзіў за мной па
хаце, пішчаў і кланяўся, растапырыўшы
крыллі, прасіўся на рукі? А ці даўно ты,
ужо на двары, таксама злятаў са страхі да
мяне на плячо і лез з дзюбай у рот, прасіў
есці? А сёння ты — вялікі гаспадар, герой,
мужчына!

І ты ўжо кружышся, вурчыш, як твой баць-
ка, вечна незадаволены буркун. Ану, пайшоў!

Я падкідаю Сняжка далоняй уверх. І ра-
зам з ім са страхі, палахліва залопаўшы
ў крыллі, узлятае і Волечка.

І вось яны кружаць пад чыстым блакіт-
ным небам. Дабраўшыся да тых, нацягнутых
уверсе і нікому нябачных драгоў, мой белы
прыгажун чапляецца чырвонымі лапкамі за
драціну і пачынае куляцца. Побач з ім ку-
ляецца і кружыць вакол яго белай пушынкай
на ветры малая, ціхая, спрытная Волечка.

Няхай куляюцца! Ім будзе весела ў мяне,
спакойна, добра. Жандар больш не разбу-
рыць іх гнязда: мы з Міхасём адвучылі ня-
годніка. Мы парабілі цяпер такія галубнікі,
што ніхто не далезе, ніхто не дастане!

Гладжу — не магу наглядзецца.

НІЛ ГІЛЕВІЧ

*Народны паэт Беларусі
(нарадзіўся ў 1931 г.)*

СНЕЖНЫ ДЗЕД

Колькі шуму, колькі смеху:
Лепім дзеда мы са снегу!
Задала зіма работы —
Па двары кацілі ўтрох —
І паставілі ля плоту.
Дзед стаіць, хоць і без ног.
Замест рук — уткнулі палкі,
Вочы — вугалю кавалкі,
Нос — чарэпак з гладыша,
Барада — шматок кудзелі,
А на лысіну надзелі
Кош замест капелюша.
Ну і дзед! Відаць, яму
Тут стаяць усю зіму.
Будзе ён тут па начах
Наганяць на зайцаў страх,
Каб не бегалі сюды
Сад псаваць наш малады!

СЯБРЫ Ў ПАХОДЗЕ

Як выходзіла з двара
У дарогу дзетвара —

Брала яна рэчы,
Клала іх на плечы:

Грышка ўзяў палатку,
Цішка — коўдраў скатку,
Стась — тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Лёўка,
А сачкі з бляшанкай —
Малалетак Янка.

Толькі выйшлі за сяло,
Цішку муляць пачало.
Стаў прасіць ён Грышку:
— Памажы, брат, крышку!
Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
Стась — тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Лёўка,
А сачкі з бляшанкай —
Малалетак Янка.

І гадзіну не ішлі —
Стася колікі ўзялі.
Стаў прасіць ён Грышку:
— Памажы, брат, крышку!
Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
Харч і посуд — Лёўка,
А сачкі з бляшанкай —
Малалетак Янка.

Як мінулі вёрстаў пяць,
Стала сонца прыпякаць.
Просіць Лёўка Грышку:
— Памажы, брат, крышку!
Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,

І тапор з рыдлёўкай,
І ўвесь клунак Лёўкаў,
А сачкі з бляшанкай —
Малалетак Янка.

За гарой, дзе бор драмаў,
Раптам Янка закульгаў.
Стаў прасіць ён Грышку:
— Паднясі, брат, крышку!
Цягне Грышка скатку,
Скатку і палатку,
І тапор з рыдлёўкай,
І ўвесь клунак Лёўкаў,
І сачкі, й бляшанку,
І... самога Янку!

КАНДРАТ КРАПІВА

*Народны пісьменнік Беларусі
(1896—1991)*

З НОВЫМ ГОДАМ

Год за годам — карагодам,
І ўжо сёння з Новым годам
Я сардэчна, ад душы
Вас віншую, малышы!
А чаго ж я вам жадаю?
Зараз, зараз прыгадаю...
Каб бадзёрымі былі вы,
Каб разумнымі раслі вы,
Каб прынёс вам Новы год
Многа радасных прыгод
І здароўя ў вашы хаты,—
Каб былі здаровы самі,
Каб былі здаровы мамы,
Каб былі здаровы таты,
Каб не ведалі напасці,
Каб і я за вас быў рад.
З Новым годам!
З новым шчасцем!
Вас віншуе дзед Кандрат.

ЖАБА Ў КАЛЯІНЕ

Пагода — проста нібы дым,
У вёсцы рух, у вёсцы ўздам:
Упарта кліча сенажаць.
І ні старым, ні маладым
Тут некалі ляжаць.
Грабель мільганнем, звонам кос
Трымцяць лілёвыя прасторы,
І вось, нібы ў зялёным моры,
Плыве бухматы воз.
Далонню ўцёршы потны лоб,
Як паміж рыфаў, паміж коп
Лахматы капітан яго вядзе.
Ён важнасць твару надае,
І, каб не стала, загадзе
Сваёй адзінай «конскай сіле»,
Якая й так напружвае ўсё жылле,
Ён пугай пары паддае.
Яно хоць «сілы» троха й шкода,
Ды некалі — стаіць пагода,
Аж смагне, ныючы, асірацелы куст.
А Жабе гэта не пад густ:
І сонца горш цяпер пячэ,
Скарэй і бусел напаткае,
І як яна тут ні ўцякае,
Як ні скача,
У цень нікуды не ўцячэ.
Ад крыўды Жаба ледзь не плача.
А ўсё двухногі гэты госць
З сваім вялізным возам!
Апанавала Жабу злосць,
І падказаў ёй жабін розум:
«Ага, ну-ну!
Ты пажыві яшчэ хвіліну,
Вось толькі сяду ў каляіну,
Плячом пад кола таркану
І к чорту воз перавярну.

Тады — капут, і ты мяне не зловіш,
Бо галаву, напэўна, зломіш».

І — скок Жабоцька смела

Ды ў каляіну села.

Тут колам — хрась!..

І кроў і гразь...

Пад кола, жаба, не падлазь.

Ці не такі ж і кожнай жабы лёс,
Што пнецца на хаду кульнуць савецкі воз?

Што недзе далёка жыве,
І ціха, як роднага сына,
Мяне да сябе пазаве.
Лютуе на вуліцы сцюжа,
А нехта — адкуль жа мне знаць! —
Прыпыніцца, іменем мужа
Пакліча з-пад каменя ўстаць.
Я рос сіратою, прызнацца,
Ні жонкі не меў, ні малых...

А толькі са мной не згаджацца
Ёсць права такое ў жывых.

Вякі праляцяць за вякамі,
Пазбыўшы вайну назаўжды,
І, можа, гранёны мой камень
Грудку пазайздросціць тады,—
Калі ўжо ні сына, ні мужа
Ніхто не пакліча ў бядзе
І памяці колкая ружа
На зорку яго не ўпадзе;
Калі з безназоўных пазіцый
Скрозь каскі праб'ецца імгла,
А лес ёй насення пазычыць,
А сонца — агню і святла.
Я мог бы сасной ці вярбою
Шумець паміж дрэў дарагіх...

Але не згаджацца са мною
Ёсць права такое ў жывых.

МІХАСЬ ЛЫНЬКОЎ

*Народны пісьменнік Беларусі
(1899—1975)*

ВАСІЛЬКІ

Стаяў той асабліва прыгожы дзень, якія бываюць звычайна ў канцы жніўня, калі даўно скончана жніво, звезена жыта ў гумны і над апусцелым полем дружна ўзлятаюць стайкі шпакоў — прадвеснікаў блізкае восені. Зямля здаецца лёгкай, бязважкай, яна ўся дыхае цішай, спакоем. Усё відаць як на далоні: і кожнае дрэва на шляху, і калодзежны жураў у дальняй вёсцы, і зубчасты край лесу, і бялявы дымок далёка-далёка, дзе праходзіць чыгунка. Нават бачыш, як трапечацца зжаўцелы ліст на бліжняй бярозе, як высока-высока ў небе ляціць невядома куды самотная павуцінка.

Над купчастай імшарынай пацешна ўзнімаецца бусел, паважна ляціць над полем, выцягнуўшы ўперад сваю задуменную дзюбу.

— Наш бусел! — ганарыста гаворыць Міколка.

— Хваліся! — смяюцца хлапчукі. — Што ні бусел, дык твой.

— А вот жа наш... Глядзіце! Хочаце аб заклад, на ўсе баравікі...

І Міколка ўзмахвае сваім кошыкам. Поўная ліпаўка баравікоў — жаўцявых, чырванаватых, цёмных, нібы вылітых з медзі, — самыя што ні на ёсць грыбы баравыя. Зверху лісты папараці, каб не трапіў пыл у кошык, ды некалькі запазнелых васількоў, якія сарваў Міколка на ўзмежку поля. Васількі — для сястрычкі. Яна хацела пайсці разам з ім у лес, але маці не пусціла: трохі прыхворвае малая.

— Ну што ж, спужаліся, грыбоў шкада! — наступае Міколка на хлапчукоў, размахваючы перад імі ліпавым кошыкам.

Бусел ляціць проста на высокую грушудзічку, што стаіць на ўскраі сяла, высокая, разгалістая, з буславым гняздом на самай вяршыні. За грушай Міколкава хата.

— Ага! Я ж казаў вам... — задзірыста гаворыць Міколка і пераможна шмыгае кірпаўкай носа, якая аж залаціцца пад ранішнім зыркім сонцам. Прыжмурыўшы вока, Міколка ўглядаецца ў далёкую грушу, і лёгкая хмурынка прабягае па яго жывым твары.

— Ізноў нехта бусла пужае... От спаймаю каторага, — дам!

Усе бачаць, як бусел наважыўся быў ужо сесці на гняздо, але раптам узляцеў угору і доўга лятаў, робячы ўсё большыя і большыя кругі, узнімаючыся вышэй і вышэй, пакуль не ператварыўся ў маленькую белую мецінку. І тая знікла, — відаць, паляцеў бусел на сіні лес, што за ракой.

Хлапчукі ўздыхнулі. Нехта задуменна сказаў:

— От бы самалёты такія пабудаваць, як буслы. Хочаш сесці на хвою, сеў на хвою, на дуба — на дуба, а то і на хату высокую можна сесці.

— Нашто табе такія самалёты?

— Немца каб біць зручней...

— То ж надумаўся... У нас, брат, яшчэ хітрэйшыя самалёты ёсць. Рр-а-аз — і няма сотні немцаў. Рр-а-а-з — і другой нямашака... Немцы, яны хітрушчыя, а мы яшчэ хітрэй... — рэзка абарваў Міколка хлапчука, марыўшага пра такія дзівосныя самалёты, якія махаюць крыламі і садзяцца, дзе хочучь, як буслы.

Усе задумаліся.

Немцы. Ніхто з хлапчукоў яшчэ не бачыў іх. Праўда, ужо колькі дзён, як ціхімі вечарамі глуха гудзе зямля, і гэты гул нарастае штодня. А ўчора былі частыя ўспышкі на захадзе. Старэйшыя, калі лезлі і чапляліся да іх з запытаннямі дзеці, проста адказвалі:

— Гэта ж пабліскваюць заранкі...

— А чаму грыміць?

— Чаму, чаму... Навальніца будзе. Кладзіцеся спаць...

Хлапчукі, аднак, добра ведаюць пра гэтыя заранкі. Самі ж яны, хлопцы, дапамага-лі выганяць жывёлу, якую пагналі на ўсход, каб не дасталося часам дабро ворагу. Жывёлу пагнаў сам старшыня. Міколкаў бацька, ды яшчэ другія калгаснікі. Яны яшчэ не вярнуліся да хат. А перад гэтым прасачыў раз Міколка, як бацька яго разам з другімі дзядзькамі нешта ездзілі ў лес поначы і адтуль прыехалі з пустымі драбінамі. Вазьмі і запытайся тады Міколка:

— То вы гранаты і кулямёты вазілі ў лес хаваць, відаць, пад тыя старыя яліны... Ты ўсё прыглядаўся да іх, калі мы з табою былі ў лесе...

Бацька быў аж здрыгануўся неяк, пацям-неў тварам, але потым спакойна падышоў да

Міколкі і, глядзячы яму проста ў вочы — сінія, хітрушчыя,— сурова прашаптаў некалькі слоў:

— Ты глядзі ў мяне, паганец... Калі дзе-небудзь і калі-небудзь ты ляпнеш якое слова, то я... я выцягну даўгі твой язык і павешу цябе на гэтай вось штуцы...— бацька выразна паказаў на крук. Гэта быў звычайны драўляны крук, убіты ў сцяну яшчэ нябожчыкам дзедом. Крук быў смалявы, жоўты, як воск, адпаліраваны, як костка. Харошы быў крук, моцны. Зірнуў на яго спадылба Міколка, моўчкі адышоў ад бацькі. Кепскія жарцікі з ім, з гэтым старым партызанам. А харошы ўсё ж бацька... Трошкі пабойваўся яго Міколка, а любіў яшчэ болей.

...Хлопчыкі падышлі ўжо блізка да агародаў, як учуялі плач на ўскраі вёскі. Прыслухаліся — плач раздаваўся і ў другім месцы, і ў трэцім...

— Галосцяць...— спуджана сказаў адзін, і хлапчукі разбегліся, раскідаліся, як спалоханыя вераб'і, па сваіх гарадах і загуменнях, кожны да свайго двара.

Міколка бачыў ужо з-за плота старую грушу на сваім двары. Паасобныя лісткі трымцелі і свяціліся, як медзь. Уся груша пад сонцам была радаснай і святочнай, ля буславага гнязда не змаўкаў вясёлы птушыны шчэбет: у шчылінах буславага гнязда заўсёды знаходзіла прытулак дробнае птаства.

Загледзеўся на грушу Міколка, спрытна пераскочыў цераз плот. Некалькі баравікоў упала з кошыка. Ён падняў іх, старанна абцёр ад пылу, палажыў назад. Сінія васількі асцярожна схаваў за пазуху, то-та ж будзе

радасці малой, калі іх выняць знянацку. Намагаючыся надаць свайму твару самы сур'ёзны выраз сталага працавітага чалавека,— хаця і крывіла вусны гэтая здрадніцкая дзіцячая ўсмешка,— Міколка ступіў крок, другі і раптам затрымцеў, як ліст, збялеў увесь.

Ля ганка, непадалёчку ад грушы, ляжала маці на сырой зямлі. Адна рука была падкурчана, другой яна прыхіліла і моцна прыціскала да сябе, нібы абараняючы ад каго, Міколкаву сястрычку. Твару сястрычкі не відаць. У мацеры ж такія дзіўныя вочы, нібы глядзяць і не бачаць яго, яе Міколку.

Ліпавы кошык ціха ўдарыўся аб зямлю, бязгучна рассыпаліся грыбы — колькі радасці было ў гэтых баравіках у лесе. Дзе ж падзелася, дзе памеркла гэтая радасць? І здаецца Міколку, нібы лес гудзе, страшна-страшна. Нібы хістаюцца злосна дрэвы, нібы сама груша нахілілася раптам, хоча ўпасці на яго, прыціснуць да халоднага пяску. Страпануўся Міколка, удыхнуў паветра глыбей і, упаўшы на калені, прынік да маці.

— Мам... а мам... ну чаго ж ты маўчыш?

Дакрануўся да матчынай рукі, яна была халоднай як лёд, цяжкай.

Заплакаць бы Міколку, на ўвесь свет заплакаць. Ды чуе ён галасы ў хаце, чужыя словы. Хіба можна слёзы свае чужым людзям паказваць? Гулка бразнулі дзверы. З хаты выйшлі людзі. Яны груба адштурхнулі Міколку ад ганка. Яны нешта неслі, ці то матчыны коўдры, ці то новае бацькава паліто. Яны некуды спяшаліся, гэтыя людзі ў нязвыклым адзенні, у нязвыклым для Міколкі абутку. Нібы на конскіх капытах, паблісквалі цвікі на падэшвах іх ботаў.

«Немцы...»: — мільганула страшная думка.

І ён не глядзеў на іх, не хацеў глядзець, пакуль не заціхлі іх цяжкія крокі. Ён уба-чыў кроў. У крыві была рука сястрычкі. Міколку стала вельмі горача, падкошваліся ногі. Але ён устаў, выцер успацелы лоб, стараючыся зразумець, што ж адбылося з ім, што адбылося з маці, з яго маленькай сяст-рычкай. Узрушана шалахцела дзедаўская груша-дзічка, самотныя пчолы ляталі, кру-жыліся вакол спелых груш-гнілушак. Тры-вожна шчабятала дробнае птаства, і толькі сонца спакойна ўгравала саламяную страху, чырвоныя вярціні пад акном. А на сэрцы было пуста і чорна, нібы ўзяў хто маленькае Міколкава сэрца і выціснуў з яго ўсю гара-чую кроў. Ды каменем павісла над ім неад-чэпная думка: нешта ж трэба зрабіць.

Нешта ж трэба зрабіць...

Ён перайшоў вуліцу, зайшоў на двор дзе-да Нупрэя. То ж стары чалавек, яму год дзевяноста, ён дапаможа, параіць. Стары ся-дзеў на прызбе. Заўважыўшы Міколку, ён кінуўся завіхацца ля новага грабільна. Па-чаў стругаць яго нажом, і ўсё гэта рабіў з такім сярдзітым выглядам, што аж вару-шыліся, тапырыліся густыя сівыя бровы. Мі-колку стала нязручна. Ён маўчаў.

— Ну, чаго ты? — не гледзячы на яго, запытаўся дзед.

— Мамцы худа... Відаць, нежывая... Яна і сястрычка...

— А ты не пужайся... Мамку тваю немцы забілі... афіцэры... Ды не ў цябе аднаго...

— Што ж рабіць нам, дзеду?

Дзед Нупрэй так усхадзіўся з нажом, што нечакана аж перарэзаў грабільна і, плюнуў-

шы злосна, кінуй яго за плот, узрушаны чымсьці, прысеў на прызбу.

— От што, братачка...

А гаварыў ён «братачка» толькі сталым ды паважаным людзям, а не якому-небудзь падшывальцу Міколку.

— Садзіся от... Ну, што мы з табой — адно старое, другое малое... ці мы што зробім? Пачакай от — прыйдзе бацька твой. Мы дамо тады рады... ім... Ды ты пастой! Не хадзі туды... у хату. Начуй у мяне.

Але Міколка пайшоў. Стары праводзіў яго доўгім позіркам, сказаў сам сабе:

— Ну што ж... Упартае хлапчанё, у бацьку пайшоў. Няхай ідзе, хоць выплацаца малое...

І Міколка плакаў. Зашыўшыся ў каноплі, ён пралажаў усю ноч, пакуль не выплакаў усіх слёз. Не на людзях жа слёзы пускаць Міколку, яму ж трынаццаць год, ён жа мужчына. А раніцай бачылі людзі, што ён хадзіў чагосьці ў лес. Потым доўга распытваў старых, па якой дарозе і куды пайшлі немцы.

Потым доўга корпаўся ў хаце, збіраючыся ў дарогу. Цяжка было знайсці патрэбныя рэчы. Разбітыя талеркі, парваныя партрэты, адзенне, яго кніжкі, сшыткі — усё гэта ляжала параскідана злой рукой на падлозе.

Ён узяў сваю старую школьную торбачку, якую пашыла яму маці, калі быў ён яшчэ у першым класе. Напакаваў яе, усунуў туды і стары абгрызены пенал, любімы сшытак. Пастаяў з хвіліну пад роднай грушай, клапатліва прыкрыў старэнькай, але чыстай скацёркай твары мацеры, сястрычкі і пайшоў, не азіраючыся, агароднай сцяжынкай.

Яго бачылі потым у мястэчку, праз якое праходзіў бальшак.

Ён стаяў, прыхіліўшыся да тэлефоннага слупа, усё ўглядаўся на дарогу. Нехта паспрабаваў пакпіць над ім: «Ці не ў школу ты, хлопча, сабраўся, дзе ж віданы цяпер тыя школы».

Міколка нічым не азваўся на гэты голас.

Перад ім праходзілі ўзброеныя людзі — купкамі, калонамі, у адзіночку. Узнімаючы пыл, імчаліся грузавікі, грукацелі гарматы на каменным бруку. І ўсё — чужыя людзі, чужыя машыны, чужыя гарматы. Ён часам ажыўляўся на секунду, адрываўся ад слупа, але зноў гарэў запылены твар, бяссільна апускаліся рукі. І вось ён прыйшоў, гэты доўгачаканы час. Цяпер не можа быць ніякага сумнення: гэта яны, гэта тыя, што замучылі яго маці, яго сястрычку, адабралі ад яго светлае сонца.

Уперадзе коннікаў ціха пасоваўся вялізны аўтобус. Яшчэ не выцвіў лак на ім, не пасцерліся незразумелыя жоўтыя літары і знакі. Праз адкрытыя вокны бачыў ён чорныя мундзіры, чорныя шапкі з чырвонымі кантамі. На шапках людскія чарапы, скрыжаваныя косці. Нехта з гэтых людзей гучна гаварыў, нехта смяяўся. П'яную песню цягнулі ехаўшыя ззаду коннікі, і песня была шэрай, як пыл, цяжкай, як камень на сэрцы.

Міколка падцягнуўся ўвесь, сцяўся ў пругкі камяк і ў імгненне вока апынуўся ля самых вокан машыны.

— Наце ж вам... за маці, за сястрычку маю!

Ён проста перакінуў у акно нейкі скрутак, загорнуты ў газету. Асляпляючы слуп агню і жалеза адкінуў яго далёка на прыдарожны пыл. Выскаліўшы пеністыя храпы, уздыбіліся коні. Пазляталі шапкі з коннікаў, сёй той бразнуўся вобзем. Чуліся разгубленыя каманды. З перакошанымі ад страху тварамі беглі салдаты з насілкамі, з лапатамі. Рэшткі машыны дагаралі на дарозе, дыміліся, тлелі на каменні чорныя мундзіры. Да Міколкі падскочыў спешаны коннік, сівы нямецкі вахмістр. Ён выстраліў некалькі раз у Міколку і потым, нібы спужаўшыся чагосьці, хутка схаваў у кабуру задымлены рэвальвер і, ссутуліўшыся, унікаючы зірнуць у Міколкавы вочы, падаўся прэч, да тых, што расчышчалі дарогу, сям-там пасыпаючы яе жоўтым пяском.

Міколка не чуў гэтых стрэлаў, яму было ўжо ўсё роўна. Нерухомым позірам ён углядаўся ў блакітнае неба, нібы прыслухоўваўся да былых сваіх думак: аб нянавісці, аб помсце. Застылы твар стаў калючым, суровым, нібы пражыў Міколка доўгія дзесяткі год, усё перажыў, усё пабачыў на свеце. І толькі на вуснах засталіся — ні агонь, ні жалеза не змаглі іх сцерці — сляды ўсмешкі, слаўнай, дзіцячай.

Побач ляжала яго торбачка з раструшчаным пад салдацкім ботам пеналам. Ды выпалі з-за пазухі і ляжалі ў пыле запазнелыя восеньскія васількі.

Сінімі васількамі адцвіталі і вочы хлопчыка.

ІВАН МЕЛЕЖ

*Народны пісьменнік Беларусі
(1921—1976)*

ЗДАРЭННЕ

Добра летам было Валодзьку. Добра ўсюды, але, можа, нікуды не вабіла яго так, як у хмызняк за сялом. Ён прыходзіў сюды ледзь не кожны вольны дзень, часам і не адзін раз. У іншыя дні, здаралася, забываўся пра дом, пра маці, пра яе наказы, пра ўсё на свеце, толькі змрок, што ўпаўзаў між кустоў і рабіў хмызняк незразумела страшным, выганяў яго дахаты.

Чаго ні было ў гэтым хмызняку, што цягнуўся за Куранямі, здавалася Валодзьку, без канца-краю. У нізкіх з клейкім лісцем алешынах таіліся птушыныя гнёзды, між алешын нярэдка трапляліся стройныя тонкія крушыны, з якіх добра было рабіць кавенькі. Патрымаеш дручок над агнём, так, каб ён прапацеў, прапрэў, і бяры, гні з яго палазوک-кавеньку! Можна такую кавеньку выгнуць, што, калі выйдзеш з ёю, як дзед, на вуліцу, усе хлопцы пазайздросцяць.

А колькі тут усялякай расліны, і горкай прагоркай, такой, што калі возьмеш у рот, куснеш, дык язык нібы агнём апячэ, потым

увесь дзень¹³⁰ будзе гарэць, і пахучай валяр'я-
наўкі, за¹³⁵ якую ў кааперацыі нават грошы
даюць. Трава ў хмызняку такая высокая¹⁴⁰
і густая, што праз яе церабіцца цяжка, як¹⁴⁵
праз каноплі. Але самае цікавае ўсё ж зарас-¹⁵⁰
нікі. Алешыны, крушына, лаза тут амаль¹⁵⁵
усюды так густа пераплецены, што лезці ў іх¹⁶⁰
мала хто і наважыцца. Дарослыя, ды і Ва-¹⁶⁵
лодзькавы сябры, тыя звычайна стараюцца¹⁷⁰
ісці сцэжкамі.¹⁷⁵

У гэты дзень Валодзька доўга сядзеў каля
копані. Валодзькава мама казалася, што ко-
пань тут не сама па сабе, а яе выкапалі, ¹⁸⁰
толькі Валодзьку ў гэта неяк слаба і ве-
рыцца. Як жа паверыць у гэта, калі яна ўся
аброслая, так што і падступіцца цяжка.

Бераг у копані круты, гэта Валодзька
ведае. Адзін раз тарфяная грудка, на якой ён
стаяў, адламалася і Валодзька так шухнуў
у ваду, што ледзь не схаваўся з галавой. Яму
ўдалося ўхапіцца за лязну, і ён утрымаўся,
спалохана адчуваючы, што ногі яшчэ не да-
стаюць дна.

З таго дня Валодзька пабойваўся копані,
яе вады. Але, можа, якраз таму так і цягнуў
да сябе загадкавы зарослы астравок, што
купчасціўся сярод копані. Чаго там, якіх
цудаў ні ўяўляў сабе Валодзька! Вось і сёння
сядзеў ён на беразе са сваім дружком Хведзь-
кам, пазіраў на зялёную пялёнку раскі, та-
кую густую і нібы цвёрдую, што, здавалася
збоку, хоць ты ступай і ідзі сабе, як па
сухому. З раскі то там, то тут цяжка вы-
поўзвалі зялёныя брыдкія лягушкі.

— Вунь,— сказаў Хведзька і замахнуўся.
Камячок чорнай зямлі ціха сцеліўся, слаба
варухнуўшы зялёную паверхню і лягушка
лена, неахвотна знікла.

— Не папаў! Цалко! — Валодзька знайшоў зялёны бугорчык лягушкі і шпурнуў камячок. Яшчэ да таго як камячок упаў на раску, Валодзька, пасачыўшы за ім, зразумеў — пералёт. З гэтай прычыны на Валодзькавым твары адразу паявіўся абыякавы, нудлівы выраз.

Хведзька задаволена падскочыў:

— Сам — цалко!

— Вельмі мне трэба! — працадзіў Валодзька. — Каб я хацеў, я адразу б...

— Ты — адразу б? Хвалько!..

— Я — хвалько? — устаўшы, перапытаў Валодзька з рашучым выглядам, такім рашучым, што Хведзька прамайчаў. — Не ведаеш, дык і не кажы!

Яны пастаялі, памаўчалі, насцярожаныя адзін да аднаго, нібы чужыя. Можна быць, яны б і разышліся, затаіўшы кожны лёд у сэрцы, але вакол было так цёпла, мірна і ў саміх было так бесклапотна, што лёд гэты не трымаўся. Спрацацца зусім не хацелася.

— Ну, глядзі... — мякчэй, хоць і з вельмі хмурным выглядам, прамовіў Валодзька. Ён паглядзеў на астравок, на загадкавы зараснік, і хмурнасць раптам сышла. — Ведаеш, давай знойдзем алешыну сухую!

— Нашто?

— Пакладзем туды. Адсюль туды — і перабяромся!..

— Уга, пакладзеш туды! — Хведзька тут жа літасціва згадзіўся. — Ну, давай!

Валодзька звярнуў са сцёжкі і палез у зараснік. Хведзька з выглядам адвагі пацерабіўся за ім. Гэты выгляд быў дарма на Хведзькавым твары, — з галлём і гушчынёй лісця тут цесна абступала іх неведомасць. Усюды былі, чапляліся за рукі, за ногі высокая трава,

галлѣ, гнілое, не віднае ў траве і зялёнае на дрэвах, шыю халадзіў сыры цяністы прыцемак, ад якога па спіне прабягалі мурашкі. Чамусьці здавалася, што нехта з гэтай гушчыні назірае, цікае, і ў галаву мімаволі лезлі страшныя гісторыі з казак, якія расказваў хворы Валодзькаў дзед Ігнат. Ці ж дзіўна, што Хведзька меў такі адважны выгляд.

Валодзьку таксама было страшнавата, але ён і знаку гэтага не падаваў Хведзьку. Разам з тым, жыло ў ім, спрачалася са страхам і іншае. Яго цягнула да сябе гэтая страшнаватая загадкавасць, што, здавалася, таілася ў змроку і гушчыні зараснікаў. Цікаўнасць, дапытлівасць былі, можа быць, самымі моцнымі рысамі яго дзіцячай натуры. Яму чамусьці заўсёды хацелася ўсё бачыць, хацелася да ўсяго падысці пабліжэй, дакрануцца, калі можна, рукамі, паспытаць...

— Во! — гукнуў ззаду Хведзька.

Валодзька вярнуўся да яго. Хведзька, задаволены, выцягваў з травы мокры, даволі тоўсты, з добры чалавечы кулак, камель алешыны. Дрэва было чорнае, і тонкая кара на ім пад Хведзькавымі пальцамі лёгка спаўзала.

— Склізкая! — паскардзіўся Хведзька, пачырванелы ад натугі, учэпліваючы ў яе пальцы.

— Гнілая! Скажаў! Яна яшчэ — як зялеза!

Кусты і трава, што трымалі алешыну, раптам адпусцілі яе, і яна лёгка папаўзла на прагалінку. Кінуўшы камель, прыяцелі аглезеліся і заўважылі, што яна вельмі кароценькая, пераламаная. Тут была толькі палавіна дрэва.

— Не хопіць! — заключыў Валодзька.

Хведзька ўздыхнуў. Ці то згадаўшы несправядлівую заўвагу сябра, ці то каб сцесшыць сябе, наступіў з усёй сілай на дрэва, прамовіў:

— А так яна — як зялеза!

Падаліся далей. Неўзабаве трапілі на хліпкую забалочаную мясцінку, збочылі, абыходзячы яе, управа і неспадзявана для сябе выбраліся к канаве. Канава, выкапаная ў даўнія часы і ўжо аброслая кустамі лазы і алешнікам, пераразала амаль увесь хмызняк. Яна ішла ўсцяж сяла, пакуль не ўпадала ў другую, большую. Гэтая большая і перабівала грэбельку, што злучала Курані з Алешнікамі.

У канаве і ў балотах абапал грэблі, у шматлікіх затончыках вадзілася нямала дробнай рыбы.

Валодзька раптам забыўся пра нядаўні клопат, запаліўся новым:

— Хадзем на рыбу! К грэблі!

— Хадзем! — лёгка згадзіўся Хведзька. Ён адразу разважыў, што ісці на балота куды лепш, як бадзяцца, поўзаць па мокрым зарасніку.

Беражок канавы быў сухі, ад насыпанай калісьці зямлі крыху вышэйшы за іншую паверхню ўзболатку. Тут весела зелянеў павеснавому маладзенькі муражок. У гэтым муражку і бегла ўсцяж канавы прамая, утаптаная сцежка, па якой цяпер хутка тупалі двое куранёўскіх прыцяляў.

Каля аднаго куста, што кідаў на ціхую ваду зеленаваты цень, пастаялі некалькі хвілін, назіраючы за плотачкай, што нібы драмала ў зацішку.

— Во каб баўтуху! — пашкадаваў шэптам Валодзька.

Ён раптам затупацеў, шумнуў, і рыбінка ўміг знікла. Неўзабаве дайшлі да другой канавы, павярнулі берагам яе да няблізкай грэблі. Абодва ішлі ў гэтых мясцінах адны ўпершыню і адчувалі сябе нельга сказаць, каб вельмі ўпэўнена. Тут недалёка былі алешніцкія хаты, і лёгка маглі напаткацца самі малыя алешнікаўцы — напаткацца і надаваць у каршэнь. Такія падзеі былі не ў навіну каля Алешнікаў, як і — у дачыненні да алешніцкіх хлопцаў — каля Куранёў.

Ішлі таму з хуткасцю павялічанай, быццам хто-небудзь падганяў. Каб хутчэй дапасці да сваіх, збочылі на сцежку, што вяла напрасткі да балота. Хведзька часта соп, ледзь упраўляючыся за большым прыяцелем, час ад часу пераходзіў на дробны жарабячы трушок. Ён, аднак, не скардзіўся, не прасіўся прыпыніцца. Абы хутчэй да ўзболатку, да сваіх.

Хмызняк ужо канчаўся, калі Валодзька спыніўся так рэзка, што Хведзька ткнуўся тварам у яго спіну. Яшчэ не разумеючы, што здарылася, чаго баяцца, ён збочыў услед за прыяцелем у кусты. Прысеў наўколенцах на траву, зморана аддыхаўся. Мяркуючы па Валодзькавым твары, устрывожаным і насцярожаным, яны ледзь не трапілі ў бяду, і гэтая бяда наперадзе, на сцежцы. Хто там, алешніцкія?

Хведзька асцярожна выглянуў з-за куста. Не, там былі не алешніцкія хлопцы, але тое, што ён убачыў, здзівіла і ўразіла так, як не ўразіў бы цэлы гурт алешніцкіх. Каля канавы стаяла двое незнаёмых. Адзін быў па-

гарадскому апрануты, у пінжаку і ў кепцы з сумкай цераз плячо. Другі, у зрэбным, трымаў нейкі брус.

Гарадскі ўздымаў на плечы нешта вельмі дзіўнае, проста незразумелае.

— А-а! — пачуўся неспадзеўкі поруч злавесны голас. Не ўправіўся Валодзька скочыць убок, як чыясьці моцная рука ўзяла яго за локаць, сціснула. — Куды?

Валодзька спалохана, зверавата азірнуўся. Страшны, нечаканы незнаёмец, па адзенні гарадскі, падобны да першага з тых двух, толькі без кепкі, вельмі весела, гарэзна смяяўся. Ні смех гэты, ні сам воблік чалавека, нязлосны нібы, добры, не супакоілі Валодзьку. Ён паспрабаваў вырвацца. Незнаёмы трымаў моцна.

— Ты што гэта нелюдзім такі? — зноў засмяяўся незнаёмы, здавалася, злавесным смехам.

З-за кустоў пачулася:

— З кім ты там, Паўлік?

— Звярка злавіў!.. Зайца!

Ён павёў Валодзьку да двух сваіх таварышаў. Падышоўшы да іх, Валодзька заўважыў, што яны толькі што адпачывалі, падмацоўваліся і цяпер выкіроўвалі ў дарогу. Той, што трымаў на плячах дзіўную рэч, чарнявы, сутулы, спусціў яе зноў на зямлю, сказаў спачувальна:

— Напалохаўся хлапчына. Ахвота табе было палохаць яго, — як дзіця!.. — Ён зірнуў на Валодзьку. — Ты адкуль? З Алешнікаў?

Валодзька адказаў не адразу, сабраўся з духам, наважыўся.

— Хто ты? Як зваць?

— Валодзька, — смялей адказаў ён. Пасля роздуму дадаў: — Дзяцел.

Той, што прывёў, Павел, зарагатаў:

— А я думаў — заяц! Пераблытаў звярка з птушкай!

Засмяяліся і іншыя. Павел, які дасюль ішоў босы, сеў на траву і пацягнуў да сябе вялікія боты з дзіўнымі даўжэзнымі халявамі. Гэтыя боты так зацікавілі хлопчыка, што ён, забыўшыся на свой стан і трывогу, толькі і глядзеў на іх, як на дзіўнае дзіва.

— Што, можа, табе надзець? — улавіў яго позірк чарнявы.

Валодзька заматаў галавою: не, ён у такім абутку з галавой схаваецца, хіба дзядзька не ведае гэтага? Павел жа, загарнуўшы цыгарку доўгімі пальцамі, выцягнуў тонкую, з кадыком, шыю, пусціў праз ноздры дым і сказаў, што ў гэтых вашых багнах і з такімі халявамі ногі вечна мокрыя. Валодзька на гэта шчыра сказаў, што лепш за ўсё басанож.

— Мы так і робім! — згадзіўся дзядзька, што паставіў ужо на зямлю незразумелую рэч. Валодзька заўважыў, што ён, як і Валодзька, стаіць босы, з падкасанымі штанамі. Ногі яго — худыя, з рудымі валасамі — былі памыты, але на іх яшчэ трымаліся разводы ўедлівай твані. Штаны да самага пояса таксама афарбоўвала твань, плямы яе, падсохлыя, клеіліся да вышмальцаванага пінжачка з падкасанымі рукавамі. Твань сядзела крапінкамі і на зямлістым твары.

Усё гэта не здзівіла Валодзьку, яно было вельмі звычайным, рабіла гарадскіх з выгляду незнаёмцаў зразумелымі, свойскімі. Трэці ж, увесь у зрэбным, з такімі ж, як у Валодзькі, цурбалкамі-палачкамі замест гузікаў, быў зусім свой, можа, алешнікавец. Валодзька асмялеў. Ён ужо не баяўся незнаёмых і нават пра Хведзьку ўспомніў, паклікаў:

— Ідзі сюды! Не бойся!.. Свае!

Але Хведзька не адгукаўся. «Уцёк, значыцца», — рашыў Валодзька. Ён больш не думаў пра сябра, аддаўся ўвесь бліскім цікавым праявам. Калі Павел устаў, чарнявы дзядзька, якога ён зваў Сцяпанам Іванавічам, узяў на сутулыя плечы дзівосную прыладу, аб'явіў:

— Што ж, рушылі?..

Ён нічога не сказаў да Валодзькі — ісці з імі ці не ісці, — і Валодзька на момант задумаўся. Але яшчэ да таго, як развагі зрабілі вывад, ногі яго нібы павяло за людзьмі.

Праз дзесяткі паўтара крокаў, каля ўваткнутай у мокрую траву на багністым беразе галінкі-меткі, Сцяпан Іванавіч зняў сваю прыладу, расставіў ёй ножкі, а чалавек з размаляваным брусам і дзядзька Павел сталі перабірацца на другі бок. З таго боку пайшлі далей, цягнучы тонкую жалезную стужку, адмяраючы адлегласць.

Хмызнячок тут быў рэдкі і нізкарослы, і нават Валодзьку быў добра відаць над ім верх размаляванага бруска, на які дзядзька Сцяпан наводзіў трубочку сваёй прылады. Паглядзеўшы, ён выняў з сумкі заплямлены сшытак і штосьці напісаў.

— А, дзяцел? — заўважыў ён Валодзьку. — Памагаць рашыў?

Валодзька ўгукнуў, і дзядзька Сцяпан сказаў, што гэта вельмі добра, што памочнікі ім патрэбны. Валодзьку страх як захацелася зазірнуць у таямнічую трубочку, паглядзець, што ж там, якія цуды бачыць у ёй дзядзька. Але прасіць ён не наважыўся, а Сцяпан Іванавіч сам здагадацца пра гэта не даўмеўся.

Узняўшы на плечы прыладу, дзядзька Сцяпан палез у твань, у той бок, дзе ўжо былі іншыя. Ішоў ён цяжка, сутулячыся пад сваёй, відаць нялёгкай, ношай, багна моцна трымала валасатыя ногі і выпускала неахвотна, незадаволена хлюпаючы. Валодзька ішоў за ім, як зачараваны.

— Вот, брат дзяцел, — дабрадушна гаварыў дзядзька, расстаўляючы зноў сваю трыногу, — несалодкая гэта справа — дыбаць па вашай багнюцы... Але нічога, трэба!.. Загад такі!..

— А што ето вы робіце? — не ўтрываў нарэшце Валодзька.

— Што, кажаш? Пакуль нічога... Справа потым будзе... — ён зрабіў націск на «потым». — Гэта — так...

Ён маўчаў, глядзеў у сваю трубачку, расставіўшы худыя ногі. Калі даставаў сшытак, заўважыў, якімі вачыма глядзеў Валодзька на прыладу, сказаў:

— Ну што, паглядзі, калі ўжо рашыў памагаць.

Валодзька аж затаіў дух, становячыся на цыпкі, каб дастаць да трубачкі. Яна была высакавата, але і тое, што куранёўскі хлопчык убачыў у гэты момант, здалося яму незвычайна важным, асаблівым. Ён убачыў, і да таго ж кепска, ледзь дацягваючыся да трубка, яркую купку куста, брусок, нейкія незразумелыя рыскі. Кусты былі вельмі блізка, быццам перад самымі вачыма, і гэта разам з такімі загадкавымі рыскамі, са знакамі на бруску проста ашаламіла яго. Яму здавалася, нібы ён заглянуў не проста ў трубачку, а ў нейкі зусім інакшы свет, нічым не падобны да ўсяго таго, што ён дасюль ведаў.

Ён нібы зазірнуў за мяжу, за якой пачыналіся дзівы і цуды. Гэты нязведаны свет адразу запаланіў яго...

Момант, што мільгануў перад ім цяпер, урэзаўся яму ў памяць на многія, многія гады. Усё жыццё потым не раз успамінаў ён гэты момант, з якога пачыналася, можа, самае галоўнае ў яго жыцці...

Дзядзька Сцяпан згарнуў сшытак і, не заўважаючы, што робіцца з хлопчыкам у зрэбным, сказаў абыякава:

— Што ж, брат дзяцел, далей рушым?

ІВАН НАВУМЕНКА

Народны пісьменнік Беларусі
(нарадзіўся ў 1925 г.)

МІША ДУДЗІК І САБАКА РУДЗІК

Рашэнне навучыць Рудзіка чытаць прыйшло Мішу ў галаву перад выхадным, калі ён ішоў са школы, а сабака, як звычайна, чакаў яго на пясчаным пагорку пад бярозай. Які разумны сабака! Здаецца, ён умее ўгадваць самыя патаёмныя Мішавы думкі і жаданні. Раніцай Рудзік праводзіць Мішу да школы, але ў школьны двор не забягае — чужыя хлопцы валтузяцца з ім, дражняць. Сабака спыняецца пад бярозай, сядзіць, чакае, пакуль Міша не знікне з поля зроку, потым абнюхвае зямлю і, загнуўшы хвост абаранкам, бяжыць дадому.

К таму часу, калі ў школе заканчваюцца ўрокі, Рудзік зноў прыбягае пад бярозу. Бывае, Міша затрымаецца ў школе, мяняе ў бібліятэцы кнігу ці яшчэ якая справа набяжыць, але Рудзік усё адно яго чакае. Хоць цэлую гадзіну ці нават дзве.

Цяпер Міша нясе ў сумцы кнігу пра птушак і звяроў, якую ўзяў у школьнай бібліятэцы. Ён загадзя смакуе, як накінецца на яе пасля таго, як зробіць арыфметыку, чыстапі-

санне, прынясе ў хату дроў і налье ў балею вады карове.

Ён трохі ведае, пра што пішацца ў гэтай кнізе, бо настаўніца чытала ўрыўкі з яе на ўроках. Цікава там расказваецца пра саву, якая палюе ноччу, бо ўсё добра бачыць у цемні, пра ваўка, які жарэ мяса, а потым адрывае яго са страўніка, каб накарміць сваіх ваўчанят. Міша вельмі любіць чытаць пра птушак і звяроў.

Міша бачыў шмат якіх птушак, звяроў на свае вочы. Шпакоў, драздоў, сіваваронак, усялякіх дробных птахаў колькі хочаш у навакольным лесе. Не раз ён падымаў з логвішчаў зайцоў, мінулай восенню, калі хадзіў па грыбы, яму перабегла дарогу шустрая рудая, як агонь, лісіца.

Але ўсё гэта дробязь у параўнанні з тым, якіх звяроў ён пабачыў у цырку. Нядаўна, едучы ў Мінск, бацька ўзяў з сабой Мішу і завёў яго ў цырк. Якіх дзівосных жывёл там толькі не было! Сланы, вучоныя мядзведзі, малпы...

Калі цяпер вось Міша ўспомніў малпу, якраз і ўзнікла жаданне навучыць Рудзіка чытаць. Што малпа! Валасатая, падлобістая, няўключдая. На яе нават брыдка глядзець. Скакала з шаста на шост, вісела на хвасце, ела цукеркі, здымаючы з іх валасатымі крывымі лапамі папярковую абгортку. Розуму на гэта багата не трэба.

Малпу нават параўнаць нельга з прыгожым Рудзікам, у якога такія разумныя вочы і які ўсё разумее з паўслова. Ён павінен навучыцца чытаць. Можна, нават пачне расказваць вычитаныя гісторыі другім сабакам, і яны таксама паразумнеюць. А то, седзячы

на ланцугу, толькі брэшуць, а каторы з ланцуга сарвецца, то часам пакусае чалавека, нібы дзікі воўк.

Міша вучыцца ў другім класе і ўмее добра чытаць. Ён можа пералічыць літары з пачатку і да канца і нават у адваротным парадку. Літар не так шмат, яны адпавядаюць гукам, з якіх складаюцца словы чалавечай мовы.

— Гаў-гаў! — весела прывітаў Мішу Рудзік, які да гэтага маўкліва сядзеў пад бярозай, завіляў сваім хвостом-абаранкам.

«У сабачай мове таксама ёсць гукі,— думае Міша.— Узяць хоць бы гэтае «гаў-гаў». «Г» і «у» кароткае чуюцца выразна. Калі Рудзік злуецца, гурчыць ці вые, то і «р» выразна вымаўляе».

Не, чытаць Рудзік абавязкова навучыцца. Ён жа разумее Мішу з паўслова. Варта паклікаць на рэчку лавіць таптухай акунькоў ці на луг, дзе Міша ставіць драцяныя пасткі ў норах кратоў, то ён проста шалее ад радасці.

Зрабіўшы ўрокі і што трэба па гаспадарцы, Міша не стаў вучыць Рудзіка чытаць. Заўтра выхадны, яны пойдучь на рэчку. Там у кустах ёсць адно вельмі ўтульнае месца, куды Міша прыходзіць іншы раз з кніжкай. Там будзе Рудзікава школа.

Назаўтра Міша паклікаў Рудзіка з сабой. Сабака, не тоячыся, выказваў удзячнасць свайму малому гаспадару. Скакаў, клаў пярднія лапы яму на грудзі, стараўся лізнуць чырвоным языком нос ці шчаку, бегаў уперад-назад, вішчучы ад радасці.

Нарэшце прыйшлі ў кусты. Міша сеў на грудок і разгарнуў кнігу. Рудзік, віляючы

хвастом, абнюхаў тым часам краціныя норы, якія былі паблізу, перавярнуў лапай жука-гнаевіка, стаў ганяцца за матылькамі. Ён яўна не разумеў, навошта Міша прывёў яго сюды.

Пачытаўшы з гадзіну пра птушак і жыўёл, Міша адклаў кнігу і задумаўся. З якога слова пачаць вучыць Рудзіка грамаце? Яны, першакласнікі, складалі з літар першыя словы «мама», «тата», «дом». Але Рудзік, відаць, гэтых слоў не разумеє. Наўрад ці памятае ён, хто быў яго бацька, маці, і жыве ён не ў хаце, а ў невялікай драўлянай будцы.

Нарэшце Мішу прыйшла шчаслівая здагадка. Ён узяў аркушык паперы, як умеў, намаляваў сабаку, а пад малюнкам па складах напісаў: «Ру-дзік». Потым падазваў свайго сябра і паказаў на малюнак.

— Ру-дзік! — гучна, па складах вымавіў Міша.

— Гаў-гаў-гаў! — весела забрахаў Рудзік, завіляў хвастом, не звяртаючы ніякай увагі на Мішаў малюнак.

Міша паўтарыў практыкаванне. Рудзік панюхаў малюнак, лізнуў яго і без ніякай цікавасці адварнуўся. Ён яўна не разумеў, што Міша ад яго хоча.

Міша парашыў болей сабаку не мучыць. На сённяшні дзень хопіць. Не так проста скласці сабачую граматыку. Ён яшчэ падумае, якія для Рудзіка намаляваць малюнкi, якія напісаць словы, каб сабака зразумеў.

Быў цёплы верасеньскі дзень. Над рэчкай, над шырокай лугавінай з вясёлым піскам насіліся дразды. Перад адлётам яны жыравалі, набіраліся сіл.

Міша і Рудзік наперагонкі бегалі па лузе. Міша кідаў шапку, Рудзік браў яе ў зубы

і зараз жа прыносіў. Ён па-ранейшаму да кропелькі разумеў усе Мішавы думкі, жаданні, і таму не магло быць, каб не навучыўся чытаць.

ЖОРЖЫК

Мы збіраліся на зарослым травой-муравой выгане, які ўтварыўся паміж двума вуліцамі, што нібы разбегліся перад чыгуначным пераездам. Мы — гэта мой стрыечны брат Адам, Пеця Жаваронак, Жоржык і я.

Жоржык, круглы сірата, жыве ў нашых суседзяў Кісялёў. Яго бабка Кацёра была вечна хмурая, непрыветлівая, і мы, дзятва, яе не любілі. Дзед Жоржыка Тарас — безбароды, з маршчыністым тварам — быў зацяты паляўнічы, любіў спяваць.

На нашых вачах Жоржык яшчэ меў маці і бацьку. Маці яго, дачка Кісялёў, прыехала з горада лячыцца — захварэла на сухоты. Муж яе, цёмнатвары, плячысты, кучаравы, з чорнымі самотнымі вачамі, таксама быў хворы. Яны часта сядзелі ў садзе, елі яблыкі, пілі малако, дыхалі чыстым паветрам. Але нішто не дапамагло. Спачатку памёр бацька Жоржыка, потым — маці.

Жоржык застаўся жыць у дзеда і бабы. У яго вялікіх чорных вачах свяціўся невымерны сум. Ён, здаецца, ніколі не смяяўся. Толькі зрэдку ўсміхаўся, і ў такія хвіліны яго шыракаваты твар рабіўся весялейшым і прывабнейшым.

У нас былі бацькі, і мы ніколі не крыўдзілі Жоржыка. За здадзеныя пустыя бутэлькі атрымлівалі пакуначкі цукерак-падушчак,

дзялілі іх і Жоржыку давалі на цукерку ці дзве больш.

Мы ўмелі знаходзіць гнёзды земляных пчол, чмялёў, выкалупваць з зямлі леташнія арэхі, якія толькі-толькі пачыналі прарастаць. Ведалі, дзе расце зайцава шчаўе. І гэтых лясных ласункаў таксама не шкадавалі Жоржыку.

Вучыліся мы не вельмі добра, за гульнямі, бегатнёй не бачылі белага свету. У чацвёртым класе задавалі цяжкія задачы. Пра два цягнікі, якія з рознай хуткасцю выйшлі насустрач адзін аднаму, або пра два басейны, якія напаўняюцца вадой з розных краёў. Жоржык рашаў іх хутка, нібы семкі лускаў. Як адмысловы матэматык, ён мог памножыць любы двухзначны лік на такі ж двухзначны ці трохзначны і, не пішучы нічога на паперы, даваў правільны адказ.

Мы дапытваліся ў Жоржыка:

— Як ты гэта робіш?

— Проста, множу сотні, дзесяткі, адзіночныя лікі. Потым складваю.

— У цябе адказ атрымліваецца раней, чым у нас на паперы.

Жоржык толькі паціскаў плячамі...

Кісялі жылі нядрэнна. Мелі вялікі агарод, сад. Стары Тарас многа дзічыны прыносіў. Малых дзяцей у Кісялёў не было.

Між тым папаўзлі чуткі, што дзед з бабай хочуць здаць Жоржыка ў дзіцячы прытулак. Мы ведалі: задумала так Кацёра, бо вельмі была скупая і ненаедная.

Аднойчы Жоржык не прыйшоў у школу. Потым мы дачуліся: да Кісялёў з дзіцячага прытулка прыезджала жанчына і забрала Жоржыка з сабой. У суседні горад, дзе размяшчаўся дзіцячы прытулак.

Мы чакалі ад Жоржыка пісьма. Але не дачакаліся. І да дзеда з бабай ён ні разу не прыехаў. Відаць, моцна пакрыўдзіўся на радню. А можа, што-небудзь іншае здарылася.

ПАДРАНЕНЫ ЖУРАВЕЛЬ

Жыта зжалі жняяркамі, змалацілі проста на полі, салому застагавалі. І зноў зазеляне-ла ржышча, бо быў яшчэ толькі канец жніўня. Іржышча падзялілі, калгаснікі касілі яго на сена. Але засталася яшчэ многа прастору, і сюды выбіраюцца хлопцы з усёй вёскі. Не проста так выбіраюцца: хто заняў карову, хто цяля, хто свінню. Бо летняя свабода канчаецца, наперадзе восень, зіма, бясконцыя заняткі ў школе. І трэба цёплыя дні як след выкарыстаць.

Сонца яшчэ гарачае, але не такое пякучае, як у сярэдзіне лета. Неба сіняе, чыстае. Рассякаючы крыламі паветра, носяцца ластаўкі. Ловяць розных мушак і мошак. На правадах, а то і проста на зямлі сядзяць чароды шпакоў. Яны цяпер таксама жыруюць, каб набрацца сілы перад адлётам у вырай.

У адзін з такіх дзён раптам чуецца ціхае, нібы прыемная музыка, курлыкание. Хлопцы задзіраюць галовы. У небе шнурочкам выцягнуўся жураўліны клін. Наперадзе кліна, відаць, вопытны журавель, які вядзе чараду, за ім ляцяць астатнія птушкі.

Сумна ад ледзь чутнага курлыкання. Хлопцы сядзяць пры вогнішчы. Робяць прысак і ўзрыхляюць палкамі пад агнём зямлю. У гарачы прысак накідаюць бульбы, спякуць яе, каб стала мяккай, з хрумсткай скары-

начкай, будуць частавацца. Што смачней за печаную бульбу, якая тут, на полі, асабліва пахне і мае выдатны смак?!

Зноў даносіцца зверху курлыканне — ціхі меладычны звон. У небе ледзь бачным шнурочкам цягнецца новы жураўліны клін.

Журавель — рэдкая, асцярожная птушка. Яна робіць гнёзды на далёкіх балотах, імшарынах, так што ніхто з хлопцаў не бачыў зблізку жураўля. Нават Змітрок Лявонік, які больш за астатніх захапляецца птушкамі.

— Журавель на бусла падобны? — пытаюць хлопцы ў Змітрака.

— Трохі падобны. Толькі пер'е ў яго цёмна-шэрае.

— Адкуль ведаеш?

— Мы з бацькам сёлета касілі сена ў Астроўках. За далёкімі лозамі. То на леташнім адонку было гняздо жураўля. Я знайшоў пяро і шкарлупіны ад двух яек. Яйкі светла-шэрага колеру, вялікія.

— Чым жураўлі кормяцца? Можа, як буслы — жабамі, вужамі.

— Не ведаю, — адказвае Змітрок. — Жураўлі ад людзей хаваюцца. Што ядуць — ніхто не бачыў.

Спяклася бульба. Хлопцы выкочваюць яе з прыску кійкамі. Падгарэлыя бакі падшкрэбваюць ножыкамі. Перакідваючы з далоні на далонь гарачыя бульбіны, з прыемнасцю ядуць.

Ужо шэры вячэрні змрок паціху расплываецца па полі. Хутка хлопцы пагоняць жывёлу дамоў.

Зноў чуюцца далёкае, прыемнае на слых курлыканне. Толькі на гэты раз яно перары-

ваецца нейкім адчайным, рэзкім крыкам. Хлопцы заўважаюць: адна птушка зніжаецца, вось-вось кранецца зямлі. Нарэшце журавель садзіцца на ржышча, працягвае пранізіліва-трывожна крычаць.

Хлопцы наперагонкі кідаюцца да птушкі.

Дык вось ён які, журавель! Адно крыло ў яго звісае, цягнецца па зямлі. Яно, відаць, перабіта.

У гэты час па пыльным шляху гоніць статак цялят Ілля Звон, хлапчына гадоў васьмнаццаці. У яго нават пугі няма — звычайны дубчык.

Дзеці любяць Іллю. Ён мяккі, прыветлівы. Яшчэ гады чатыры назад быў настаўнікам хлапечай талакі, шмат цікавага расказваў малодшым сябрам пра навакольны свет.

Хлопцы наперабой расказваюць Іллі пра жураўля.

— Вы ідзіце, — раіць Ілля. — Жураўлі на тоўпу не любяць. Я забяру яго, знайду зацішнае месца.

— А чым будзеш карміць? — пытаюць хлопцы. — Вужоў, жаб цяпер не наловіш.

— Жураўлям гэта не патрэбна. Кормяцца яны травой, раслінамі, — тлумачыць Ілля і просіць: — Толькі нікому пра жураўля не гаварыце. На людзях ён не вытрывае, змарнее і загіне...

У цялятніку Ілля, які зімой працаваў даглядчыкам, абсталяваў для параненага жураўля закутак на кармакухні. Тут цёпла, утульна. Дол Ілля заслаў мохам, лісцем, сухой травой. Карміўся журавель тым, што і цяляты. Ахвотна еў бульбу, буракі, бручку, высока задзіраючы выгнуты нос, прызвычаіўся піць цялячае пойма.

Усю восень і зіму хлопцы, звязаныя тайнай, перадавалі адзін аднаму навіны пра жураўля. А вясной Ілля паклікаў іх да сябе на калгасны двор, сказаў:

— Трывожыцца журавель. Крычыць, ірвецца некуды. Відаць, жураўлі прылятаюць.

Ён адчыніў дзверцы. І адразу з катушка выскачыў журавель. Сапраўдны прыгажун — цёмна-шэры, з пышным, як у страуса, хвостом, моцнымі нагамі. Дзівіліся хлопцы: журавель нібы пад музыку пачаў перабіраць нагамі — быццам танцаваў. Затым, зрабіўшы тры-чатыры кругі, узляцеў, падняўся над хлявамі, хатамі і неўзабаве знік з вачэй.

ПІМЕН ПАНЧАНКА

*Народны паэт Беларусі
(1917—1995)*

РОДНАЯ МОВА

Кажуць, мова мая аджывае
Век свой ціхі: ёй знікнуць пара.
Для мяне ж яна вечна жывая,
Як раса, як сляза, як зара.

Гэта ластавак шчабятанне,
Звон світальны палескіх крыніц,
Сінь чабору, і барвы зарніц,
І буслінае клекатанне.

Калі ж хто загадае: «Не трэба!» —
Адрачэцца ад мовы народ,—
Папрашу я і сонца, і неба:
Мне не трэба ні славы, ні хлеба,
Асудзіце на безліч нягод.

Толькі месяцаў назвы пакіньце,
Назвы родныя роднай зямлі,
Пра якія з маленства ў блакіце
Бор шуміць і пяюць жураўлі:

Студзень — з казкамі снежных аблокаў,
Люты — шчодры на сіні мароз,
Сакавік — з сакатаннем і сокам
Непаўторных вясновых бяроз,

Красавік — час маланак і ліўняў,
Травень — з першым каханнем, сяўбой,
Чэрвень — з ягаднаю зарой,
Ліпень — з мёдам,
З пшаніцаю — жнівень,

Спелы яблычны верасень,
Светлы кастрычнік
У празрыстасці чыстай, крынічнай,
Лістапад — залаты лістапад,
Снежань — першы густы снегапад...

Ці плачу я, ці пяю,
Ці размаўляю з матуляю —
Песню сваю, мову сваю
Я да грудзей прытульваю.

САЛОДКАЯ ЛЯЧЭБНІЦА

Як толькі за Оршай
Направа павернеш —
Прыедзеш у вёску
Пад назвай Цукерня.

Бабулі ласкавыя
Добра там лечаць
Дзяцей, што цукеркамі
Зубы калечаць.

Тут мыюцца толькі
Салодкай вадою,
І весела ўсім
За салодкай ядою.

З вішнёвым варэннем
Тут вараць ірыскі,

Густы мармелад
Наліваюць у міскі.

На сонечным мёдзе
Пірожныя смажаць.
Гузы, сінякі
Тут марожаным мажучь.

З лугоў навакольных
Злятаюцца пчолы
І робяць ласунчыкам
Дзесяць уколаў...

Ды хутка ўсе дзеці
Пытаюць трывожна:
— Ізноўку цукеркі?
— Не хочам пірожных!

Ні хлеба, ні мяса,
Ні кроплі гарчыцы.
Як цяжка лячыцца —
Цяжэй, чым вучыцца.

І плачуць, і просяць
Ласкавых бабулек:
— Ах, дайце, бабулі,
Хутчэй нам цыбулі!

Нам хочацца хлеба,
І супу, і кашы:
Прайшла ўжо хвароба
Салодкая наша.

МАКСІМ ТАНК

*Народны паэт Беларусі
(1912—1995)*

ВОЖЫК

Пакрыўдзіўся быў Вожык,
Што, як сяброў ягоных,
Нічым не надзяліў Бог
Для самаабароны.

Даў малпе спрыт, увішнасьць
І льву — роў пераліўны,
Быку, аленю — рогі,
Слану-асілку біўні.

Нат не забыў пра розных
Ліхіх пачвар дзюбатых,
Што пагражаюць згубай
Крылатым, некрылатым...

— А ты чаго спазніўся,—
Бог кажа,— у справе гэткай?
Зірні, пад маёй лавай
Мо знойдзеш нешта ў рэштках.

Перш Вожык і не думаў
Капацца ў нейкім смецці,
Але-ткі сёе-тое
Знайшоў у божай кляці.

Найбольш было там розных
Рассеяна наўкола
Дзядоўнікаў калючых,
Паскручаных іголак.

Ён знітаваў іх неяк.
— Глядзіце, ягамосці,
У якім уборы сёння
Да вас прыйшоў я ў госці!

Сёй-той найперш хацеў бы
Даць сваім лапам волю,
Але неспадзявана
Ад болю заскуголіў.

З тых дзён і малы Вожык,
Не знаючы трывогі,
Жыве, як кажуць людзі,
За пазухай у Бога.

А стрэнеце яго вы —
Даўно дружу з ім, знайце,
Ад байкара Максіма
Прывет мой перадайце.

ЕХАЎ КАЗАЧНІК БАЙ

— Ехаў казачнік Бай
Цераз сёлы і гай.
Баіць ці не?
— Бай!

— Ён пытаўся ў мяне,
Што даць дзецям у сне?
Баіць ці не?
— Бай!

— Я прасіў: дзецям дай
Казку-песеньку, Бай!
Баіць ці не?
— Бай!

— Казку,— кажа,— я дам,
Толькі выберу сам.—
Баіць ці не?
— Бай!

— А найлепшую з іх
Дам для самых малых.—
Баіць ці не?
— Бай!

— Тым, хто любіць мяне
І хто першы засне.—
Баіць ці не?
— Не!

ІВАН ШАМЯКІН

Народны пісьменнік Беларусі
(нарадзіўся ў 1921 г.)

ЦУД НА КРАІ СВЕТУ

Жыла сям'я наша бедна, бо мела мала зямлі, а ратоў, што прасілі есці, многа — ажно дзесяць. Бацька мой і дзядзька Трышка зрэдку зараблялі тым, што пілавалі бяровенне на дошкі. Але пільшчыкаў у вялікім сяле было многа, а будоўляў, на якія трэба дошкі, мала. Багатых людзей, што маглі купіць лес, было нямнога.

Бацька доўга і настойліва шукаў якую-небудзь працу, адыходную, як яе называлі тады. Нарэшце знайшоў — у лясніцтве, узялі яго на пасаду лесніка. Але не ў наш Добрушскі лес, а ў далёкі — Гомельскі.

— На край свету, — сказала бабуля, якая бедавала, што нас з Паўлам, унукаў яе, павязуць ад яе далёка-далёка, куды пехатой не дайсці ёй.

А мяне «край свету» вельмі ж узбудзіў, распаліў дзіцячую фантазію. Я пытаў у бабулі:

- А які ён, край свету? Там глыбокі роў?
- Можа, і роў.
- Як на Мальцах?

Быў у канцы адной вуліцы роў, які вырыла веснавая вада.¹²⁴ Ім палохалі малых, маўляў, там ведзьмы начуюць.¹³⁷ А дзеці, старэйшыя за мяне, любілі там гуляць, бо ў рове бралі гліну і нарабілі пячор.

Я з нецярпеннем чакаў, калі ж мы паедзем на той край свету. Бацька даўно ўжо служыў там са сваім канём і мусіў прыехаць па нас.

Нарэшце прыехаў. Два дні збіраліся. Ажно на тры фурманкі грузілі набытак: стол, лаўку, падушкі, мяшкі з мукой, з крупамі, з аўсом — для коней. Прывязалі карову да драбіны.

Я круціўся пад нагамі, усім хацеў памагчы і ўсім замінаў. Бацька за нейкую шкоду выцяў мяне пугай, за што бабуля пасварылася з ім. Ды я не плакаў. Хіба можна румзаць, калі збіраешся ў такую дарогу — ажно на край свету?

Паехалі. Была вясна. Цвілі сады. Поле — як вокам кінуць — ляжала зялёным дываном, бо ўзышла нават бульба, а жыта, пасеянае ўвосень, вырасла мне па шыю. Звінелі ў небе жаўранкі.

Я то сядзеў на возе, забраўшыся ў пустую бочку, то бег побач з фурманкамі, трымаючыся за дзядзькаву руку.

Свет і ўсё навокал здавалася дзівосным, казачным. Уразілі равы ў сяле Крупец, на многа глыбейшыя, чым наш у Мальцах. Нават коні спалохаліся тых равоў. Калі спускаліся ў адзін роў, то вялі коней за аброці, а нас, малых, ссадзілі з вазоў.

У мястэчку Насовічы ўразілі хаты — вельмі ж вялікія, на мой розум, ажно па чатыры і пяць акон на вуліцу.

Але найбольш зачаравала чыгунка — блісчучыя рэйкі, што беглі ў два бакі, дзіўна звужаючыся, як бы зліваючыся ў мройнай далечыні ў адну. Мне далі пагуляць на рэйках і нават паляжаць — паслухаць, прылажыўшы вуха да гарачага жалеза, як яны гудуць. Ах, як хацелася пабачыць поезд, пра які расказвалі столькі цудаў! Але бацька і дзядзька баяліся чакаць поезд, каб не спужаліся коні. Ды і калі ён пройдзе? Можна, да вечара не дачакаешся. А ехаць нам — ой як далёка яшчэ! З каровай не разгонішся, з ёй набраліся клопатаў. А за чыгункай пайшоў лес. Ад нашай Кармы лес далёка, казалі — сем вёрстаў да яго. Я з гары ад ветрака бачыў сцяну лесу, але мяне яшчэ ні разу не ўзялі з сабою, калі ехалі туды па дровы.

І вось я нарэшце ў лесе! Якія высачэзныя сосны! Картуз валіцца з галавы, калі глядзець на іх вершаліны.

Тут ужо я не мог уседзець на возе. Маці прыходзілася лавіць мяне, калі я далёка адбягаў у гушчар.

З таго дня лес зачараваў мяне на ўсё жыццё.

Але доўгая дарога змарыла. У той Скіток, пра які гаварылі, прыехалі ўначы. І маці занесла мяне, як і малога Паўла, соннага ў хату.

Прачнуўся я рана. Не адразу сцяміў, дзе знаходжуся, бо ўсё незнаёмае навокал: вялікі пакой, шырокае акно. Але ўспомніў, што мы ў Скітку, і падскочыў, што мяч, з падлогі, дзе спаў на засланым радном сене. Выскачыў на двор. Перш-наперш здзівіў дом: драўляны, але вялікі, на два паверхі.

Гэта быў панскі дом. На другім паверсе яшчэ жыў гаспадар — стары пан. Яго не ча-

палі, бо ў яго сыны былі рэвалюцыянеры, але першы паверх дома забралі пад лясніцтва. Ды не дом мяне цікавіў. Дзе край свету, які ён? — во што галоўнае. Широкою паляну абступаў лес, але з аднаго боку была прагаліна. І я пабег у той бок. І хутка спыніўся, незвычайна ўражаны. Перада мной адкрылася шырачэзная рака. Колькі вады! Пра раку гаварылі ўсю дарогу: палохалі мяне і трохгадовага Паўла, каб мы адны не хадзілі на раку, бо можа схапіць нас рыба-сом.

Але ж гэта цуд — такая рака! Праўда, зусім блізка да вады я не падышоў — пабаяўся.

Дык які ж гэта край свету? Там, за шырокай ракой, — вербы, а за імі — стрэхі хат. Выходзіць, і там свет, і там людзі! Чаго ж ты баялася, бабуля? Вось я стаю на краі свету — і мне не страшна!

Але праз нейкі час адбыўся яшчэ большы цуд. Убаку за лесам пачуўся нейкі незвычайны шум і плёскаць. І хутка з-за павароту ракі выплыў цэлы вялікі дом, з комінам, з якога валіў дым. А вялізнае кола пляскала па вадзе шырокімі лапатамі. Па доме хадзілі людзі. Параход! Пра яго расказвалі і бацька, і дзядзька. Але ўявіць яго я не мог, пакуль не ўбачыў на свае вочы.

Які ж я быў шчаслівы ў той час! Дагэтуль помню тое пачуццё незвычайнага дзіцячага шчасця. Шмат паездзіў па свеце, убачыў многія шырокія рэкі, але здаваліся яны нішто ў параўнанні з ракой майго маленства Сожам. Плаваў на вялізных акіянскіх караблях, але ніводзін з іх не здаўся прыгажэйшым, чым той параход, які я ўбачыў упершыню ў свае няпоўныя пяць гадоў.

ПАСТУШОК

Пакуль я быў малы, бацька наймаў пастушка, каб пасвіў лесніковы каровы. А як пайшоў мне восьмы год, бацька сказаў:

— Усё, сын. Хопіць табе гойсаць. У гэта лета будзеш пасвіць сваю чараду. Пастух дорага абыходзіцца. Кармі яго, плаці хлебам ці сенам.

Стаяла зіма, ляжаў глыбокі снег. У леснічоўцы нам дваім з братам было сумна: у той час бацьку перавялі на другі абход пад вёску Краўцоўку. Там, у сасновым бары, стаяла адзінокая хата лесніка. І зімою я з нецярпеннем чакаў вясны, уяўляў, як паганю статак у лес і нікога не буду баяцца — ні ваўкоў, ні зладзеяў. Папрасіў дзядзьку Трышку, які прыехаў да нас з далёкай Кармы, прывезці мне пугу. Дзядзька смяўся:

— Дзе ты ёй ляскаць будзеш, пугай той? Па кустах? Заматаецца за дрэвы.

Па ранняй вясне, пакуль было холадна і мокра ў лесе, маці пасвіла сама — шкадавала малога. Яна ўвогуле была супраць таго, каб так рана рабіць мяне пастухом.

— Дзіця горкае, — выцірала слёзы, гледзячы на нашы з Паўлам забаўкі.

Але ўрэшце наступіў мой першы працоўны дзень. Не зусім на світанку, але вельмі рана, сонца яшчэ не асвятіла леснічоўку, маці доўга будзіла мяне. О, як не хацелася ўставаць! Вочы зліпаліся, галава сама валілася на падушку. Бацькаў голас падняў — бацькі я баяўся. Абулі мяне ў лапцікі, апранулі ў світачку, торбачку праз плячо павесілі з хлебам і маслам у шклянцы, каб паснедаў, бо так рана есці не хацелася. І пагнаў я каровы.

У чарадзе было больш бычкоў і цёлак, іх вяскоўцы аддавалі лесніку, каб адпасвіліся за лета, нагулялі мяса і тлушч. За адну першую раніцу развеваліся ў дым усе мае зімнія мары і фантазіі. Я зразумеў, якая гэта пакутлівая праца — пасвіць каровы такому малому. Вясна была мокрая. Камароў развялося — хмары цёмныя, яны клубкамі віселі над жывёлай. Цёлкі і бычкі адразу рванулі ў гушчар, у кусты, ратуючыся ад камарэчы. Я не мог іх сабраць у адну чараду. Згубіў некаторых. А помніў строгі бацькаў наказ: «Глядзі, каб у поле не выскаквалі, патравы не зрабілі. За патраву з людзьмі не разлічышся».

А цёлкі, бычкі якраз і рваліся туды — у поле, бо там вецер разганяў камароў, ды і жыта, ячмень — смачнейшыя за лясную траву.

Вярнуўся я без чарады. Баючыся бацькі, у хату не заходзіў — плакаў за хлявом, каб пачула маці. Пачула. Заплакала сама. Знайшла кароў. Памагла мне пасвіць.

Такая пасьба паўтаралася пасля даволі часта. Маці прасіла бацьку наняць больш дарослага пастуха. Але бацька быў няўмольны. Ды і я патроху асвойваўся са сваімі пастушынымі абавязкамі.

Наступала спякотнае лета. Адышла камарэча і машкара. Авадні даймалі не так. Ад іх бычкі і цёлкі зыкавалі, але зыкі больш смяшылі, чым рабілі клопату. І я бадай палюбіў сваё пастухоўства. Адзіноту палюбіў. І кароў, цёлак, бычкоў палюбіў. Яны зрабіліся маімі сябрамі. Я гутарыў з імі і верыў, што яны разумеюць мяне і адказваюць рыканнем на розныя лады. Асабліва я сябраваў з цёлкай Майкай, нашай двухгод-

кай. Яна была вельмі рахманая і ласкавая, дазваляла нават сесці на яе, як на каня, і пракаціцца па паляне. Праўда, часам Майка паводзіла сябе не як сябра. Калі я садзіўся паснедаць і, прыгрэўшыся на сонцы, засынаў, бо вельмі ж рана ўставаў, Майка з'ядала мой хлеб і вылізвала са шклянкі масла — ласунак мой.

Аднойчы я забаўляўся з Майкай, а яна матнула галавой і... ударыла рогам у живот. Не балюча, рог быў тупы, бацька падразаў усе вострыя рогі, бо раней адна карова прабіла другой бок так, што раненую прыйшлося прырэзаць. Але Майка гэтым тупым рогам падчапіла пад папружку. І падняла мяне, і панесла — на здзіўленне ўсім каровам. Я матляўся на яе розе, махаючы рукамі і нагамі. Але не толькі мне хацелася вызваліцца з такога раптоўнага палону. Майцы таксама хацелася скінуць мяне з рога. І яна — мела розум! — палезла ў самы гушчар. Церла мяне аб кусты, ажно працерабіла там прасеку жывой ношкай. Невядома, чым бы гэта скончылася, але, на шчасце, папружка лопнула, і я чмякнуўся на зямлю. Майка задаволена чмыхнула і пабегла да чарады. А што сталася са мной! Ад штонікаў кужэльных і сарочкі крамнай віселі адны шматкі. Усё цела было падрапана, акрываўлена. Шчасце яшчэ, што вочы сучча не выкалала.

Калі прыбег дадому, маці, убачыўшы мяне, ледзьве не страціла прытомнасць. Пасля казала:

— Падумала, цябе ваўкі рвалі.

А бацька доўга расказваў леснікам пра маё «катанне на розе» як пра вясёлую прыгоду, і тыя смяяліся.

АЗБУКА

Бацька сказаў:

— Во што, Іван... Хопіць табе цёлкам хвасты круціць і на рагах катацца. Пойдзеш у школу.

Наступала восень. Але ў той час заняткі не пачыналіся першага верасня — пазней, калі канчаліся палявыя работы, бо ўсе вучні памагалі бацькам.

У нядзелю бацька паехаў на базар у Дабранку і адтуль прывёз мне буквар. Узрадаваўся я незвычайна. Першая кніга! Мая! Да таго ў хаце, бадай-што, не было кніг, толькі ў бацькавай торбе — пацёрты леснікоўскі даведнік з табліцамі, ды ў маці ў скрыні ляжаў малітвеннік. Чытаць маці не ўмела. А бацька быў ого які грамацей! Скончыў ажно два класы царкоўнапрыходскай школы.

Бацька паказаў мне літары.

— Во ета — а, а ета — бэ, ета — мэ.

Я надзіва хутка запамніў усе літары, бо ішоў мне ўжо дзевяты год. А бацька хоць і ўмеў чытаць, водзячы пальцам па радках, але сакрэту, вялікай тайны — як літары складваць у словы, можа, і сам не ведаў.

З букваром я не расставаўся. Абвярнуўшы яго шматком чыстага палатна, браў з сабой у лес, калі гнаў каровы. Пад восень камарэчы не было, і жывёла пасвілася спакойна. Ды і я ўжо быў умелы пастух — другое лета пасвіў. Знаў, куды гнаць, дзе каровы і цёлкі вядуць сябе спакойна.

Была любімая прасека. Там стаялі шўркі дроў, якія вывезуць толькі зімой па снезе. Я забіраўся на такую шурку, каб з вышыні назіраць за статкам, і ў соты раз гартаў буквар. Ведаў кожную літару, кожны малю-

нак. Але ніхто мне не растлумачыў, як літары складаюцца ў словы.

А, бэ, гэ, мэ... А тут вось побач мэ і а. І выходзіць мэа. Глупства нейкае. Такого слова няма ў людзей, хіба авечкі так мэкаюць.

Не помню, як здагадаўся прачытаць м без э, а з суседняй літарай а. Выйшла нешта людскае — ма. І побач, праз злучок, ма. А разам ма-ма. Мама! Мама! Дык вось яно што! Вось яна разгадка вялікай тайны!

І далей не мэы, а мы, не лэа, а ла — мыла. Мама мыла! О, цуд які! І як проста! А далей не рэамэу, а ра-му. Мама мыла раму.

— Умею! Умею! Умею! — закрычаў я на ўвесь лес, спалохаўшы кароў. Кульнуўся з шуркі ў траву і качаўся там, дрыгаючы нагамі. Такой радасці, як у той дзень на лясной паляне, я, бадай, не перажываў за ўсё сваё доўгае жыццё. Навучыўся складаць літары ў словы! Гэта сапраўды цуд. За якія тыдні два я прачытаў увесь буквар.

У бацькі хапала клопатаў на гародзе. Ды і ў абходзе нямала работы было, тады яшчэ кожны селянін меў каня і ўмеў украсці ў лесе. Прымаўка была: «Хто ў лесе не злодзей, той у двары не гаспадар».

Карацей кажучы, бацьку было не да мяне і майго буквара. Але ў той дзень, калі я прыгнаў каровы, бацька ўспомніў пра маю навуку.

— Ну, грамацей, не забыўся літары?

— Не забыўся. Усе знаю.

— Давай праверым

Бацька тыцкаў пальцам у літары.

— Гэта якая?

— Рэ.

— А гэта?

— Пэ... Я чытаць умею.

Адгарнуў колькі старонак і голасна прачытаў:

— Маша ела кашу.

— Цябе хто навучыў? — здзівіўся бацька.

— Ніхто. Сам.

— Сам? — яшчэ больш здзівіўся бацька і разгарнуў буквар далёка за палавіну, дзе была намалявана ўжо зіма.

— А тут можаш прачытаць?

— Не сядзіцца ў хаце хлопчыку малому: кліча яго рэчка, цягнуць санкі з дому.

У бацькі расшырыліся вочы, і ён пахваліў па-свойму, па-леснікоўску:

— Ну і змей! Быць табе ляснічым.

Ляснічы — начальнік над усімі леснікамі. Бацька і пасля, калі я хадзіў у школу, у старэйшыя класы, вельмі хацеў, каб я вывучыўся на ляснічага.

ЛІДЗІЯ АРАБЕЙ

(нарадзілася ў 1925 г.)

ЗЕРНЕТКА І ВЕЦЕР

Віхор наляцеў на ліпку, і яна густа зашумела, ссыпаючы долу чорныя зернеткі насення. Адно зернетка падхапіў вецер і панёс у белы свет. Гушкаў яго, круціў пад самым небам, ды раптам сціх, нібыта надакучыла яму гульня такая. І пачало зернетка падаць. Страшна яму было ляцець з вышыні, баялася, што разаб'ецца, загіне, хапалася за пылінкі, за смяцінкі, што круціліся каля зямлі, але і тыя асядалі.

Моцна выцялася зернетка аб камень, што ляжаў на полі, адскочыла і ўпала на шашу.

Ператрывала боль, аддыхалася, пачало азірацца. Блізка не было ні дробачкі зямлі, не сачылася ні кропелькі вады, і зернетку зрабілася сумна. Доўга ляжала яно, не ведаючы, як адсюль выбрацца, як уцячы. Ды раптам зноў вецер! Спачатку падзьмуў ціхенька, зернетка ад яго подыху толькі вагнулася, потым пажвавеў, а далей зноў разышоўся, адным махам закінуў зернетка пад воблакі, панёс над палямі, балотамі. «Куды я лячу, што са мною будзе? — ледзь

не плакала зернетка. — Дзе ты, родная ліпка, чаму кінула сваё дзіця на пагібель?»

А характар у ветру быў несур'ёзны, ветраны, то ён дзьмуў з усяе сілы, то заціхаў. Зноў надакучыла яму гойсаць пад воблакамі, і зноў ён пакінуў зернетка пасярод неба. І пачало яно зноў апускацца. Так хацелася яму ўпасці ў мяккую раллю, каб не пабіцца яшчэ раз, ды не шанцавала зернетку. Унізе плыла рака, шырокая, як мора, і падступала — усё бліжэй, бліжэй...

«Загіну! Патану!» — сцялася зернетка.

Некалькі хвілін яно ляжала, не ведаючы, ці жыве, ці ўжо загінула. Потым зразумела, што жыве. Яно ўпала на лісток, што трымаўся ў вадзе на тонкай сцяблінцы, як на якары. Тут зернетку было крышку лепш, чым на шашы, крышку мякчэй, ды і кропелька вады ляжала на лістку, з яе можна было напіцца. Але жыць тут зернетка ўсё роўна не магло б. Як можна жыць без зямлі? Яго маці, вялікая ліпа, трымалася карэннямі за глебу, так вучыла яна і дзяцей.

Ляжала зернетка на лістку, гайдалася, як дзіця ў калысцы, і заснула. Прачнулася ад буры на вадзе. У чорным небе гарэлі яркія зоры, а рака пад лістком кіпела, бурліла, лісток то падлятаў на хвалях, то ападаў уніз, вада залівала зернетка. Унізе пачуўся трэск, зернетка моцна падкінула, а потым лісток паплыў, як карабель, што сарваўся з якара. Ён плыў усю ноч, пакуль пад раніцу не зачэпіўся за вярбіны корань.

Над рэчкаю ўзыходзіла сонца — вялікае, чырвонае і цёплае. Добра было б цяпер пагрэцца, абсушыцца, адпачыць, ды тут зноў адкуль ні вазьміся — вецер. Схапіў зернетка разам з лістком і пакаціў па полі.

Ведала ўжо зернетка злосны нораў ветру, добра ад яго не чакай, можа, зноў пад хмары закіне. І як ад яго адчапіцца, як гэты вецер абхітрыць! Толькі падумала, а тут у зямлі шчылінка — тоненькая, быццам пёркам на зямлі нехта рыску напісаў. Злаўчылася зернетка — скок у тую шчылінку. Вецер і не заўважыў, далей пусты лісток пагнаў. А зернетка затаілася, ляжыць. І так яму добра аказалася ў той шчылінцы — цёпла, мякенька, і крынічка недалёка цурчыць.

Стомленае ад сваіх прыгод, зернетка заснула. Яно не чула, як засыпала шчылінку зямля, як закідала дол жоўтым лісцем, як пайшлі халодныя дажджы, як укрылася зямля белым снегам.

Спала зернетка да вясны. Прачнулася і здзівілася. Аказваецца, яно тут не адно, у зямлі поўна іншых зернетак, і жоўтых, і зялёных, і чырвоных, і ўсе, адно перад адным, спяшаюцца, працуюць, прарастаюць. І наша зернетка ўзялося за работу. Пачало белы карэньчык выпускаць ды ім у зямлю тачыцца, а зялёным парасткам прабівацца ўгару, да неба. Гэта была вельмі цяжкая работа, зернетка аддавала ёй усе свае сілы: скоро яно вельмі схуднела, а далей і зусім знікла, растала, ператварылася ў карэньчык і парастак. Цяпер карэньчык ужо моцна трымаўся за глебу, а парастак прабіўся да святла. Азірнуўся навакол, і вельмі тут яму ўсё спадабалася. Далёка плыла рэчка, за ёю сінеў лес, на краі якога раслі высокія ліпы.

Пачаў парастак лісткамі прыбірацца. Спачатку вылузаў адзін — светла-зялёны, ліпкі, за першым — другі, за другім — трэці. Ужо зверху ўніз пазіраў ён на пралеску,

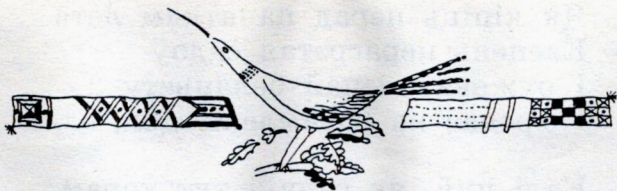
якая тут нядаўна расцвіла. А пралеска, відаць, вельмі хацела пазнаёміцца з парасткам. Аднойчы раніцою, умыўшыся туманам, яна нясмела загаварыла:

— Добрай раніцы! Мяне завуць Пралеска... Я суседка ваша, я тут расту. А вы хто?

— А я — ліпка,— адказаў парастак.— Бачыце высокія дрэвы на ўскраі лесу? Такая буду я...

— Вельмі прыемна... Я рада з вамі пазнаёміцца,— і Пралеска схіліла сваю сінюю галоўку.

МІКОЛА АЎРАМЧЫК

(нарадзіўся ў 1920 г.)

* * *

Вось яны, прывольныя прасторы
Роднае зямлі спакон вякоў!..
Паабапал аржаное мора
Ледзь не хлыне на бальшак з бакоў.

Па-над абеліскамі-слупамі
Дуб-асілак з гордай галавой,
Тройчы расстраляны перунамі,
Выглядае вежай вартавой.

А як пеўні абвясцяць світанне,
Разам з дбайным сонцам аглядаць
Гэтыя бяскрайнія ўладанні
Бусел падымаецца з гнязда.

Апячэ дзяўчына ранкам буднім
Ногі аб расу на мураве,
Ледзяной вады глыне са студні
І курлыкне хрыпла журавель.

Калі бачыў ты, як тут шугае
Бэз ліловым полымем ля хат,
Ад якога сполахі мільгаюць
Ў шыбах вокан і ў вачах дзяўчат;

Як кіпіць перад пачаткам лета
Квецень перагрэтая садоў
І ружовай пенай белацвету
Пырскае на разамлелы дол;

Калі чуў, як салаўі тут хорам,
Захлынаючыся ад красы,
Прапалоскваюць, бы лудзяць, горлы
Срэбнымі крупінкамі расы;

Калі звечара пасля змяркання
Адчуваў, душою малады,
Як у сэрцах спее тут каханне,
А ў садах — духмяныя плады;

Калі бачыў, як святлом барвовым,
Азарыўшы да вяршынь лясы,
Незгасальным полымем ліловым
Тут гараць увосень верасы;

І калі не днямі, а гадамі
Адчуваў ты зблізку і здаля,
Як тут хлебам, мёдам і грыбамі
Пахне навакол сама зямля,—

Зразумееш ты тады, магчыма,
Не пражыць чаму мне без яе
І чаму ўсё тут перад вачыма
У ружовых фарбах паўстае.

ГЕНАДЗЬ БУРАЎКІН

(нарадзіўся ў 1936 г.)

КАЛЫХАНКА

Доўгі дзень,
Цёплы дзень
Адпывае за аблогі.
Сіні цень,
Сонны цень
Адпаўзае ў кут далёкі.
Збеглі зайкі ўсе ў лясы.
Змоўклі птушак галасы.
І буслы ў гняздо схавалі
Свае доўгія насы.
Баю-бай, баю-бай,
Вачаняты закрывай.
Баю-бай, баю-бай,
Вачаняты закрывай.
Пакрысе
На расе
Патухаюць зоркі-сплюшкі.
Гулі ўсе,
Казкі ўсе
Пахаваны пад падушкі.
Спяць і мышкі і стрыжы.
Спяць машыны ў гаражы.
Ты таксама
Каля мамы
Ціха-ціхенька ляжы.

Баю-бай, баю-бай,
Вачаняты закрывай.
Баю-бай, баю-бай,
Разам з намі засынай.

ЗМІТРОК БЯДУЛЯ

(1886—1941)

СКАРБ

Ля рэчкі, пад вольхай, хохлік знайшоў
ракавінку. Уладзіў у ёй кузню і давай чыр-
вонцы каваць. Праца ў яго заўсёды кіпела
ўночы, калі, бадай, усе жывыя істоты спалі,
калі спяваў адзін салоўка і месячык рэчку ³⁰
фарбаваў.

У кузні ў хохліка было некалькі памочні-
каў. ³⁶Светлячок раскладваў агонь на горне. ⁴⁰
Цвыркун працаваў малатком пры кавадле. ⁴⁵
Жаба дзьмухала кавальскімі мяхамі. ⁴⁹

Пад карэннямі вольхі, ля рэчкі, крот вы-
капаў патаемныя падзямеллі, дзе хохлік ха-
ваў свой багаты скарб — скрыні з золатам. ⁵⁵
Разнеслася вестка па ўсёй ваколіцы ля рэчкі, ⁶⁰
што хохлік вельмі багаты і мае незлічоныя ⁶⁶
скарбы пад вольхай. ⁷³

— Сама сваімі вушамі чула, — казала ⁸² ма-
ленькая плотачка ў рэчцы, — цэлымі начамі ⁸⁷
куе ды куде ў сваёй кузні, грукае і стукае ⁹³
і нам, рыбкам, проста спаць не дае. ¹⁰⁰

— Сама сваімі вачыма бачыла, — казала ¹⁰⁶
варона, — усё там у яго кузні блішчыць і блі- ¹¹⁰
шчыць. Свеціць, ¹¹⁸ як маланка, ажно вочы ¹²⁴
слепіць мне, старой. І я мусіла сабе купіць ¹³¹

сёння акуляры, бо доктар драч напужаў мяне, што зусім аслепну пад старасць, калі не буду асцерагацца. Адно гора з гэтым хохлікам.

— Ку-ку! Ку-ку! Раз-два! Тры-чатыры! — кукавала зязюля на вольсе. Яна ў цёплыя раніцы сядзела на дрэве ды ўсё лічыла багацце хохліка. Але зязюля ў лічбах надта не кемная: лічыць-лічыць, заблытаецца ды зноў спачатку пачынае, і гэтак штодня.

— З-з-з-м-м-м! З-з-з-м-м-м! — гудзеў авадзень над рэчкай. — Гэта ж проста бяда, аднаму ўсё, а другому нічога. Я лётаю-лётаю, б'юся як рыба аб лёд і нічагуткі не маю, а хохлік увесь свет захапіў.

— Ш-ш-ш! — казаў чарот. — Не шуміце так, не грывіце ды не зайздросце. Працуйце, дык і вы будзеце мець. Я вось сведка, як хохлік з сваёй сям'ёй працуе да поту.

— Дурань, дурань, дурань! — крыкнуў дзяцел чароту. — Не лезь, куды цябе не просяць. Маўчы, ды годзе. А вось давайце, браткі, будзем дзяліць хохлікава дабро!

— Давайце! Давайце! — крыкнулі вераб'і.

— І мы, і мы да кампаніі! — загудзелі камары.

— Калі ўсім, дык і нам! — закудахталі куры.

Падняўся шум, гармідар, крыкі. Наляцелі з усіх бакоў звяры і птушкі, мухі і ўсе жывыя істоты, хто толькі даведаўся аб багацці хохліка. Усе рынуліся да хохліка ў кузню, каб яго абрабаваць.

Але хохліка таксама ўлегцы не возьмеш. Ён схаваў свае скарбы спрытна. Закопваў па ўсёй ваколіцы ў розных мясцінах — па лясах, па лугах, пад крушнімі, пад дрэвамі. Не было лапінкі зямлі, дзе не ляжалі б яго

скарбы. Але ніхто іх знайсці не можа. Грабуца куры на сметніках. Капаюцца птушкі па палях. Парыцца звяр'ё над карчамі, рыба ў вадзе. Шукаюць, шукаюць, але нічога з гэтага не выходзіць.

Наслухаўся малы Саўка ад свайго старога дзеда, каторы жыў у млыне ля рэчкі, шмат баек аб багатых скарбах. Яны захаваны ў зямлі, іх усе шукаюць пад карчамі і знайсці не могуць.

— Іх трэба шукаць апоўначы ў купальскую ноч, калі кветка папараці цвіце, — казаў дзед. — Тады можна іх знайсці.

Вось у купальскую ноч, калі дзед спаў, малы Саўка выйшаў ціхенька з хаты. Узяў з сабою рыдлёўку і пабрыў скарбаў шукаць. Ubачыў ён здалёку агеньчык, які блішчаў на полі ля крушні і вабіў да сябе.

«Гэта, пэўна, скарб!» — падумаў Саўка і пайшоў на гэты агонь. Ён да агню, а агонь ад яго далей і далей, і завёў агонь хлопчыка ў самы цёмны гушчар. Страшна і жудасна было ў гушчары. Дрэвы, як жывыя істоты, шапталіся паміж сабою і нібы дзівіліся, што такі малы хлопчык не баіцца адзін швэндацца ў лесе па начах. Тым часам агонь знік, а замест агню залаты пеўнічак заблішчаў на карчы.

— Вось дзе скарб! — узрадаваўся Саўка і трах рыдлёўкай пеўнічка па галаве. Пеўнічак запяў і знік, а замест пеўнічка паказаўся залаты зайчык. Саўка зрабіў тое самае з зайчыкам... Паказалася залатая лісічка... Затым — залаты ваўчок... Залаты мядзведзь... Але ён дзіка раўнуў і глынуў Саўку.

Ачухаўся Саўка праз некалькі хвілін. Ажно стаіць ён пад зямлёй, а на яго глядзіць і ўсміхаецца хохлік, малюсенькі і тоненькі,

як травінка, прыбраны ў шоўк і ядвабу. На галоўцы ў яго залатая карона з дарагімі каменнямі.

— Вось ты і папаўся, Саўка, у мае рукі! — сказаў хохлік.

— А я ж цябе не баюся, — загарачыўся Саўка. — Зачэпіш мяне, дык я цябе вась адным пальцам задушу! — і паказвае хохліку свой палец. Але як глянуў сам на свой палец, дык адразу анямеў ад страху: палец цянуткі, як павуцінка. Тады давай Саўка аглядаць усяго сябе. Ажно ён сам такі ж маленькі, як хохлік. Тут Саўка спужаўся і заплакаў.

— Не плач, — сказаў хохлік. — Давай цяпер, калі ты ростам такі, як я, будзем аглядаць мае скарбы пад зямлёю.

— На волю хачу, да дзеда! — яшчэ галасней заплакаў Саўка, бо ў яго ўжо адпала ахвота скарбы глядзець.

— Вось табе і адважны, — пачаў кпіць з яго хохлік, — звяроў страшных не баяўся, а цяпер плачаш. Сорам, а яшчэ такі хлопец! Глянь, Саўка, налева і дзівіся!

Як глянуў Саўка налева, дык адразу плакаць перастаў, бо сярэбраныя палацы замігачелі пад зямлёй. Увёў хохлік Саўку ў палацы. Як заблішчалі залатыя сцены і дарагія каменні на сталах, дык Саўка аж засмяяўся з радасці і забыўся аб усім на свеце.

— Гэта мае палацы, — тлумачыў хохлік. — Я тут жыву з усёй маёй вялікай грамадой. Мы ўсе вельмі багатыя. Мая грамада разышлася па ўсіх кутках зямлі на працу. Кожны хохлік мае багатыя скарбы — куды і куды золата і дае багацце таму з людзей, хто шчыра працуе. Матка-зямля мае шмат ба-

гаця. Яна шчодрая да тых, хто любіць працаваць. Без мазалёў і поту ніякіх скарбаў не знойдзеш.

Раптам пачуўся шум пад зямлёй. З усіх бакоў, з усіх шчылін пачалі сыпацца хохлікі, як залатыя сняжынкi, як брыльянтавы мак, як жывы каляровы дождж. Малюсенькія-малюсенькія, драбнюткія-драбнюткія і многа-многа, ажно ў вачах мігацела, гледзячы на іх. А ўсе, відаць, працаўнікі заядлыя, майстры адукаваныя: хто з сякерай, хто з рыдлёўкай, хто з малатком, хто з мяшочкам за плячыма, а хто з такім дзіўным інструментам, што Саўка і не ведаў, што гэта.

— Гэта мая сямейка на вячэру прыйшла... Гэй, ты! — паклікаў хохлік аднаго з кампаніі. — Як расце поле таго ратая, што раней за ўсіх у вёсцы на шнур свой выходзіць?

— Вельмі добра расце... Я сам даглядаю жытніа зярняткі, кармлю іх зямельным сокам і паю расіцай.

— А ты што сягоння зрабіў? — строга крыкнуў ён другому.

— Я глядзеў за тым, каб сад добра расцвітаў, каб вецер без пары кветак не зрываў.

— Ну, глядзі, бо гаспадар дзень і ноч у садзе капаўся, трэба, каб яблыкі былі, як гарбузы, а грушы — як кулакі.

— А ты, жэўжык, што рабіў? — звярнуўся ён да трэцяга.

— Я пільнаваў агарод з агуркамі. Лічыў і лічыў, бо трэба, каб сёлета было шмат агуркоў. — І хохлік пачаў лічыць па пальцах: — Пяць коп гаспадару; шаўцу, што яму боты шыў, — тры капы; кавалю за рыдлёў-

ку — тры капы; хлопчыку, які ваду цягаў,— тры...

— Ах ты такі і сякі! — зазлаваўся старшы хохлік.— Чаму ты гэтакі скупы? Глядзі, каб усім было не меней як па дзесяць коп!

— Буду старацца,— пужліва сказаў працаўнік.

Падышоў новы хохлік з кнігай і пачаў чытаць аб тым, як хлопчыкі ў школах вучацца, хто стараецца, а хто толькі мух ловіць. Доўга чытаў ён аб гэтым, пералічваючы ўсіх сяброў і знаёмых Саўкі.

— Рыхтаваць старанным хлопчыкам самыя найлепшыя гасцінцы, а гультаям і абібокам нічога не даваць! — загадаў старшы хохлік.

Пасля розных распытванняў працавітыя хохлікі селі вячэраць. Чаго-чаго там ні было на вячэру: самыя найлепшыя прысмакі, якія толькі ёсць на зямлі. Саўку як госцю, вядомая рэч, пападаліся найсмачнейшыя кавалкі.

Павячэраўшы сытна, Саўка заснуў і не паспеў азірнуцца, як апынуўся на ложку сваім у дзедавай хаце.

З таго часу болей Саўка не шукаў скарбаў, бо ведаў, што матка-зямля мае іх у сябе вельмі шмат, але дае толькі тым, хто працуе. І Саўка ўзяўся за навуку, каб навучыцца працаваць.

ЗМІТРО БЯСПАЛЫ

(1936—1999)

МАЛЕНЬКАЯ МАЦІ

Нахадзіўшыся па лесе, я сеў адпачыць на сасну, якую з карэннем вывернула навальніца.

Павяваў лёгкі ветрык, прабягаў па вершалінах елак і соснаў. У лесе расплываўся ціхі шум. Каля твару надакучліва звінеў адзінокі камар. Раз-пораз нейкая птушка падавала прыцішаны голас: спявала яна нібыта без ахвоты. ⁴⁵

Уверсе над галавою трэснула галінка. ⁵⁰
Глянуп угору. На галіне сасны, трымаючы ⁵⁶
ў лапках зялёную шышку, прытоена сядзела ⁶²
вавёрка. Нашы позіркі сустрэліся. Звярок ⁶⁷
адразу кінуў шышку, прабег па галіне ⁷³
і скокнуў на суседняе дрэва — у паветры ⁸⁰
прамільгнула вогненная паласа. Вавёрка ⁸⁴ за-
бралася на самую вершаліну ⁸⁸ сасны і ⁹⁰ адтуль ⁹¹
пачала ⁹⁸ назіраць ¹⁰⁰ за мною. ⁹⁵ Пераканаўшыся, ¹⁰⁵
што ёй нішто не пагражае, яна ¹⁰⁹ вярнулася ¹¹⁵ на
галіну, дзе толькі што сядзела, ¹¹⁰ адарвала ¹¹⁵
шышку, зручней уладкавалася і пачала ¹²⁰ вя-
чэраць. Кінутыя ёю лускавінкі, кружачыся ¹²⁰
ў паветры, павольна ападалі на дол. Вавёрка
назірала за мною. Выгляд яе нібыта гаварыў: «Ну, паглядзі, паглядзі, як я вячэраю».

Сонца павісла над лесам. У яго цёплых пяшчотных промнях пазалаціліся ствалы соснаў.

Перада мною метраў за шэсць была лагчынка, якая густа зарасла ландышамі. Пасярод стаяла невысокая купчастая елачка.

Лясная цішыня перадалася і мне: сядзеў нерухома і слухаў вечаровы шэпт дрэў. І таму, калі над самай галавою праяцела невялікая птушачка і ўпала ў ландышы каля елачкі, я ад нечаканасці аж скалануўся.

Праз нейкую хвіліну яна выпырхнула адтуль і зноў некуды заспяшалася.

Нязвыкла было назіраць, як лясная птушка, нічога не баючыся, двойчы так смела праяцела каля мяне.

Неўзабаве яна вярнулася. Я паспеў заўважыць: птушка ў дзюбцы прынесла вусеня. Значыць, там было гняздо з птушанятамі, якіх надвячоркам карміла клапатлівая маці.

Захацелася адшукаць гняздо, глянуць на птушанят. Калі птушка паляцела, я, асцярожна ступаючы, падышоў да елачкі, пачаў шукаць яго. Праз некалькі хвілін птушка вярнулася, мітусліва пачала скакаць па галінках елачкі. Маленькая, амаль удвая меншая за вераб'я, зграбненькая, шэранька-сівенькая, яна хвалявалася за сваіх дзетак, якія недзе тут, побач, затоена сядзелі ў гняздзе, і чалавек мог наступіць на яго. Але ў тыя хвіліны я пра гэта не падумаў. Тады мяне даймала толькі адно: знайсці гняздо.

З-паўгадзіны таптаўся каля елачкі, расхінаў ландышы, але гняздо так і не знаходзіў. Схавана яно было вельмі хітра.

Мною авалодала нейкая незразумелая ўпартасць. Зноў пачаў перабіраць ландышы.

Птушка лятала побач: то скакала на елачцы, то чаплялася лапкамі за кару сасны, што расла побач, павісала ўніз галавою і тры-возна, тонкім галаском ціўкала.

Паводзіны птушкі гаварылі пра тое, што я знаходзіўся каля самага яе дома.

Перабраўшы ландышы вакол елачкі, я нечакана ўбачыў каля нагі павернутае набок круглае гняздо-кошычак. Усярэдзіне яго, шчыльна прыціснуўшыся адзін да аднаго, сядзелі шэрыя птушаняткі. Яны былі амаль у два разы меншыя за маці. Маленькімі вочкамі, трошкі большымі за макавыя зярняткі, яны пільна сачылі за маімі рухамі. «Я ж мог растаптаць птушанят...»

Я падняў гняздо. Птушаняты нават не варухнуліся. Іх было шасцёра. Яны ўжо ўвабраліся ў пер'е, але не выляталі з гнязда, ніводнае нават не падало голасу, не адгукнулася маці, якая кружылася вакол мяне.

Сам не жадаючы таго, я ўмяшаўся ў птушынае жыццё: ледзь не абярнуў іх дом. Трэба было б паправіць гняздо, папрасіць у птушак прабачэння і пакінуць іх у спакоі. Але тут мне захацелася зрабіць здымак, хоць фотаапарата пры сабе і не было.

«Хуценька адскочу дамоў, тут блізка,— падумаў я, паклаў гняздо з птушанятамі ў шапку.— Пару кадраў зрабіць нядоўга».

Падбегам падаўся дахаты. Ускочыў на веранду і гукнуў жонцы:

— Хутчэй нясі апарат!

Яна глянула ў шапку, на птушанят:

— Што ж ты нарабіў?! Забраў у маці дзяцей... Разлучыў іх...

Толькі цяпер я па-сапраўднаму адчуў віну перад птушкамі, зрабілася не па сабе.

Не кажучи ні слова, я заспяшаўся назад у лес. Падышоў да елачкі, дастаў з шапкі гняздо. Птушаняты сядзелі ціхенька, быццам нічога страшнага і не адбылося ў іх жыцці.

І тут аднекуль збоку мне на плячо ўпала птушка. Гэта была маленькая маці маленечкіх дзетак. Але якая смелая, якая адважная!

З пляча яна пырхнула на руку, паскакала да самага гнязда: птушачка нічога не баялася, рызыкавала жыццём, каб толькі выратаваць сваіх дзетак.

Вось яна ціха піскнула. На маё здзіўленне, з гнязда вылецела адно птушаня і пырхнула ў голле сасны, другое — на крону елкі. Потым гняздо пакінула трэцяе, чацвёртае... А маці мітусліва скакала на руцэ.

Ашаломлены, я здзіўлена глядзеў то на птушачку, то на птушанят.

Калі апошняе птушаня пырхнула на дрэва, маці наблізілася да гнязда і зазірнула ўсярэдзіну, нібы каб упэўніцца, што там нікога не засталася, зляцела з рукі і знікла з вачэй.

Сонца хавалася за лесам. Лёгкія прыцемкі расплыліся па-над долам. Вечар быў ціхі і цёплы.

У лясной цішыні рассыпаўся звонкі пошчак салаўя. З адчуваннем віны перад птушкамі я павольна пайшоў дахаты. Уважчу стаяла невялікая смелая птушачка. Гэта была пеначка-цянькоўка.

АЛЕНА ВАСІЛЕВІЧ

(нарадзілася ў 1922 г.)

МАЯ ГАСПАДАРКА

Раніцай бабуля наліла мне шклянку ма-
лака — запіць снеданне — і сказала:

— Канчай, унучак, есці, ды бяремся за
гаспадарку. Твае дзядзька і цётка напраца-
валіся ўжо недзе ў полі, пакуль ты спаў.

— За якую гаспадарку? — не зразумеў я.

— А я табе раскажу.

Ну што ж, за гаспадарку дык за гаспа-
дарку. У нас у горадзе ніякай гаспадаркі
няма. А калі ў бабулі яна ёсць — буду дапа-
магаць. Так мне і мама дома сказала: «Гля-
дзі, Вова, дапамагай бабулі. Яна старэнь-
кая».

Бабуля і кажа:

— Пайдзі, унучак, зірні, куды гэта падзе-
ліся нашы падушачкі.

— Добра, бабуля, зараз!

Я ўсхапіўся з-за стала і хуценька пабег
у «новую» хату — так называлі чысты і заў-
сёды прыбраны пакой, дзе мы з бабуляй
спалі. Там усё было ў парадку: ложка засла-
ны, а падушкі, узбітыя бабулінымі рукамі,
узнімаліся ледзь не да столі. Маленькія па-
душачкі-думкі таксама ляжалі на месцы...

— Бабуля, яны ляжаць на ложках! — Мне нават дзіўна было з бабулінага загаду: сапраўды, куды ж ім дзецца — гэтым яе падушачкам?

— А дзіцятка ты маё! — пляснула рукамі бабуля і аж затрэслася ўся ад смеху. — А я думаю, чаго гэта ён у тую хату пабег, а ён падушак глядзець...

— Ты ж сама загадала мне, — пакрыўдзіўся я, не разумеючы, што магло так рассяшыць бабулю.

— Дурненькі, гэта ж я сказала, каб ты пайшоў паглядзеў, дзе нашы гусяняткі ходзяць.

— Гусяняткі?... А ты ж сказала: «Ідзі паглядзі падушачкі...»

— А з чаго ж падушачкі робяць?

— З чаго? Не з гусянят жа!..

— Ды пэўна ж — не з гусянят... — зноў засмяялася бабуля.

І растлумачыла мне, што падушкі робяць з пер'я і пуху, а пух і пер'е расце на гусях. А гусі вырастаюць з гусянят. Вось і выходзіць, што гусяняткі і сапраўды маленькія падушачкі...

Я ўсё зразумеў і другі раз ужо не ашукаўся б.

Пад вечар, як спала гарачыня, я ўзяў пужку — яе мне звіў з канпель дзед Васіль — і пагнаў на выган бабуліных свіней: старую рабую і двух чорных вепручкоў. Стаю сабе ля плота і свішчу пужкай у паветры: ж-жык! ж-жык! Цвіце жоўты, як сонейка, адуванчык — я па ім ж-жык! Паўзе па дарозе чорны бліскучы жук — я і яго ж-жык! Толькі адварнуўся — аднекуль пры-

ляцеў і кружыцца белы матылёк. Я і на яго замахнуўся — ж-жык! Але матылёк замахаву крыльцамі і паляцеў у жыта.

А я ўсё ж-жык і ж-жык у паветры!

Раптам чую, крычыць з поля цераз дарогу бабуліна суседка, цётка Ігналіха, — яна там буракі палола.

— Вова! Што ты там робіш? Паглядзі, дзе тваё сала ходзіць!

Глянуў я навокал: ляжыць мая торбачка з хлебам і салам, як і ляжала.

— Нідзе яно не ходзіць, — крычу ў адказ. — Ляжыць каля мяне.

— Ляжыць каля цябе?! А ты паглядзі добра, што твае свінні робяць?

Я азірнуўся яшчэ раз. Сапраўды, свіней на выгане не было. Куды ж яны маглі падзецца? І раптам убачыў іх. Яны рылі лычамі бульбу за плотам. Я кінуўся выганяць свіней, а цётка Ігналіха стаяла са жменямі зеля ў руках і адчытвала мяне.

— Бач ты яго! Знайшоў сабе занятак з пугай. Глядзеў бы лепей свіней, калі прыгнаў пасвіць.

— А вы ж казалі — сала... — запярэчыў я і тут жа здагадаўся: дык сала — гэта ж тыя самыя свінні! Усё роўна як і падушачкі... Усё тут наадварот завецца, усё не так, як у нас дома, у горадзе...

А то аднойчы мы з дзедам Васілём вазілі ў калгасе снапы. Дзед пасадзіў мяне на воз, сам ідзе збоку, канём кіруе. А насустрач нам старшыня калгаса.

— Што гэта ты, — кажа, — Вова, на хлеб едзеш?

А я адказваю:

— Я не на хлебе, я на снапах сяджу.
Ён засмяяўся і гаворыць дзеду:

— Вось, адразу відаць, горад! Вучы яго, дзед, як хлеб расце, вучы!

Усё вучы ды вучы — быццам я і сам не вучуся і нічога не разумею. Паказала мне бабуля, як прапалоць граду, дзе расла морква, дык я так чыста выпалаў, што ніводнай зялінкі не засталася... І вучыць не трэба было.

Або скажа мне бабуля: «Ідзі, Вова, стрэнь наша малачко. Яно ўжо недзе за рэчкай — ідзе дадому». Значыць, трэба ўзяць лусту хлеба ці жменю бурачнага лісту і ісці сустракаць нашу карову Белку. Яна так у бабулі прывучана: стрэнь чым-небудзь, а то міне двор і пойдзе па ўсёй вёсцы... Калі ж Белка не прыходзіць дадому, бабуля злуецца і крычыць: «Ото ж удалося малачко!»

Але мяне ўжо тут не ашукаеш! Малако, значыць, карова! А карова, значыць, малако!

Я сваю гаспадарку ўжо добра ведаю!

ГАЛІНА ВАСІЛЕЎСКАЯ

(нарадзілася ў 1927 г.)

УСМЕШКА

У даўнія-даўнія часы на беразе сіняга мора стаяў блакітны казачны горад. Жылі ў ім шчаслівыя людзі. Удзень яны працавалі і спявалі песні, бо праца прыносіла ім радасць. А ўвечары з іхніх дамоў лілася музыка. 30

Сустрэкаючыся, людзі ўсмехаліся адзін аднаму: такое было ў іх прывітанне. 39

Пра тое, што на свеце ёсць горад, у якім усе людзі шчаслівыя, даведаўся злы чараўнік. Той самы, які ніколі не спяваў, не любіў музыкі і не ўсміхаўся. Ён рабіў толькі чорныя справы: хлусіў, прыдумваў плёткі, лаяўся. 40

— Я ведаю, чаму тыя людзі шчаслівыя, — сказаў сам сабе чараўнік. — Яны шчаслівыя таму, што ўмеюць усміхацца. Вось палячу я ў той горад, адбяру іхнія ўсмешкі і стану адзін шчаслівы. 41

Сеў ён на свой дыван-самалёт і паляцеў. Ляцеў ноччу, бо ўсе злыя чараўнікі лётаюць толькі ноччу, калі добрыя людзі спяць і ба- чаць харошыя сны. 42

Унізе паказаліся блакітныя дахі, і злы чараўнік здагадаўся, што гэта і ёсць той самы казачны горад.

Пачало світаць. З-за мора выкаціўся залаты шар сонца. Цёплыя хвалі лашчылі бераг, усыпаны гладкімі каменьчыкамі. З комінаў пацягнуўся лёгкі дымок.

Седзячы за комінам, злы чараўнік чакаў, пакуль хто-небудзь з'явіцца на вуліцы.

Нарэшце ён убачыў першага жыхара казачнага горада. Той ішоў і ўсміхаўся сонцу, якое шчодро грэла зямлю, птушкам, якія весела спявалі на дрэвах, і зялёным лісточкам, што трымцелі ад лёгкага ветрыку.

Чараўнік вылецеў з-за коміна і апынуўся перад чалавекам.

— Аддай усмешку! — крыкнуў ён страшным голасам, ад якога пасыпалася лісце з дрэў і перасталі спяваць птушкі.

Усмешка адразу знікла з твару чалавека — як яе возьмеш?

Тады чараўнік падбег да другога чалавека і гукнуў:

— Аддай усмешку!

Але зноў адабраць не змог. Яна таксама знікла.

Чараўнік паспрабаваў укарасці ўсмешку, забраць яе непрыкметна, каб ніхто не бачыў. І з гэтага нічога не выйшла.

— Куплю ўсмешку, — вырашыў чараўнік.

Але ўсе, каму ён гаварыў пра гэта, толькі паціскалі плячамі.

Чараўнік заплакаў ад крыўды. Злыя слёзы градам пакаціліся па яго зморшчаных шчоках.

Адзін добры чалавек пашкадаваў чараўніка, пасадзіў яго на лаўку ля блакітна-

га фантана, выцер ягоны твар ад слёз і спытаў:

— Чаго ты плачаш, добры чалавек?

Ніхто ніколі не звяртаўся да чараўніка з такімі словамі, і ён заплакаў яшчэ мацней.

— Не магу больш так жыць,— усхліпваючы, прагаварыў чараўнік,— ніхто мяне не любіць, няма ў мяне сяброў... Я хачу ўсміхацца, як усе, але не магу здабыць сабе ўсмешку.

— Усмешку не купіш і не ўкрадзеш,— сказаў жыхар казачнага горада.— Яе дораць за добрыя справы. Успомні, ці зрабіў сёння што добрае. У полі працаваў?

— Не,— адказаў чараўнік.

— Дом будаваў?

— Не.

— Хлеб пёк? Адзежу шыў? Можа, дзяцей добраму вучыў?

— Не, не, не,— і чараўнік нізка апусціў галаву.

Чалавек уздыхнуў:

— Дрэнные твае справы. Але ты можаш памагчы сабе сам. Рабі дабро.

І жыхар казачнага горада пайшоў на працу.

А чараўнік сядзеў і ўсхліпваў, бо не ведаў, як яно робіцца, тое дабро.

Маленькая дзяўчынка бегла ў садзік, спатыкнулася аб каменьчык і ўпала.

Чараўнік падхапіўся, падняў дзяўчынку і стаў дзьмуць на яе пабітае каленца, каб не балела.

Дзяўчынка, якая толькі што хацела заплакаць, раптам усміхнулася чараўніку так прыветна, што і яго губы таксама расцягнуліся ва ўсмешку. Першы раз у жыцці!

Яму стала так лёгка, так весела, што ён пацалаваў дзяўчынку ў абедзве шчакі, сеў на свой дыван-самалёт і паляцеў рабіць добрыя справы.

Цяпер ён напэўна стаў шчаслівым добрым чараўніком і сам дорыць людзям усмешкі.

АРТУР ВОЛЬСКІ

(нарадзіўся ў 1924 г.)

ПРА КАВАЛЁЎ І КАРАЛЁЎ

Кавалі зброю кавалі,
каб іх каралі каралі.

І думаў кожны чалавек,
што так — спрадвек,
што так — навек.

Але аднойчы кавалі
у змову тайную ўвайшлі:

— Як з'есць іржа
апошні меч,
не будзе чым галовы сеч!..

Магутна дыхалі мяхі —
кавалі ў кузнях лемяхі.

І страх напаў на каралёў:
— Што нам рабіць без кавалёў?

— Не хочуць зброю больш каваць!
— Як між сабой нам ваяваць?

— Упокат спіць без мечаў раць!
— Чым кавалёў саміх караць?

Праз колькі лет,
праз колькі зім
на свеце ясна стала ўсім:
нішто — кароль без каваля
і ўсё — каваль без караля.

КАРАБЛІКІ

Блішчаць
на сонцы капелькі
нявысахлаю смолкаю.
Куды плывуць караблікі
рачулкаю Вясёлкаю?

На іх запалкі —
мачтамі
пад флагамі кумачнымі.
Барты —
кара сасновая.
Работа — адмысловая.

Бяжыць,
задраўшы штонікі,
каманда карабельная.
Яшчэ не штормы — штормікі,
яшчэ вясна суцэльная.

Нібыта чайкі,
ластаўкі
над грэбелькай праносяцца.

— Гэй, адчыняйце застаўкі,
эскадра ў мора просіцца!

ВІТАЛЬ ВОЛЬСКІ

(1901—1988)

ЧОМГА

У ЛЯСНІЦТВЕ

Быў ясны жнівеньскі вечар, калі я падышоў да будынка лясніцтва ў вёсцы Белы Лясок.

Да папярэдняй сцяны дома, з абодвух бакоў высокага ганка, былі прыхілены ў некалькі радоў веласіпеды — верная адзнака таго, што ў доме адбываецца сход.

Я сеў на лаўку пад вязам.

На ганак выйшла з дзвярэй некалькі чалавек. Не спыняючы ажыўленай гутаркі, яны пачалі разбіраць веласіпеды, ці, як тут кажуць звычайна, ровары. За імі высыпала з дому яшчэ чалавек пятнаццаць.

Сход, відаць, скончыўся. Людзі разыходзіліся і раз'язджаліся ў розныя бакі.

Крыху пачакаўшы, я ўвайшоў у хату. У пракураным, задымленым памяшканні нікога ўжо не было.

Я заглянуў у бакавы пакойчык, дзе змяшчалася канцылярыя. Першае, што кінулася ў вочы, была невялікая, дзіўнага выгляду птушка, велічынёю, можа, крыху большая за

качку. Яна стаяла на падлозе каля зачыненага акна, выцягнуўшыся на ўвесь рост, і нагадвала сваёй паставай пінгвіна.

У птушкі была невялікая галава на доўгай, гнуткай шыі. На галаве тырчалі ззаду пучкі пер'я, нібы чорныя рожкі ці вушкі, а вакол шыі тапырыўся старамодны каўнер залаціста-рыжага колеру з цёмна-карычневай, амаль чорнай аблямоўкай. Шчокі, шыя і ўся ніжняя частка тулава былі бліскуча-белыя, з цёмна-ржавымі і зеленаватымі паскамі па баках. Спіна ў птушкі бурая.

Асабліва характэрнымі былі лапы. Пляскатыя, цёмна-зеленаватага колеру, яны не мелі плавальных перапонак, якія мы прывыклі бачыць на лапах гуса ці качкі. Шырокія пальцы птушкі, кожны паасобку, былі нібы абшыты скуранымі шматкамі. Такіх лап, такога каўняра і такіх рожкаў няма ні ў адной іншай птушкі. Перада мной была паганка, ці, як яшчэ называюць яе, чомга.

Сваякоў чомгі — гагар — мне даводзілася бачыць у свой час на Карэльскім перашийку. Я не раз наглядаў летнім ранкам, як гулялі гагары пасля ўсходу сонца на роўнай вадзяной гладзі. Яны ганяліся адна за адной па возеры, пакідаючы пасля сябе серабрыстую дарожку, а потым плылі чародкай, выставіўшы з вады галовы, як перыскоп падводнай лодкі. Гульні гагар на возеры Хэпо-Ярві надоўга засталіся ў маёй памяці.

Я разглядаў незвычайную птушку з усіх бакоў, а яна з пагрозай раскрывала сваю невялікую, тонкую і вострую на канцы дзюбу і кожны раз моўчкі паварочвала галаву ў той бок, з якога я набліжаўся. Тулава яе пры гэтым заставалася нерухомым. Птушка

не змяняла сваёй паставы і не рухалася з месца.

Супрацоўнікі лясніцтва сказалі мне, што чомгу злавілі на балоце і што заўтра яе аднясуць у заалагічны музей запаведніка.

На жаль, чалавека, які злавіў гэтую цікавую птушку, тут не было, і я не мог пагаварыць з ім падрабязна. Між тым мне вельмі хацелася хутчэй убачыць паганку на волі.

Распытаўшы людзей пра мясцовасць, дзе была злоўлена чомга, я на другі дзень рушыў туды адзін.

НА ЛЯСНЫМ ВОЗЕРАХ

Наперадзе бліснула між кустоў вада.

Па вузкай, ледзь прыкметнай сцежцы сярод высокіх духмяных траў я выйшаў да невялікага ляснога возера, нізкія берагі якога густа зараслі лазняком, вольхаю, трысцём і асакою.

Уласна кажучы, гэта было не возера, а лясная рэчка, якая разлілася па балоцістай нізіне, утварыўшы тут невялікую, але даволі глыбокую затоку, акаймаваную з бакоў непраходнымі зараснікамі.

Цёмным колерам сваёй вады ў рамцы асакі і трысця глухі лясны вадаём нагадваў вядомую карціну Васняцова. І камень тут каля вады нібы той самы, на якім сядзела ў журботным задуменні Аленка.

Я выбраў сабе зручны назіральны пункт ля раскідзістай дуплаватай вярбы і сяджу ў засені, наглядаю за вадзяным люстрам перад сабой.

Стары лес высокай і цёмнай сцяной абступіў возера. Па чыстым сінім небе павольна плывуць рэдкія белыя воблачкі. Свежае

і вільготнае паветра насычана гаркаватым пахам лазы і балотных зёлак.

У маленькіх затоках між асакі паверхня вады пакрыта зялёнай раскай. Крыху далей, дзе вады больш, зіхацяць на сонцы шырокія, круглыя, нібы наглянцаваныя лісты. Белыя гарлачыкі — русалчыны кветкі, апаэтызаваныя народнай фантазіяй, раскрыліся насустрач сонцу.

На адным з лістоў сядзіць нерухома зялёная жаба. Пукатыя вочы яе абведзены залацістым абадком. Над вадою лятаюць стракозы. Яны таксама час ад часу садзяцца на бліскучыя цвёрдыя лісты гарлачыкаў.

У ціхай і цёплай вадзе кіпіць жыццё. Гэта — своеадменны, своеасаблівы свет. Плаваюць залацістыя карасікі. Слізгаюць па паверхні вадамеры. Усплывае, вяслуючы заднімі ножкамі, сур'ёзны вадзяны жук-пывунец.

Сонца пачынае прыпякаць.

Я гляджу на цёмную, але чыстую ваду, і мне ўспамінаюцца словы Мапасана: «Ваду я люблю нястрымна: люблю мора, хоць яно занадта вялікае, неспакойнае, непакорнае, люблю рэкі, яны прыгожыя, але толькі яны імчацца міма, яны цякуць, уцякаюць, і асабліва люблю я балоты, дзе трапеча невядомае нам жыццё падводных істот. Балота — гэта асобны свет на зямлі, тут сваё быццё, тут свае аселяюцца і вандроўныя насельнікі, свае галасы і шалахі, а галоўнае — свая таямніца... Магчыма, таямніца светабудовы! Хіба не ў застойнай, ціністай вадзе, не ў вільготнай зямлі, якая не прасыхае ад сонечнай спякоты, заварушыўся, затрапятаўся і ўбачыў свет першы зародак жыцця?»

Пачуўся лёгкі, невыразны плёскат. Ледзь улоўны шалах трысця перапыніў мае думкі.

Па цёмнай вадзе павольна, амаль непрыкметна плыве невялікі круглы астравок — куча зламаных сцяблоў трысця.

Гэта — гняздо чомгі.

Сама чомга стаіць пасярэдзіне свайго плывучага астраўка, як капітан на палубе карабля. У яе тая самая пастава, у якой злоўленая чомга стаяла на падлозе ў доме лясніцтва.

Лёгкі ветрык падганяе астравок, які падпарадкуецца яго павевам. Павольна пасоўваецца ён па роўнай, крыху пасярэбранай гладзі.

Вось плывучы астравок прыткнуўся да сцяны чароту і спыніў свой рух. Чомга саслізнула з гнязда і знікла пад вадой. Птушаняты ў яе ўжо выраслі, і цяпер яна карыстаецца гняздом, напэўна, толькі як месцам для адпачынку.

На другі дзень я зноў убачыў гняздо чомгі, але на гэты раз без гаспадыні. На астраўку знаходзіўся другі пасажыр. Гэта быў вялізны пацук. Ён сядзеў на сцяблах, з якіх было складзена гняздо, паглядаў навокал нахабным позіркам і самаздаволена чысціў пярэднімі лапамі вусы.

Мяне гэта не здзівіла. Я чуў і раней, што вадзяны пацук выводзіць часам дзяцей у гняздзе чомгі. А можа, ён проста вылез з вады, каб таксама адпачыць на плывучым востраве?

ДЗІЎНАЯ ПТУШКА

Чомга — птушка своеасаблівая не толькі з выгляду. Сваімі дзіўнымі звычкамі яна адрозніваецца ад усіх іншых птушак.

Мне расказвалі ў лясніцтве, што калі чомга плавае па вадзе, малыя дзеці яе сядзяць на спіне ў маткі. У выпадку небяспекі чомга нырае ў ваду разам з імі. Кажуць таксама, што разам з малымі на спіне чомга ўзлятае, калі трэба, у паветра. Такім чынам яна пераносіць сваіх птушанят з месца на месца не толькі водным, але і паветраным шляхам. Спіна маткі ператвараецца для іх з вадаплаўнага судна ў самалёт.

Жывуць чомгі парамі. Вясной пасярэдзіне пływучага гнязда, на подсцілцы з балотнай травы, самка адкладае тры ці чатыры яйкі. Калі чомга ў выпадку неабходнасці пакідае хоць на кароткі час гняздо па сваіх патрэбах, яна заўсёды маскіруе яйкі, накрываючы іх зверху сцябламі трысця. Вада часам залівае яйкі, але гэта ім не шкодзіць. Спачатку яйкі чомгі маюць белы колер, але праз некалькі дзён, з прычыны таго, што ляжаць на гнілых раслінах, яны робяцца бурымі і, нарэшце, цёмна-зеленавата-карычневымі. Чомгі, самец і самка, сядзяць на яйках па чарзе. Пазней, калі птушаняты выводзца і падрастуць, бацька пакіне сям'ю і будзе трымацца асобна.

Ногі ў чомгі настолькі адсунуты назад, што яна амаль не ходзіць і на зямлі можа стаяць, толькі абапіраючыся на кароткі хвост. Каб рухацца па зямлі, чомга павінна паўзці, прыпадаючы грудзмі і абапіраючыся на крылы. Узняцца з зямлі ў паветра чомга не можа. Яна ўзлятае толькі з вады — спачатку шпарка плыве, лопаючы крыламі і высунуўшыся напалову з вады, потым, узяўшы разгон, адрываецца ад вадзяной паверхні.

Затое плавае і нырае чомга надзвычай добра, шпарка і скрытна.

З выраю чомгі вяртаюцца ў красавіку і живуць на радзіме да лістапада. Кормяцца яны дробнай рыбай, вадзянымі насякомымі, рачкамі, жабкамі, апалонікамі. Восенню, перад адлётам, чомгі збіраюцца ў чароды.

Некалькі дзён правёў я на лясным плёсе, заўсёды на тым самым месцы каля дуплаватой вярбы. Адсюль добра было наглядаць за ўсім люстрам вадаёма, але ўбачыць яшчэ раз чомгу мне не ўдалося.

Чомга сустракаецца часта на рэках і азёрах Палесся, а гагары, блізкія сваякі чомгі, вядуцца на Князь-возеры і на Прыпяці.

АНАТОЛЬ ВЯЛЮГІН

(1923—1994)

ВАДА І ВУДА

Над вірамі плачкі-вербы.
Там, у глыбіні,
Паласатыя, як зебры,
Ходзяць акуні.

З ранніх зор да позніх зор
Б'е па перакатах
Белізна, ці беласпёр,
У сіняватых латах.

Не патрэбны спрыт і лодка
Для цябе, малеча:
Толькі кінеш —

верхаводка

На кручку трапеча.

Як працнецца нераст,
Не стрымае нерат:
З Нарачанкі і Дняпра
Лугам рушыць, непакора.
Шлях вандроўніка-вугра
У Саргасава сінь-мора.

Патапіўшы паплавок,
Ірване пад лозы ў цень

Сіняхвосты галавень —
Зацугляны жарабок.

Ён маленькі, без лускі.
Цэняць толькі рыбакі
Шасцівусага гальца
Як найлепшага жыўца.

Вірлавок ты, ёрш-насар,
Чорна на макушцы.
А які з цябе навар
У духмянай юшцы!

Шныраць карпы-парсюкі,
Рыюць глей і гразь,
Дзе капейкамі лускі
Бліскае карась.

Па Дзвіне пайшоў ласось,
Скача праз парогі.
Для цябе, балтыйскі госць,—
Напрасцяк дарогі!

Пад шатром густых ляшчын
Гушчарок чароту.
Чуеш?.. Чвякаюць ляшчы,
Збіўшыся ў чароды.

Не знайсці мясціны лепш,
Нам рыбаліць разам:
Пад абрываю жоўты лешч
Вывернецца тазам.

Закурыліся туманам паплавы.
Зачаруе, заварожыць
Глыбіня.
У «акенцах»,

Між гарошыны-травы,
Блішча золата
Зялёнае ліня.

Ля млына закінеш донку —
Схопіць, кінецца наўскач,
Заглынуўшы верацёнку,
Ямны князь
мірон-вусач.

Дастаюць яго рукамі
З-пад карчоў: — Папаўся, туз!..
Ледзь варушыць плаўнікамі
Спёкай змораны мянтуз.

Цётка плотка
з краснапёркай
Ладзяць гульні ў сітнях.
Ззяюць вочы іх, як зоркі,
У чырвоных абадках.

Добра бачна рыбаку:
Ходзяць рыбка па пяску,
Хоць у прыгаршчы бяры.
Хто ж яны? Ды — печкуры!

За Лукомлем гул не сціх
Ад хады бульдозера.
Сігануў срабрысты сіг
У глыбіні возера.

Не раскажа асака,
Толькі ўсё ж, бывае,
Сом сажнёвы гусака
На віры хапае.

Яшчэ на дамбе белы лёд
Мароз вартуе строга.

А знізу кідаецца ў лёт
Вясёлкавая стронга.

Хто ў люстранай тоні грае
За сцяною сітнякоў?
Б'е малька, палюе зграя
Ненажэрных судакоў.

Гэта казка, сон ці ява?
Чоўны ходзяць па аблоках.
Нарачанская сялява
Б'ецца ў сецях-падвалоках.

У глухмені, дзе балотных
Ручаінак крывізна,
Ловяць часта і ахвотна
Жаўтапузага ўюна.

Пад вятрамі плёсаў сініх
Пахадзі, рыбак,
І сагне дугою спінінг
Ягамосць шчупак.

Кінеш хіжага на поплаў,
А вялік жа — страх!
Сонца гасне кропляй цёмнай
У яго вачах.

Над вадой хлапчук-маўчун
У лазе схаваўся.
Ціха, сэрца: прыгажун
З глыбіні падняўся.

Паплаўка крануўся язь,
Хітры, не бярэцца,
Хоць са спрату не вылазь
І начуй на рэчцы.

Скрозь — ад вусцяў да выток —
Ходзіш, яльча, малайцом.
Нават рускі гарадок
Назваецца Яльцом.

НІНА ГАЛІНОЎСКАЯ

(нарадзілася ў 1935 г.)

СОНЕЙКА РУПЛІВАЕ

Стала сонца прачынацца:
— З добрым ранкам,
Дбайнай працай! —
Ветла дворніку шапнула.
А шафёру падміргнула:
— Малайчына, ты ўжо з грузам:
Бачу — цэглы поўны кузаў.
Сонца ўскочыла ў трамвай:
— Ты, вадзіцель, помні-знай:
На завод вязеш рабочых.
Ну а хто спазніцца хоча!
Шчыра сонейка з паклонам
Прывітала паштальёна.
У пакой зайшло. Знаскоку
Казытнула лежабоку.
Зазлаваў на сонца хлопчык:
— Не свяці мне ярка ў вочы,
Не хачу гуляць з табою
І — пад коўдру з галавою.
Кажэ сонца: «Непарадак!..
Пабягу я лепш да градак!»

Зоя моркву палівала.
Сонца ў кропельках заззяла.

ДЗЕНЬ НАРАДЖЭННЯ

Вясёлыя песні звiняць у пакоі.
І кожны з гасцей у цудоўным настроі.
Паўнютка ваз арэхаў, цукерак.
Абрус зіхаціць ад бліскучых паперак —
З сябрамі святкую свой дзень
нараджэння.
Ад розных ласункаў яны ў захапленні.
А мне найсмачнейшы — духмяны пірог!
Бо маме яго сам спячы дапамог.

МАЯ СЯСТРА

У калясцы едзе сястрычка.
Усмiхаюцца ўсе малой.
На бярозцы цiнь-цiнь сiнiчка —
Гэта песня таксама ёй.
Села сонца на круглы тварык
І шагнула: «Хутчэй расцi!»
У сястрычкі такія мары:
Стаць на ножкі, самой пайсцi.
Дачакаешся, будзь цярплiвай.
Крыкнуць хочацца мне: «Ура!
Гляньце ўсе, я такi шчаслiвы:
У калясцы — мая сястра!»

ГУСІНЫ КАПЯЛЮШ

Купiла гуска капялюш.
— Нiхто не мерай і не руш!
На вуха шэпча гусаку:
— Хадзем купацца на раку.
Нырнула гуска з галавой.
— Дзе капялюш мой, о-ё-ёй!
Гусак, хутчэй яго лавi!
— Спакойна, гусачка, плывi.
Твой капялюш надзеў шчупак.
А ты прыгожая і так.

ВІКТАР ГАРДЗЕЙ

(нарадзіўся ў 1946 г.)

ДАПАМОГ

Брат сядзіць і ледзь не плача —
Не рашаецца задача.
Вось бяда, такое гора:
Як знайсці квадратны карань?

Віцька бачыць распач брата
І бяжыць у сад з лапатай.
Тут зямля ўся пад нагамі
Заплялася каранямі.

Ён дзірван зразаў да зморы:
Дзе ж ты, дзе, квадратны карань?
Гроб зямлю і потым ціха
Кажа Віцька:

— Што за ліха?

Карані, дзе ні капаю,
Толькі круглыя вымаю.

ЧЫРВОНЫ ГРАБЕНЬЧЫК

Пэўна, з выпадку нядзелькі
Дастаў певень камізэльку.
Паяском падперазаўся.

Над карытцам прычасаўся.
Выйшаў певень за вароты —
Зарыпелі ў пеўня боты.
На галоўцы на ягонай
Грабянец які чырвоны!
«Пойдзе ў госці!
Пойдзе ў госці? —
Пеўню куры ўсе
Зайздросцяць. —
Вось дык грэбень!
Вось дык грэбень!
Нам якраз такі патрэбен.
О-хо-хо!
Не дасць, напэўна!»
І бягуць услед за пеўнем.
І мурзатыя,
І кудлатыя,
Недаспаныя,
Нечасаныя...
Каля пеўня ўюцца раннем,
Дзівяцца з яго ўбрання.
І сакочуць,
І сакочуць —
Грабянец пазычыць
Хочуць.

МІКОЛА ГІЛЬ

(нарадзіўся ў 1936 г.)

МЫ БАЧЫМ СОНЦА

Ён быў салдатам.

Салдатам ён стаў у тысяча дзевяцьсот сорок першым годзе, калі на нашу Радзіму напалі фашысцкія захопнікі.

Ён быў не проста салдатам. Ён быў сапёрам. Любая салдацкая служба нялёгкая, а сапёрская — ці не самая цяжкая і небяспечная. Бо сапёр — заўсёды наперадзе, там, дзе цяжэй. Там, дзе пойдучь у наступленне танкі, а за імі пяхота, перш пройдуць сапёры. Яны павінны размініраваць пастаўленыя ворагам міны, пракласці шлях танкам і пяхоце.

Вялікую смеласць і мужнасць павінен мець сапёр. А яшчэ — моцныя нервы і ўмелыя рукі. Бо задрыжыць рука, і лічы, няма сапёра — у дрыжачых руках міна можа ўзрывацца. І памыляцца не павінен сапёр. Нездарма ж кажуць: сапёр памыляецца адзін раз. Памылка яго варты жыцця.

Ён быў смелы і мужны, наш салдат, у яго былі моцныя нервы і ўмелыя рукі. Ён не памыляўся. Сотні, а то і тысячы мін абяшкодзіў ён сваімі рукамі, мосцячы доўгую

дарогу да Перамогі. А дарога гэтая і сапраўды была доўгая. Ажно на чатыры гады расцягнулася яна. Да 9 Мая 1945 года. Завяршэнне яе азарылася векапомным пераможным салютам.

Салдат думаў, што служба яго скончылася. Ён прыехаў дадому, спадзеючыся, што будзе араць зямлю, касіць траву, жаць збажыну. Ды дома яго чакала бяда. На варожай міне, што засталася ў нашай зямлі, падарваўся яго сын-падлётак. І не толькі яго сын. Уся зямля была ўсеяна мінамі, бомбамі і снарадамі — гэтым жахлівым насеннем вайны, — і падрываліся на іх дзеці, звяры, птушкі.

Асабліва пакутаваў салдат праз тое, што гінуць дзеці. На вайне ён бачыў нямала смерцяў, але ссівеў у трыццаць пяць гадоў, перажыўшы смерць сына.

Аднойчы ён пачуў: у гарадку, у бальніцы, ёсць цэлая палата падлёткаў, што падарваліся на мінах. Іх палату так і называлі: «Палата мінёраў». Гэта быў жорсткі жарт. Салдат зазірнуў у тую палату. І быў уражаны не меней, чым смерцю сына. Асабліва запомніўся яму хлопчык, у якога замест вачэй былі чорныя правалы. У сэрца салдата запалі словы хлопчыка: «Я не бачу сонца...»

І салдат зноў апрануў шынель. І зноў ачышчаў зямлю ад фашысцкіх мін, снарадаў, бомбаў. Абясшкодзіўшы чарговую міну, з агідаю адкідваючы яе прэч, быццам забітую гадзюку, ён штораз прыгаворваў: «Больш ты не зможаш нікому патушыць сонца...»

Шмат гадоў рабіў салдат гэтую сваю небяспечную і высакародную работу, каб па

зямлі маглі вольна хадзіць людзі і звяры, каб маглі, дзе хочуць, гуляць дзеці.

Але не толькі на нашай зямлі была вайна. Шмат гадоў шугала яна і ў далёкай Афрыцы, на зямлі спякотнага Алжыра. І там таксама пааставаліся міны, бомбы і снарады, і там таксама гінулі людзі, звяры і птушкі, і там таксама былі «палаты мініёраў».

І калі ўрад Алжыра папрасіў нашу краіну памагчы ачысціць іх зямлю ад рэшткаў вайны, салдат сеў на цеплаход і паплыў у гэтую краіну. Бо ён быў Савецкі салдат, друг, заступнік і абаронца ўсіх сумленных людзей на зямлі.

Ён ні разу не памыляўся, наш салдат. У яго ніколі не дрыжалі рукі. Тысячы мін і снарадаў абясшкодзіў ён. І там, у далёкім Алжыры, адкідваючы прэч «гадзюку з вырваным джалам», ён гэтак жа, як і дома, прыгаворваў: «Больш ты нікому не патушыш сонца...»

У Алжыры ён на ўсё жыццё запомніў адну невялікую вёсачку. Яго, Савецкага салдата, віталі ўсе яе жыхары. Ён запомніў дзяўчынку, якая падала яму букецік палявых кветак. Дзяўчынка была смуглявая, ажно чорненькая, толькі адна ўсмешка ззяла белізной на яе круглым тварыку. У гэтай вёсачцы ён павінен быў размініраваць поле, якое паспела ўдзірванець. Сяляне спрабавалі яго араць, але некалькі чалавек не вярнулася з таго ворыва — падарваліся на мінах. І вось цяпер сяляне чакалі, што Савецкі салдат верне ім іхняе поле. І смуглявая дзяўчынка падала яму букецік палявых красак.

Ён амаль ачысціў поле. Засталося праверыць зусім невялікі лапёк. Але, пэўна, салдат занадта стаміўся...

Надвячоркам наваколле той алжырскай вёсачкі скалануў выбух. Сяляне ўсё зразумелі. Яны прынеслі ў вёску Савецкага салдата. Ён быў жывы, толькі для яго назаўсёды патухла сонца. Ён чуў яго, спякотнае алжырскае сонца, але не бачыў...

Нездарма ж кажуць, што сапёр памыляецца раз у жыцці.

У далёкім Алжыры яго праводзілі дадому тысячы людзей. І тая смуглявая дзяўчынка зноў падала яму букецік кветак, і ён, не бачачы, угадаў, што гэта яна, і правёў па яе шорсткіх валасах сваёю дужаю рукою. Яго рука мо ўпершыню дрыжала...

А дома даведаўся, што зрабіўся дзедам, што яго дачка нарадзіла яму ўнучку. Унучка была бялявенькая, з блакітнымі вачанятамі, але ён, на здзіўленне ўсіх хатніх, зваў яе чамусьці смуглянкаю. Мо таму, што апошняй у сваім жыцці бачыў тую смуглявую, з белазубай усмешкай алжырскую дзяўчынку?..

Усе мы бачым сонца.

Бачу я.

Бачыш ты.

Бачыць ён.

Бачаць яны.

А па нашай ціхай вуліцы няспешна, намацаваючы кійком дарогу, крочыць высокі сівы чалавек. Крочыць былы салдат. Крочыць былы сапёр.

Сонца свеціць яму ў твар, але ён не бачыць сонца.

Затое бачым яго мы.
Бачу я.
Бачыш ты.
Бачыць ён.
Бачаць яны.
Паклонімся ж салдату!

СЯРГЕЙ ГРАХОЎСКІ

(нарадзіўся ў 1913 г.)

КРАСАВІК

На лугі і ў пералескі
Красавік прынёс пралескі,
І, схіліўшы галаву,
Разбудзіў ён сон-траву:
«Ты галоўку не хіні,
У званочак зазвіні,
Каб прачнуўся зверабой
І рамонак пад вярбой,
Каб надзелі свой убор
Медуніца і чабор,
Каб хутчэй каля крыніцы
Расцвілі усе суніцы,
Каб прачнулася пчала,
І чаромха расцвіла,
І шыпшына, і крушына,
І над рэчкай чарамшына,
Каб раскрыла вочкі хутка
На ўзбярэжжы незабудка,
Каб, збудзіўшыся ад сну,
Сустрадакалі ўсе вясну.»

ХТО ВІНАВАТЫ

Запытала мама ў мышкі:
— Хто тут лазіў у гладышкі,
Паздымаў усе вяршкі,
Панадкусваў піражкі?

Мышка маме адказала:
— Я смятаны не лізала,
Можа, нехта з'еў другі
І вяршкі і пірагі.

Пацягнуўся шэры кот:
— Я не браў смятаны ў рот,
Нават скажуць столь і сцены,
Што зрабіўся я сумленны.

— Ку-ка-рэ-ку! —
Тут дарэчы
Певень выскачыў з-пад печы:
— Вам хлусіць і я не стану,
Кот даўно не еў смятану.

А тым часам вострыць вуха
Каля той гладышкі муха.
Мышка скача, мышка рада:
— Гэта ж муха вінавата.

Не гаворыць толькі Янка,
Дзе падзелася смятанка.

АНАТОЛЬ ГРАЧАНІКАЎ

(1938—1991)

КРЫЎДА

У Алесі
Дзве касы,
Нібы з шоўку
Паясы.
Іх Алеся заплятае,
Расчасаўшы іх
Спярга.
І я чую,
Як спявае
Радасна яе душа.
Раптам бачу,
Што Алеся
У слязах
На ложка лезе,
Зарываецца
Ў падушку...
Ціха клічу я
Дачушку:
— Што з табою?
Што з табою? —
Толькі
Круціць галавою.
— Загубіла я
Прыколку.

Нехта, мабыць,
Падабраў...
— У слязах
Ці многа толку? —
Спачувальна
Я спытаў.
— Знаю, татка,
Толку мала,
Ды такой мне
Не знайсці.
Я ніколі
Не губляла
Шчэ нічога
У жыцці...
Свет
Дзіцячай
Прыгажосці
Сэрца мне
Ускалыхнуў.
Я дачушцы
Пазайздросціў,
Нават моўчкі
Уздыхнуў.

ПАВУЧОК

Кросны
Выткаў павучок.
Сам схаваўся
За сучок.
Замаркоціўся ён
Трошкі:
Ані мухі,
Ані мошкі
Сёння ў сетку
Не ляцяць.

Зноў галодны
Будзе спаць.
Толькі
Што гэта за грук?
Уляцеў
У сетку жук.
Аж наліпла
Павуцінка
На даўжэзныя
Вусы.
Аж пасыпала
Асінка
Долу
Кропелькі
Расы.
Што рабіць
Цяпер жуку,
Бо павіс ён
На суку?
— Чуеш, чуеш,
Павучок,
Не хавайся за сучок.
Лепей
Вызваль
Мае крылы
З гэтай ліпкай
Павуціны.
З ёю я
Дадому з лугу
Па траве
Не дапаўзу.
Я табе
За гэта
Муху
На вячэру
Прывязу.

АЛЕСЬ ГУРЛО

(1892—1938)

НАШЫ ПТУШКІ

У нашым краі — Беларусі —
Ёсць буслы, сарокі, гусі,

Качкі, чыбісы, саколкі,
Чаплі, совы, перапёлкі,

Каршуны, сілаваронкі,
Жаўранкі, шчыглы і слонкі,

Галкі, крумкачы, вароны,
Галубочкі нахахлёны,

Дзятлы, чыжыкі, зязюлі,
Кулікі, сяўцы, жаўнулі,

Шпакі, зяблікі, цяцеры,
Курапаткі пер'ем шэры,

Ластаўкі, і верабейкі,
І сініцы, салавейкі,

Сойкі, пігліцы, удодаы,
Што лятаюць без ахвоты.

Каля рэчак, на лужайках
Ёсць глушцы, стрыжы і чайкі,

І вядуцца на балотах
Жураўлі ў густых чаротах;

Па надворку, каля хаты,
Ходзяць куры й кураняты.

Хто сакоча, хто кудача,
Хто па стрэхах спрытна скача,

Хто на кусціку ў садочку,
Хто на полі, хто ў лясочку,

Хто высока ў паднябессі
Моўчкі ўецца або з песняй:

Пачнуць хорам — не здзівіцца.
Ёсць дзе пець і весяліцца!

АВЯР'ЯН ДЗЕРУЖЫНСКІ

(нарадзіўся ў 1919 г.)

РАЗМОВА Ў КОСМАСЕ

Разгорнутая кніга...
Колас.
Нібы чуваць
Знаёмы голас
Палёў зялёных
І лясоў
І шэпт жытнёвых каласоў,
Зямлі далёкае
Дыханне,
Спеў салавейкі
Летнім раннем,
Такі, што сэрца
Замірае...
А космас
Ціхенька люляе.
Прыходзяць думкі,
Думкі-мроі,
І сэрца
Ў радасным спакоі,
Які навеяны паэтам.
Нібыта чуецца
Над светам:
«Мой родны кут, як ты мне мілы!..
Забыць цябе не маю сілы!»

НА КАТОК

Гаварыў
Унук дзядку:
— Эх, як добра
На катку,
Дзеці шпарка
Там бягуць,
Я ж катацца
Не магу...

Усміхнуўся
Стары дзед:

— На канькі
І сам, як след,
Я не ўмею
Нават стаць,
Трэба мне
Паспрабаваць.

Малы ўнучак
І дзядок
Пайшлі разам
На каток.

ГЕНАДЗЬ ДЗМІТРЫЕЎ

(нарадзіўся ў 1943 г.)

ГАДЗІННІК

Вісіць гадзіннік на сцяне.

Ён не гадзіны лічыць, не.

Ён ціха цікае:

— Цік-так.

Нібы пытаецца:

— Ці так?

Я сёння рана-рана ўстаў,

Старанна ложка свой заслаў,

Памыўся я,

Наеўся ўсмак...

А ён — сваё:

— Ці так, ці так?

Прыбраць у хаце дапамог

І смецце вынес за парог.

А ён не выцерпіць ніяк,

Пытае зноў:

— Ці так? Ці так?

— Ты што? — гадзінніку крычу.—

За мной цікуеш?

Не хачу!

Злазь са сцяны хутчэй, лайдак!

А мне ў адказ:

— Цік-так! Цік-так!

МАЛАТОК

Ёсць у Янкі малаток —
Эх і малаточак!
Сядзе Янка ў куток
І дзяўбе, грукоча:

Стукне раз,
Яшчэ разок —
Добры ў Янкі малаток!

Што ні трапіць пад руку —
Хлопчык рамантуе.
А то проста па цвіку
Малатком лупцуе:

Стук-грук! —
Цвік набок...
Добры ў Янкі малаток!

КОНІКІ

Што за дзіва — гляньце ўсе:
Падкасаўшы штонікі,
Па траве і па расе
Скачуць, скачуць конікі.

Цераз поле напраткі
Скачуць з песняй звонкаю...
Прамачылі скакункі
Свае ножкі тонкія.

Пяць увішных павучкоў,
Каб сагрэць іх трошкі,
Спрытна вяжуць з дзьмухаўцоў
Конікам панчошкі.

АЛЯКСЕЙ ДУДАРАЎ

(нарадзіўся ў 1950 г.)

БЛАКІТНЫ ПРАМЕНЬЧЫК

У залатога Сонейка было тры сыны. Тры яркія праменьчыкі. Старэйшы — Белы, сярэдні — Ружовы і самы маленькі — Блакітны. Кожную раніцу Сонейка пасылала на Зямлю свайго сярэдняга сына.

Ружовы праменьчык павінен быў прагнаць адусюль, нават з самых патаемных закуткаў, пахмурную цемрадзь. З яго прыходам прачыналіся людзі, птушкі заводзілі на ўвесь дзень свае вясёлыя канцэрты. Халодны сівы туман, што ўсю ноч гаспадарыў па лагчынах і над рэчышчам, як толькі заўважаў Ружовага праменьчыка, адразу ж зашываўся ў кусты, а калі не паспяваў схвацца, дык Ружовы праменьчык ператвараў яго ў лёгкае белае воблачка. Скончыўшы сваю працу, Ружовы праменьчык вяртаўся дадому.

Залатое Сонейка за гэты час падымалася вышэй і пасылала на Зямлю старэйшага сына. Белаю праменьчыку як самаму старэйшаму і дужаму на зямлі было куды больш работы. Зняць з кветак і травы расу, зазірнуць у рэчку, у возера, у лес, у поле, на

агароды і ўсіх-усіх сагрэць. Белы праменьчык прыносіў на Зямлю цеплыню і ўвесь доўгі летні дзень назіраў за тым, каб яе ўсім хапала: і птушкам, і звярам, і кветкам, і травам, і людзям таксама.

Калі ж дзень праходзіў і залатое Сонейка схілялася на небакрай, стомлены Белы праменьчык прылятаў дадому, а на зямлю зноў апускаўся Ружовы праменьчык. Ён фарбаваў у залацісты колер лісты на дрэвах, рабіў іх цені прамымі і доўгімі, а калі на далягладзе заставаўся толькі невялічкі акрайчык залатога Сонейка, Ружовы праменьчык, апошні раз слізгануўшы па вершалінах дрэў, ляцеў адпачываць.

Па ўсім небе запальваліся іскрыстыя зоркі, выплываў вастрарогі Месяц, і надыходзіла ціхая кароткая ноч.

А вось самага маленькага, малодшага сына — Блакітнага праменьчыка не пускалі на Зямлю. Усё малы ды малы... Маўляў, рабіць табе там няма чаго. А Блакітнаму праменьчыку так хацелася пабываць на Зямлі! З якім захапленнем слухаў ён расказы старэйшых братоў пра тое, што яны бачылі. Яму хацелася паслухаць спевы птушак, паглядзець, як пад лёгкім ветрыкам кружацца ў сваіх дзівосных карагодах кветкі на лузе, зазірнуць у лес, на дно рэчкі ці возера...

Аднак, як ён ні прасіўся, мама — залатое Сонейка — і яго старэйшыя браты адказвалі:

— Табе яшчэ трэба падрасці... Не спяшайся.

— Мне ўжо надакучыла падростаць! — адкрыўды Блакітны праменьчык пачынаў хныкаць. — Хачу на Зямлю.

— Пачакай, — адказвалі яму.

І вось аднойчы ясным летнім ранкам Блакітнаму праменьчыку дазволілі апусціцца на Зямлю са сваім сярэднім братам. Колькі радасці было ў малога! З якой ахвотай ён дапамагаў свайму брату праганяць прэч пахмурную цемрадзь, першы кідаўся будзіць людзей і птушак, а калі ў адной лагчыне браты напаткалі халодны туман, які яшчэ спаў, паклаўшы сівую галаву на купчастае кустоўе арэшніку, Блакітны праменьчык смела падскочыў да яго і скамандаваў:

— Ану, паўзі адсюль! Нечага тут разлежвацца ды святло засланяць.

— Во жыццё,— незадаволена забубніў халодны туман.— Спакою ад вас няма... Выспацца як след не дадуць.

— Давай, давай,— праганяў яго Блакітны праменьчык.

Халодны туман зашыўся ў густы хмызняк ля сажалкі, а ўсе кветкі, што раслі на дне гэтай лагчыны, адразу ж весела заківалі сваімі прыгожымі галоўкамі і зашапталі:

— Добрай раніцы, праменьчыкі, добрай раніцы...

— Добрай раніцы! — адказалі браты і паляцелі далей.

Калі яны праяталі над вёскай, Блакітны праменьчык з цікаўнасцю зазіраў ва ўсе вокны хат.

— Стой! — раптам закрычаў ён свайму брату.— Ён яшчэ спіць!

— Хто? — спытаўся Ружовы праменьчык.

— Хлопчык. Ужо раніца даўно прыйшла, дзень хутка, усе прагнуліся, а ён спіць...

— Разбудзіць трэба,— сказаў Ружовы праменьчык.

— А як?

— Прагнаць сон — і ўсё.

— Добра, праганю.

— Ну давай. Толькі не затрымлівайся доўга. Нам ужо хутка дадому трэба, — сказаў Ружовы праменьчык і паляцеў у буслянку будзіць буслянят.

Блакiтны праменьчык праслізнуў у адчыненую фортку, падляцеў да ложка, на якім ляжаў хлопчык, прысеў на падушку і асцярожна дакрануўся да яго веек. Хлопчык адразу расплюшчыў вочы.

— Вой, зайчык! — радасна ўсклікнуў ён.

— Хто? — здзiвіўся Блакiтны праменьчык.

— Ты.

— Я не зайчык, я праменьчык. Зайцы ў лесе.

— Я ведаю, — сказаў хлопчык.

— Не, ты мяне зайцам лепш не называй. Добра? І скажы, чаго гэта ты спіш? Усе людзi не спяць, а ты спіш...

— Ды я не сплю, — уздыхнуў хлопчык. — Я хварэю. А калі хварэеш — трэба ляжаць.

Блакiтны праменьчык не ведаў яшчэ, што такое хварэць, але па сумнаму выгляду хлопчыка зразумеў, што гэта нядобра, і спытаў:

— А як ты захварэў?

— Пайшоў ранкам вудзіць рыбу ў возеры, а там туман халодны. Я і застудзіўся...

Блакiтны праменьчык саскочыў з ложка і падбег да акна.

— Ну, туман! — пагразіў ён у бок лагчыны. — Я табе заўтра пакажу! — І сказаў хлопчыку: — Гэта не ты застудзіўся, гэта цябе туман застудзіў. Такі шкодлівы дзядзька! Я раскажу сваім братам, і мы яго ў воблака

ператворым. Хай плыве куды хоча, калі та-кі... Слухай, а ты доўга вось так ляжаць будзеш?

— Не ведаю. Пакуль уся хвароба не выйдзе.

Блакiтны праменьчык трохі падумаў і прапанаваў:

— Давай мы яе прагонім!

— Каго? — не зразумеў хлопчык.

— Ну, гэту... хваробу. І ты тады не будзеш спаць так доўга... Ну, не спаць, а ляжаць. Мы яе ў воблачка ператворым... І хай плыве...

— Не, праменьчык, — уздыхнуў хлопчык. — Наўрад ці атрымаецца. У воблака яна не ператворыцца і не паплыве...

— А ты не ведаеш, як яе прагнаць?

— Не ведаю.

— І я не ведаю, — Блакiтны праменьчык заклапочана прысеў на канапу і задумаўся. Потым сказаў хлопчыку:

— Трэба, відаць, запытацца ў мамы...

— А хто твая мама? — спытаў хлопчык.

— У мяне мама — залатое Сонейка.

— А мая — даярка, — сказаў хлопчык.

Даярка дык даярка! Слова незнаёмае Блакiтнаму праменьчыку, але ж, вядома, яно добрае... Бо гэта ж мама!

Пакуль хлопчык і праменьчык вялі такую размову, з суседняга пакоя выйшаў маленькі і пушысты коцік. Ubачыўшы на канапе Блакiтны праменьчык, ён гарэзліва замахаву хвостом і скокнуў на яго. Праменьчык з каналы пераляцеў на стол. І коцік скочыў туды. Тады праменьчык — на падлогу. Коцік таксама. Блакiтны праменьчык узляцеў да хлопчыка на падушку і спалохана прамовіў:

— Слухай, што гэтаму тыгру ад мяне трэба?

Хлопчык засмяяўся:

— Які ж гэта тыгр? Гэта кот Паласацік. Ты не бойся, ён жартуе...

Аднак Паласацік разгуляўся не на жарт. Грозна сказаўшы «мур-мур», ён пачаў караскацца на ложак. Блакітны праменьчык саскочыў з падушкі і па сцяне, па жоўтых шпалерах падняўся на столь і прымасціўся там ля электрычнай лямпачкі.

— Праменьчык, куды ты? — занепакоіўся хлопчык.

— А чаго ён? — незадаволеная азваўся Блакітны праменьчык. — Таксама, мабыць, думае, што я зайчык, а не праменьчык. Мо паснедаць мной надумаўся?

— Ты ж звалішся!

— Не бойся, — супакоіў хлопчыка Блакітны праменьчык і гарэзліва закрываў Паласаціку:

— Гэй, тыгр, лезь сюды, лаві мяне!

Паласацік задраў галаву, нейкі момант глядзеў на яго, усё чакаў, што праменьчык чмякнецца на падлогу, але не дачакаўся і ад здзіўлення правай лапкай левае вуха пачухаў.

— Паласацік, пайшоў прэч! — загадаў яму хлопчык. — Не палохай майго сябра!

Паласацік саскочыў з ложка, сказаў здзіўлена «мур» і пацягнуўся за печ да свайго сподачка з малаком. Блакітны праменьчык зноў сеў на падушку.

— Скажы, чаму ты мяне так дзіўна называеш? — спытаў ён хлопчыка. — Спачатку зайчыкам, а цяпер нейкім сябрам...

— Я хачу, каб ты са мной сябраваў, — адказаў хлопчык.

— Як гэта? Я не ведаю.

Хлопчык задумаўся на хвіліну, потым пачаў тлумачыць:

— Сябры — гэта тыя, што заўсёды дапамагаюць адзін аднаму... Ты ж во хочаш прагнаць маю хваробу?

— І праганю... Толькі даведаюся як і...

— Ну, во. Значыць, ты мой сябар. Зразумела?

— Ага.— Блакітны праменьчык зразумеў, што сябар — гэта добра.— А яшчэ што сябры павінны рабіць?

— Калі аднаму дрэнна, сябар павінен заўсёды быць побач...

— А табе цяпер дрэнна? — спытаў праменьчык.

— Ага,— уздыхнуў хлопчык,— я ж хварэю...

Блакітны праменьчык адразу ж ускочыў на гарачую далонь хлопчыка і сказаў:

— Я побач!

Хлопчык засмяяўся.

Увесь дзень Блакітны праменьчык правёў каля хворага хлопчыка, не даваў яму сумаваць, расказваў вясёлыя гісторыі, загадваў загадкі, спяваў песні... Вечарам хлопчык адчуў, што хвароба нібы пачала пакідаць яго. Ператварылася ў «воблачка», як казаў Блакітны праменьчык. Калі залатое Сонейка схілілася над лесам, праменьчык спахапіўся.

— Ты даруй,— вінавата сказаў ён.— Мне трэба дадому, мяне мама кліча. Я заўтра раненька-раненька прылячу разам са сваім братам праганяць тваю хваробу. Дамовіліся?

— Добра.

— Не сумуй! — на развітанне сказаў Блакітны праменьчык і вылецеў праз фортку.

— Я буду чакаць цябе! — крыкнуў яму ўслед хлопчык. — Прылятай абавязкова!

Надышла ноч. І пакуль браты-праменьчыкі адпачывалі разам са сваёй матуляй, злы халодны вецер нагнаў на чыстае неба пахмурных чорных хмар. Яны шчыльнай сцяной павіслі над зямлёй, і ні старэйшы брат Белы праменьчык, ні сярэдні Ружовы, ні сама мама Сонейка не змаглі праз іх прабіцца. Трэба было чакаць наступнага дня.

Але і ён не прынёс радасці. Чорныя хмары не распаўзліся. Яны яшчэ ніжэй апусціліся над зямлёй. І тады да мамы падышоў Блакітны праменьчык.

— Мама, дазволь мне злётаць на Зямлю, — пачаў прасіцца ён. — У мяне там сябар. Ён чакае мяне і сумуе... Я абяцаў яго хваробу прагнаць.

Мама Сонейка ўздыхнула.

— Зірні ўніз, — сказала яна. — Хмары стаяць сцяной, ніводнай шчылінкі...

— Я праб'юся як-небудзь! — упэўнена сказаў Блакітны праменьчык. — Я ж маленькі!

— У цябе не хопіць сілы.

— Праб'юся, ты толькі дазволь...

Мама Сонейка пакруціла галавой.

— Матуля! — ледзь не плакаў Блакітны праменьчык. — Я ж абяцаў яму, што прылячу! Ён мой сябар! Я ж слова даў! Ты ж сама мяне вучыла трымаць сваё слова!

Сонейка мо і не адпусціла б свайго малодшага сына, але яго падтрымалі старэйшыя браты.

— Я дапамагу яму, — сказаў Белы праменьчык.

— І я таксама, — дадаў Ружовы.

Мама Сонейка падумала-падумала і згадзілася.

— Ляціце,— сказала яна.— Толькі вельмі асцярожна. З хмарамі змагацца цяжка!

Паляцелі праменьчыкі прабівацца праз чорныя хмары да Зямлі. А цёмныя, злосныя хмары, як цяжкія валуны, паўсталі перад імі. Сваімі тоўстымі плячыма прыціснуліся адна да адной і не зварухнуцца...

— Хмары, хмарачкі,— просіць іх Блакітны праменьчык,— прапусціце мяне, калі ласка! На Зямлі мяне хворы сябар чакае... Я яго хваробу павінен прагнаць...

— Го-го-го! — громам пракаціўся па небе страшны рогат чорных хмар.— Ніколі ты ўжо не пабачыш свайго сябра... Го-го-го!

— Ну калі так,— закрычаў Блакітны праменьчык,— тады я... тады я...— але ён не прыдумаў, што б такое зрабіць з хмарамі, і ад крыўды заплакаў.

— Не трэба плакаць,— сказаў яму старэйшы брат.— Гэтым гору не паможаш...

Разагнаўся ён як толькі мог і ўдарыўся аб чорныя хмары... Задрыжалі чорныя хмары. Падляцеў сярэдні брат і таксама ўдарыў хмары. Тыя застагналі, прагнуліся, маленькая ледзь прыкметная шчылінка з'явілася паміж імі. Узяліся браты за рукі і ўтрох наляцелі на чорныя хмары. І не вытрымалі тыя. Расступіліся ды кінуліся ўцякаць у розныя бакі. А тры праменьчыкі ляцелі да Зямлі.

— Сцеражыцеся! — закрычаў Белы праменьчык.— Мы можам разбіцца! — І першы спыніўся над Зямлёй.

— Спыніся! — крыкнуў Ружовы праменьчык і спыніўся ўжо амаль ля самай Зямлі.

А Блакітны праменьчык не здолеў спыніцца. Ён жа яшчэ быў маленькі і не ўмеў як след лётаць. З усяго разгону ўдарыўся Блакітны праменьчык аб высокі пагорак і рассыпаўся на тысячы блакітных зорчак.

— Усё! — журботна ўздыхнуў старэйшы брат. — Цяпер ён назаўсёды застанецца на Зямлі.

— І больш ніколі не пабачыць неба, — сказаў Ружовы праменьчык.

І паляцелі браты да сваёй матулі, каб паведаміць ёй сумную вестку.

У тую раніцу хлопчык, да якога так спяшаўся Блакітны праменьчык, першы раз выйшаў на вуліцу і аж зажмурыўся ад яркага Сонейка. Зірнуў сабе пад ногі і закрычаў ад радасці:

— Добры дзень, праменьчык!

Ля яго ног ціха пагойдваўся сіні званочак. На тым званочку — зіхоткая кропелька расы, а ў той кропельцы — Блакітны праменьчык. Ён нічога не гаворыць, але зіхаціць і кожнаму ўсміхаецца.

Так і застаўся маленькі Блакітны праменьчык на Зямлі. Кожную раніцу, як толькі ўзыходзіць Сонейка, яго можна ўбачыць дзе толькі захочаш. Улетку на кожным лісточку, на кожнай кветцы, на кожнай травінцы, а зімой — на кожнай сняжынцы.

АЛЕСЬ ЖАЎРУК

(1910—1942)

АНДРЭЙ УШАКОЎ

(1912—1942)

ПРА МАЙГО КАТКА

У доміку маленькім
Пад крутой гарой
Я жыву з любімай
Бабкаю сваёй.
У мяне ёсць жвавы
Шэранькі каток,
Жэўжык, непаседа,
Вечна — скок ды скок!
Кожны дзень кацёнку,
Як іду ў дзетсад,
Слухацца бабульку
Я даю загад.
Вечна абяцае
Слухацца каток,
А пасля ў бабулькі
Схопіць з рук клубок...
І давай па хаце
З ім скакаць блазень,—
Бедная бабулька
Ловіць цэлы дзень.

Ўвечары з дзетсада
Я прыйду сама,—
Знік клубок бабульчын,
Мячыка няма.
Я крычу са злосці,
А каток: «Мяў-мяў,
Я клубка не бачыў,
Мячыка не браў!»
Хвосцікам паводзіць,
Гнецца у дугу,
Трэцца шэрым бокам
Аб маю нагу.
Я ад цёці ўчора
Ўвечары ішла,
На сцяжынцы ў садзе
Вожыка знайшла.
Як мяне убачыў
Хітранькі звярок,—
Ўраз схаваў ён рыльца,
Звіўся ў клубок.
Вострыя іголки,
Быццам бы штыкі,
Натапырыў спрытна
Ў розныя бакі.
— Ну-ка, хто ахвочы —
Падыходзь, герой,—
Нас, браток, не возьмеш
Голаю рукой!
Я яго хусцінкай
Ціхенька ўзяла,
Ў дом к сабе прынесла,
Спаць сама пайшла.
Раніцой прачнуўся
Мой блазень-каток,
Бачыць, што такое —
Мячык ці клубок?
Бачыць і не верыць
Ён сваім вачам:

Як жывы, за ложак
Мячык скокнуў сам!
І хутчэй схаваўся
Ад катка ў кутку.
Вось пацеха будзе
Нашаму катку!
Зараз яго лапкай
Ён адкіне ўбок.
Ой жа, як балюча
Колецца клубок!
— Вось табе за гэта! —
Кінуўся ён зноў
І яшчэ балючай
Лапы накалоў.
Запішчаў, заенчыў
Жаласна: «Мяў-мяў!
Гэткіх я ніколі
Цудаў не страчаў,
Каб клубок ці мячык
Мог калоцца так».
І яго панюхаць
Хоча мой бядак.
Не паспела скочыць
З ложка я далоў,
Як блазень цікаўны
Пыску накалоў.
І цяпер сядзіць ён,
Па сваёй віне,
Ўвесь забінтаваны,
Ціхі на акне.
А на панадворку
Сёння за акном
Весела і шумна,
Хораша кругом.
Там вунь трусяняты
Дражняць індыка,
Ловяць кураняты
Майскага жука.

Вераб'ям прывольна
Па двары гуляць —
Некаму сягоння
Вераб'ёў ганяць!
Бусел стаў паважна
На адной назе,
Костку Жук ля будкі
Смачную грызе.
Толькі ён пакінут,
Па сваёй віне,
Ўвесь забінтаваны,
Ў хаце на акне.
Перад ім лякарствы
Горкія стаяць,
Ў дзень па чайнай лыжцы
Трэба іх прымаць.
Тут каток ад гора
Плакаць захацеў,
Ў гэты час на дровы
Певень узляцеў.
Закрычаў штосілы
Ён: «Ку-ка-рэ-ку!
Так табе і трэба
Блазнюку-катку!»

КАСТУСЬ ЖУК

(нарадзіўся ў 1954 г.)

ДЗЯДЗЬКА ДОЖДЖ

Па палетках
Басанож
Ходзіць добры дзядзька Дождж.
Ён бадзёры, ён рухавы,
Бо заняты вечна справай.

Не да твару сум яму:
Хмар здалёк прынёс гурму,
З кожнай хмаркай ён лагодны,
Кожнай хмарцы — бацька родны.

Першай кажа:
«Ты дачушка,
Рыбак у рацэ пагушкай.
Хай паспяць яны, спачнуць —
Пажадай ім цуда-сну!»

Да другой наказ такі:
«Вунь, на градках, агуркі
Млеюць, вянуць без вады...
Ты імчы хутчэй туды!»

Кажа трэцяй:
«Не спяшайся,—

Над капустай затрымайся,
Важная ў яе патрэба —
Шмат вады капусце трэба!»

А чацвёртую з дачок —
Пасылае за масток.
Там — сцяною ярына,—
Хай нап'ецца і яна!

Пятай хмарцы — трэба сад
З галавы паліць да пят,
Бо і ў яблынь без вады
Будуць марныя плады.

Ходзіць Дождж, як гаспадар.
След у след за ім — вада.
Ён бадзёры, ён рухавы.
Дзякуй, рупны Дождж, за справы!

ЧМЕЛЬ-ЛАСУН

На верандзе кветкі — казка.
Прыляцеў у ясны дзень
І напорыста гудзе
Чмель:
«Пусціце, калі ласка!»

Адчыняе дзверы Дана,
Дазваляе браць нектар.
Рады чмель: мядовы дар
Ён высмоктвае старанна.

А назаўтра — вось дык цуд! —
Чмель знаёмы — тут як тут.

ДЗЯЎЧЫНКА ЗБІРАЕ ЗЁЛКІ

І ў сонечны дзень, і ў золкі
Дзяўчынка збірае зёлкі.
Збірае —
І сушыць пад стрэшкай
Кветачак
Светлыя ўсмешкі.

Хвілінаю вольнаю —
Мама
З ёй разам на лузе таксама.
А ў дні выхадныя —
Заўзята
Збіраць памагае ёй тата.

З рупнасцю
Дбайнае пчолкі
Дзяўчынка
Збірае зёлкі,
Каб здаць у аптэку —
На лекі
Для хворанькіх дзетак маленькіх.

ВАСІЛЬ ЖУКОВІЧ

(нарадзіўся ў 1940 г.)

БЕЛАРУС

Белы ручнік мой, белы абрус,
сам я няцёмны душою.
Хто ў белым свеце я?

Я — беларус,—
будзьце знаёмы са мною.

Дружбу цаню і гатовы дружыць
я ці не з цэлым сусветам.
Свету адкрыты, хачу вольна жыць,
добрым служыць запаветам.

Яркая зорка надзеі гарыць,
торыцца шлях наш вякамі.
Шчасце трывалае можна стварыць
толькі сваімі рукамі.

Можна ў далёкіх краінах пабыць —
хай там марскіх а ці горных...
Нельга радзімых мясцінаў забыць,
фарбаў лясных і азёрных.

Пасябраваць можна з мовай чужой,
ёю валодаць свабодна;
нельга адно здрадзіць роднай сваёй
і адрачыся ад роднай.

Белы ручнік мой, белы абрус.
Вышыла мама кашулю.
Не прамяняю сваю Беларусь —
не выбіраю матулю.

ПЕРШЫ СНЕГ

Янка ўстаў асеннім ранкам,
на гадзіннік глянуў Янка.
«Сем гадзін, ды — што такое? —
пасвятлела ў пакоі».
Хлопчык да акна падбег:
вось дык дзіва — выпаў снег!
— Тата, мамачка, не спіце,
у акно хутчэй зірніце...
Першы снег, бялюткі снег,
колькі ён прысыпаў стрэх,
і сцяжынак, і дарог,
на варотах нават лёг,
двор старанна абяліў,
наваколле асвятліў.
Першы снег, бухматы снег!
Дзе ўжо болей тут заснеш...
Не паспеў паснедаць Янка,
кажа тату:
— Хачу санкі.
(Акурат была нядзеля,
дома ўся сям'я сядзела.)
Тата саначкі прынёс,
а каб хлопчык не замёрз,
малахай дастала мама,
шубку лёгкую таксама.
Цэлы ранак, цэлы ранак
Янка наш правёў ля санак.
І гулялі разам з ім
Ніна, Галя і Яўхім.

А яшчэ на снежны двор
выйшлі Петрык, і Рыгор,
і маленькі Васілёк —
дзеці зблізку і здалёк.
Дружна дзеці снег ляпілі,
крэпасць моцную рабілі.
І пайшлі ў атаку снежкі,
за разведкай — перабежкі,—
і гарачыя баі,
там баталіі былі.
Завадатарам галоўным
Янка быў — ён быў няўлоўны.
Першы снег — усім на ўцеху:
мора гоману ды смеху...
А тым часам пацяплела:
крыху сонейка прыгрэла,
пацякло з высокіх стрэх,
стаў, як мокры цукар, снег.
Крэпасць грозная асела,
горка мігам палысела.
І прыціхлі каля горкі
Янка, Петрык і Рыгорка,
Ніна, Галя і Яўхім...

Першы снег, пусці дадому:
боты мокрыя зусім.

ВАСІЛЬ ЗУЁНАК

(нарадзіўся ў 1935 г.)

БЫЎ ГАДЗІННІК...

Быў гадзіннік у Антося,—
Як і ўсім яму жылося:
Стрэлкі весела хадзілі,
Беглі весела гадзіны.

Падымаўся роўна ў сем,
Быў у школе, як і ўсе.
Адсядзіць сабе — а потым
Пачынаецца работа!

Быў гадзіннік рыбаком,
Быў гадзіннік грыбніком:
Кожны дзень — гадзіны тры
То на рэчцы, то ў бары.

Быў гадзіннік футбалістам,
У «дзявятку» біў са свістам,
Дзве гадзіны біў з ахвотай,
Аж хісталіся вароты.

Быў гадзіннік тэле-мальцам,
Знаў праграму як два пальцы.
Перакуліцца на бок —
Пяць гадзін — кіно ды бокс.

Быў гадзіннік вундэркіндам,
На пытанні быў не жмінда:
Сто пытанняў — маме, тату,—
Клуб цікаўных, а не хата!

Дзве гадзіны на развагі,
На размовы-перамовы —
І гадзіннік больш не цягне,
Стрэлкі спаць даўно гатовы.

Ну й гадзіннік! Ну й гадзіннік:
Паглытаў усе гадзіны,
А на ўрокі для Антося
Ні адной не засталася...

КАЧАН НА П'ЕДЭСТАЛЕ

— Цуда бачылі ці не?! —
Дзівяцца ўсе чыста.
«Два пуды!» —
На качане
Надпіс залацісты.

Выступае важна Стась:
Той качан —
Каб зналі —
Ён расціў.
І можа стаць
З ім на п'едэстале!

Аж на пяць вакольных сёл
Хлопец пахваляўся,
Ды на выстаўку казёл
Вечарам забраўся —

Да капусты акурат...
Хоць было і ўлішку —

З'еў рэкордны экспанат,
Нават з качарыжкай!
Мы да Стася — як адзін —
Ранкам прыімчалі:
— Ты ж на выстаўку, глядзі,
Зноў прынось качанне...

«Зноў прынось!»
А возьмеш дзе? —
Пуста ў Стася
На градзе...

Ён рэкорда цэлы год
Мужна дабіваўся:
Хоць быллём зарос гарод,
А качан удаўся!

Ды такая вось бяда
Стрэла рэкардыста:
Памаўзлівы барадач
Славу згрыз начыста!

ВОЛЬГА ПАТАВА

(нарадзілася ў 1945 г.)

МАСТАЧКА

Раніца
Мастачка слынная.
Любіць прыгожасць дарыць.
Яркай стужкаю малінавай
Небакрай ужо гарыць.

І зялёныя, і сінія
Там, удалечы, лясы.
А чырвоны
Падасінавік —
У жамчужынках расы.

Вельмі раніца
Стараецца:
Возьме пэндзаль свой
Лясны —
Жоўты промень загараецца
На вяшталіне сасны.

Ды найбольш
Ружовы колер ёй
Даспадобы, да душы.
Вось таму і сны ружовыя
Бачаць ранкам
Малышы.

ВІКТАР КАЗЬКО

(нарадзіўся ў 1940 г.)

ХЛОПЧЫКІ І КОНЬ

Пасля поўначы дзіцячы дом моцна спаў. Драмаў у кабінёце дырэктара дзяжурны выхавацель. Спалі ў палатах усе хлопчыкі і дзяўчынкі. У гаспадарчых будынках глыбока ўздыхалі і варочаліся валы і час ад часу ржаў конь, якога нашы салдаты пакінулі ў час наступлення: ён тады быў паранены і вельмі слабы. Ад будынка да будынка чорнымі ценьмі праляталі кажаны. 26 32 38 43

Спаў разам з усімі хлопчыкамі ў сваёй палаце і Васька-Капун. Спаў — і раптам, невядома чаму, прачнуўся. Хлопчык намагаўся зноў заснуць, угаворваў сябе, што ноччу не спяць толькі зладзеі, але гэта не памагло. І тады ён сеў на ложка і пачаў думаць: чым бы заняцца? На вуліцу ісці не хацелася — там, напэўна, выпала ўжо раса. А чаравікаў у яго не было. Каб хлопчыкі не паўцякалі з дзіцячага дома, чаравікі на лета ў іх пазабіралі. «Нічога, — думаў Васька, — прыйдзе восень, выдадуць новыя, і тады ўсё роўна ўцяку». 52 58 62 69 76 85 94 100 107 113 118 125

Капун злез з ложка, падышоў да расчыненага акна. Яго абдало вільгаццю і густым

водарам кветак. Васька чхнуў і вярнуўся на ложак.

«Пагутарыць бы з кім?» Аднак гутарыць яму не было з кім. Ён не меў у дзіцячым доме ніводнага сябра. Ён быў адзін, зусім адзін на свеце. Нават не ведаў, ці былі ў яго калі бацькі.

У акно зазірнуў месяц. Ён асвятліў палату: нікеляваныя ложки, белыя просціны, шторы на дзвярах. Васька падцягнуў калені, паклаў на іх падбародак і прыціх. Ён глядзеў спадылба на месяц і адчуваў, як па ягоным твары мільгацяць цені рухавых лісткаў і галінак дрэў. Яму было маркотна.

А побач хроп Лёнька-Мыса. Хроп і нават прысвістваў. Васька саскочыў з ложка і сцягнуў з Лёнькі-Мысы коўдру. Лёнька прагнуўся і сеў.

— Чаго табе? — спытаў ён у Ваські, жмурчыся ад месячнага святла.

— Давай пагаворым...

— Ты лунацік? Ноччу па даху ходзіш?

— Не, не спрабаваў.

— Тады спі, — пазяхнуў Мыса. — Спі.

— Хочаш, я зараз з могілак крыж прыцягну? — перайшоў на шэпт Васька. І сам спужаўся: а раптам Лёнька скажа адчэпнае: «Ну, цягні». А на могілках было жудасна нават днём.

На шчасце, Лёнька не захацеў.

— Я спаць буду. Крыж — гэта нецікава, — сказаў ён.

— Нецікава? Го! — асмялеў Васька. — Ты ідзеш, а мярцвяк за табой: «Аддай мой крыж!» — І Васька працягнуў растапыраныя пальцы да горла Мысы. Мыса злосна адпіхнуў Ваську:

— Хочаш, каб я цябе зноў адлупцаваў. Забыўся?

— Сёння ты мяне не адолееш. Сёння свеціць месяц. А пры месяцы я дужы. Мы з ім заадно, — сказаў Капун і зноў сцягнуў з Мысы коўдру. — Ведаеш, колькі ў мяне цяпер сілы... Дам табе шчальбана, і твой лоб — напалам, як грэцкі арэх.

— Бі! — падставіў свой лоб Мыса. — Толькі глядзі, каб пасля не шкадаваў.

— Ты мне не верыш. А я праўду кажу. Месяц мне памагае. Я ўвесь жалезны! Твой лоб ураз трэсне.

І Васька верыў, што так будзе.

— А ты не маніш?

— Не... Васька чамусьці здрыгануўся і змоўк.

— Ну, чаго ты? — сказаў Мыса. — Давай гаварыць, а то страшна.

Капун пачаў хутка хадзіць паміж ложкаў.

— Ты вось не паверыў. А са мною было ўжо раз такое. Я тады ледзь зямлю не раскалаў. Немцы свіран з людзьмі падпалілі. Я бачыў, як ён гарэў... Страшнае вогнішча... Месяц быў на небе, ён даў мне велізарную сілу. Я тупнуў нагою — і зямля трэснула. Я раскалаў бы яе, каб усе фашысты праваліліся. Але не мог другі раз падняць нагу. Упаў... А калі ачуняў, быў ужо дзень. Месяц знік — і сіла прапала.

— У тым свірне была твая маці? — спадліва спытаў Мыса.

— Не ведаю...

Яны ўжо сядзелі, прытуліўшыся адзін да аднаго, на Васькавым ложку і глядзелі на месяц.

— Я таксама зараз такі дужы, як і ты... Ну, можа, крыху слабейшы, — сказаў Лёнь-

ка.— А Мысай мяне клічуць таму, што калі мяне з братам прывялі ў дзіцячы дом, я не выгаворваў яго імя — Міша. Бегаў за ім і гікаў: Мыса! Мыса! Так і пайшло.

— А я не ведаю, хто назваў мяне Капун, — уздыхнуў Вася. — Не помню. Як гарэў свіран, помню, а пра сябе — нічога... Зямлю я капаць люблю. Рабіў падкопы пад келі, адкуль пахла смачным. Адночы добра зрабіў. Заставалася трошачкі падкапаць, і быў бы ў келі. А мяне за ногі выцягнулі — і ў дзіцячы дом. Каб не гэта, я б падсілкаваўся і на фронт уцёк. Можа б, там з таткам сустрэўся...

— А ў нас з Мішам ёсць бабуля. А цяпер і конь. Я яго першы ў лесе ўбачыў. «Кось, кось!» — пазваў. І ён пайшоў, кульгаючы, за мной. Слёзы ў яго вачах. Баліць рана, а ідзе. Ведае — без людзей загіне ў лесе. Бабуля прывяла ў дзіцячы дом нас з Мішам, а я — каня. Я люблю коней.

— Давай будзем сябраваць, — сказаў Капун.

— Давай. Назаўсёды, — сказаў Мыса. — Ты, я і конь.

— А зараз пойдзем зробім што-небудзь такое, каб ніколі не сварыцца. Можа, падкоп? А?

— Не трэба, — папрасіў Мыса. — Лепш сходзім у слівы.

Хлопчыкі ціхенька шмыгнулі з палаты. Азіраючыся на дзверы, за якімі спаў дзяжурны выхавацель, пракраліся ў двор і пайшлі па вясковай вуліцы.

На ўскраіне, далей ад дзіцячага дома, яны выбралі лепшы сад, узлезлі на дрэва і набілі пазухі слівамі.

Вярталіся не спяшаючыся. Пасля роснай травы іхнія босыя ногі скалелі, і пясок на вуліцы здаваўся ім асабліва цёплым і мяккім.

Кідалі ў рот слівы. Яны былі слізкія і халодныя, як рыбкі, выцягнутыя з вады. Мялі слівы языком, паднябеннем і асцярожна зубамі. Размяўшы, надкусвалі і цягнулі сок. Хутка набілі аскаму, але не зважалі на гэта. Ім было добра.

— Слухай,— схамянуўся раптам Капун,— слухай, Лёня, а пра каня мы забыліся. Самі лопаем, а конь?

І яны пайшлі да каня. Слівы, аднак, каню не спадабаліся. Ён нават не ўзяў іх у рот. Паказытаў толькі мяккімі губамі хлапечыя далоні і чагосьці ўздыхнуў.

— Мы цяпер удвух з Васем даглядаць цябе будзем,— сказаў каню Лёнька.— Ты прывыкай да нас, прывыкай. Вайна ўжо скончылася. Араць на табе будзем. У нас вунь колькі малых у дзіцячым доме, усіх накарміць трэба...

Конь заржаў, як быцам усё зразумеў і пагадзіўся з Лёнькам.

Хлопчыкі выйшлі са стайні, узялі з калёсаў па бярэню накошанай травы і паклалі каню. Прынеслі яшчэ па бярэню, растрэслі каля стойла і ляглі на яе. Хутка заснулі.

Конь, падняўшы галаву, стаяў над імі, як вартавы. Месяц праз шчыліны высвечваў яго чуйныя вушы.

КАЗІМІР КАМЕЙША

(нарадзіўся ў 1943 г.)

ДЗЯТЛАВА КУЗНЯ

«Тук-тук-тук»,—

грыміць наўкола,
Аж з кары паўзе дымок.
Так гручоча адмыслова
Той дзюбаты малаток.

Ствол сасновы перамераў,
Сук сярдзіта надкалоў.
Падкаваў ён спраўна

дзверы

У вавёрчына дупло.

А пасля

на сук рагаты
Сыпануў з крыла агню.
Малаточкам тым

заўзята

Падкаваў ён цішыню.

«Тук-тук-тук»,—

грыміць над бора́м.

Па кавадле скокі зор.

І жыве,

не знае гора

З кузняй дзятлаваю

бор.

ДОМ БУДУЮЦЬ МУРАШЫ

Пад ялінкай,
У цішы,
Дом будуюць
Мурашы.

Па дарожках
Травяных
Цягнуць важны груз
Яны:
Краскі кволае сцябло
І расіначкі святло,
Вастрыё
падсохлай гліцы,
Трохі моху
ды травіцы...
Напінаюць хабаткі
Мурашы-будаўнікі.

Узвышаецца,
расце
Светлы
домік-кругласцен.

САКАВІК

Сну зімовага даволі!
Свята ў сонца, паглядзі!
Моцна спалі лес і поле —
Сакавік іх разбудзіў.

А пасля падаўся полем
Да раскутае ракі,

Начапіў лазе на голле
Залатыя каташкі.

Капяжовы перазовы
Чуеш зблізку і здалёк.
Днём у следзе палазовым
Заіскрыўся ручаёк.

Распагоджаны аблокі,
Улагоджаная шыр.
Сакавік кляновым сокам
Заскакаў у гладышы.

Веснавых прыкмет багата.
Сакавік здзіўлены сам.
А яшчэ прынёс ён свята,
Дарагое свята мам.

УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ

(1930—1984)

КАЦЁЛ З КАМЕНЬЧЫКАМІ

Давай з табой сядзем і пагаворым. Ты што, спаць збіраешся ці хворы? Тады заставайся ў цёплым ложку. А калі ты здаровы і ты здаровая, то давайце сядзем на пашчапаныя бяровенні, ля прызбы, на лаўкі, а каму зручна — той і проста на падлозе.

І ўявім мы, што памчалі мы на нашым дыване-самалёце ў вясёлкавы наш з табой край, у сіваю нашу з табой даўніну.

Ці бачылі вы паўночныя нашы ўзгоркі? Яны не дужа высокія, але ўсё ж верас на іх на некалькі дзён раней робіцца сівы. Ад падмарозкаў.

І сівыя робяцца старадаўнія валуны, камяніскі, камні, каменьчыкі. А пасля пачынаюць пакрывацца шкляным, ружовым на ўсходзе лядком — заберагам, шматлікія нашы з табой азёры. А выкапаную бульбу даўно ўжо звезлі ў хаты і свірны, звалілі ў капцы.

Дык вось было гэта даўно, вельмі даўно, так даўно, што ў нашай з табой краіне яшчэ не было тады бульбы.

Стаялі тады на беразе маленькага чыстага возера — існае вочка зямлі — дзве хаты. У

адной, багатай ды ганарлівай, жыў мужык Ігнат. Нядобры ён быў чалавек, жонку замарыў работай, дзеці ад хатняга рабства ў свет пайшлі. А гаспадар усё не ўтаймоўваецца, усё пад сябе грабе. Усё наваколле прыдушыў, глытай.

— Забыўся, што ў труны кішэняў няма,— горка пажартавала добрая Мар'я, бліжэйшая суседка. Бо яе хата бліжэй за ўсіх стаяла. Хата яшчэ з дзядоў, моцная, але зусім недагледжаная. Бо гаспадара ўзялі на вайну і засталася жанчына адна з маленькімі дзецьмі. Аж пяцёра, і кожнае на пстрычку ніжэй за другое. І кожнае ўвесь час галоднае.

Пакуль бацька быў, сяк-так перабіваліся, а тут...

Словам, запанаваў на нашай зямлі самы страшны, самы подлы грэх, імя якому **Несправядлівасць**. Гэта калі адзін не можа заснуць, бо аб'еўся, а другі — бо галодны. А дзеці — дык тыя нават плачуць з голаду. Кепска. Ніколі не дапамагай **Несправядліваці**. За іншае, можа, і даруюць. За гэтае — не.

...Позняя, халодная была вясна. Такое самае лета. А восень яшчэ горай. Завылі вятры, уздзьмуліся рэкі, пашалелі азёры. Сатлелі травы на паплавах. Ад бацькі чуткі няма. Прыйшла чарга Мар'і ісці па дапамогу да суседа. А той сядзіць, далоні пад азадак паклаў ды пыхкае, як вожык. Нажэрся свіння-свіннёю.

— Ну што?

— Пазыч мне, суседзе, меру ячменю ды меру фасолі. Я табе за гэта вясной адраблю.

— Адро-обе. Вясно-ою. Вясной усё наваколле адрабляць прыйдзе. А ты да таго часу ледзь ногі цягаць будзеш, а шчанюкі твае, можа, і не пацягнуць зусім. А можа, ты і ўдава цяпер. То й ён не адробіць. Не дам.

Рабіць няма чаго. Прыйшла бедная жанчына ў сваю халупу і, не запаліўшы нават лучынкi, упала на ўслон.

Цёмна. Цёмна за акном. Цёмна. Нізкія чорныя хмары, і выхаду няма.

Да іншых суседзяў бегчы? Памаглі б, але і там тое самае. А дзецям што? Дзеці не ведаюць, як дарослым хлеб дастаецца. Цяжкай працай, часам — прыніжэннем. Калі зразумеюць — пашкадуюць. А тут плачуць толькі на розныя галасы: «Сільна і слёзна», як у старых кнігах пісалі:

— Матухна!

— Зязюленька!

— Пакармі нас!

— Хлебца дай!

— Аклаец!

Што рабіць беднай Мар'і. Вырашыла яна дзяцей падмануць.

— Вы ляжце зараз. Засніце. А я пайду бабоў набіраю. Навару ды буду вас карміць.

Дзеці не засынаюць. Тады пайшла кабета, набірала на полі дробных каменьчыкаў (а іх было сапраўды як бобу), высыпала ў кацёл і паставіла на агонь. Настолькі бедная была хата, што і печкі няма.

Варацца каменьчыкі. Паснулі дзеці. Супакоіліся. Разбудзіць матка — наядуцца. Варацца каменьчыкі — да канца свету ім варацца. Да канца свету плакаць матцы.

Ажно ўваходзіць у хату нейкі чалавек. Сам доўгі, кашчавы, з кіем, торбай, адкуль нейкія травы тырчаць. І вочы пранізлівыя.

— Добры вечар у хату. Пусціце абагрэцца.

— Грэйся, добры чалавек. Толькі пачаставаць цябе няма чым.

— А што ж у катле варыш?

— Гэта, добры чалавек, каб дзяцей прысыпіць да заўтра,— і прыўзняла крышку катла.

— Гэт-та што такое?

— Камні. Муж у войску — можа, й забілі. Прасіла ў суседа чагосьці — не даў. Толькі й засталася на гэтай зямлі беднаму чалавеку каменьчыкі есці.

— Што ж ён?! Дзецям не даў?! Проста дзецям?!

— Не даў.

— Д-добра,— сказаў незнаёмы.— Бяры кацёл. Пайшлі.

Прыйшлі на надзел. Незнаёмы паставіў кацёл, азірнуўся: ля хаты Ігнат стаіць. Цікуе. А што гэта яны там робяць? Чаго кацёл прынеслі?

А незнаёмы той быў Вялікі Чараўнік. Толькі чараваць яму ў жыцці дадзена было тысячу разоў і засталіся лічаныя разы. І нічога ён тым сваім чараўніцтвам не дабіўся. Як дагэтуль ішло, так і пасля.

«Але тут,— думае,— здужаю».

Узяў ён з катла жменю каменьчыкаў і са свістам, як з сявенькі, сыпануў па раллі. І яшчэ, і яшчэ, і яшчэ.

— Што ж ты,— паскардзілася Мар'я.— Так загон благі, а ты яшчэ й каменьчыкамі, што сабрала, падсяваеш.

— Маўчы,— сказаў той.— Глядзі, што будзе.

— Так ёй,— сказаў Ігнат.— Таксама мне, дзеці. Ва ўсіх дзеці. Муж на вайне. Гм, таксама мне, страшная штука вайна.

А незнаёмы сыпе і сыпе. Увесь загон каменьчыкамі засеяў. Россып. Дзецца няма дзе.

Мар'я плача. Ігнат смяецца. Балаган на кірмашы, і толькі.

— Глядзі, жанчына,— сказаў незнаёмы.

Тая зірнула — і вачам не паверыла: растуць каменьчыкі. Вунь ужо камяні сталі. Памерам з два кулакі.

— Збяры частку, пакладзі ў кацёл,— сказаў незнаёмы.— Пастаў варыць дзецям.

У Ігната вочы на лоб палезлі. А жанчына панесла кацёл з камянямі ў хату. Прыйшла — камяні яшчэ падраслі.

— Глядзі, жанчына, за адзін дзень я табе ўсё пакажу. Заўтра будзеш капаць. А ва ўсе наступныя разы будзе гэта цягнуцца цэлае лета. Глядзі.

І тут камяні пачалі зарывацца ў зямлю. Як ружовыя, жоўтыя і белыя парсючкі. Ігнат аж счумеў. Вачыма толькі водзіць, нібы ў чужы гарох залез, а яго, злодзея, заспелі.

Пачакалі яны крыху — з'явіліся з зямлі парасткі, гусцець пачалі.

— Прынясі, кабета, матыку,— сказаў незнаёмы.

Тая прынесла. Расточкі ўжо ў кусцікі ператварыліся.

— Пацяпай вось так. Загарні ім ножкі ў кажушок... І яшчэ раз загарні.

А кусцікі ўжо амаль кусты.

І вось ужо на кустах заззяла мора кветак. Белыя, ружовыя, лілаватыя, ружова-белыя зорачкі. І ўсе з жоўтым сэрцайка.

— Вось цяпер можаш яе памацаць на выбар,— сказаў незнаёмы.— Гэта як дзеці галодныя.

І выняў два камяні з-пад куста.

Пасля засумавалі кусты, паблякла іх лакіравана-шурпатая, зялёная зверху і матавая спадыспаду паверхня, пасохла гікаўё.

— Ну вось, заўтра будзеш капаць. На ўсю зіму хопіць,— сказаў незнаёмы.— І з суседзямі падзяліся.

— Ясна,— сказала Мар'я, бо ўжо далятаў з хаты сыты, некаменны дух.— З суседзямі найперш.

— Мне! Мне! — кінуўся Ігнат.— Мне перш за ўсё! Мне! Я іх кармлю-паю!

— І на работу наймаеш? — спытаў незнаёмы. Выняў адзін камень, і той закурэў у ягоных руках, а чалавек разламаў яго, пасаліў і стаў есці.— І не адмовіў ім у ежы, калі галадалі?

— Мне! Мне! Наймаю, кармлю.

— Добра,— сказаў незнаёмы.— Набяры мне кацёл каменьчыкаў са свайго поля. Ды хутчэй.

Ігнат чуйдух прыляцеў з катлом. Самых буйных, з кулак, камянёў нацягаў.

— Во! Во! У мяне ж і каменьчыкі. Во ў мяне, дык камні з кулак. А гэтыя ж лайдакі, хіба ў іх камні. Слёзы, а не камні.

— Слёзы,— сказаў незнаёмы.— Дык хочаш, каб у цябе яшчэ больш стала? Усё ж ёсць. Што даў — такі і плод.

— Мне! Мне! У мяне і камні.

— Глядзі-і,— сказаў незнаёмы і сыпануў камяні па Ігнатавым полі. І яшчэ. І яшчэ. Засеяў усё поле.

— Ну вось. Даў сёння хлеба яе дзецям?

— А што? Галадранцы. Самога з'ядуць, як мяккі будзеш.

Незнаёмы махнуў рукой.

Камні пачалі расці. Усе трох стаялі і глядзелі, як яны растуць: каменьчыкі — камні — камяні — камяніскі. Усё поле закрылі — Ігнат аж падскокваў.

— Ну чакайце, за такімі вы яшчэ й да мяне ўсе прыбяжыце. Прыйдзеце, любенькія, як прыпрэ.

Паглядзеў на яго незнаёмы, плюнуў.

— Ну вось, маеш,— сказаў.

— А чаму яны не зарываюцца?

— А таму, што вечна ім заставацца на вачах у людзей, як кожнаму скнарству, як кожнай жорсткасці, як кожнай нелюбові да людзей, як кожнай Несправядлівасці.

І пайшоў з жанчынай да яе хаты.

Кінуўся шчаслівы гаспадар да поля — не поле, а суцэльная каменная крушня. Валуны велічынёю з хату. На тысячу год наперад з зямлі вылезлі.

Пакуль дзеці, незнаёмы і жанчына елі ў хаце «камяні» — усё наваколле чула з-за каменнага мура дзікі рык і выццё. Выў і рыкаў Ігнат.

А пасля незнаёмы ўстаў.

— Пайду,— сказаў ён, закінуўшы за плечы торбу.

— Чым мне табе аддзячыць?

— Нічым. Дабрынёю да людзей. Ды гэтага добра ў цябе заўжды хапала.

— Пайду пагляджу, як сусед. Звар'яцеў, пэўна.

— Нічога. Я ж кажу... добра ў нас хапала. Залішне.

І пайшоў у свет, абапіраючыся на кій.
Пад касыя асеннія хмары. Насустрэч пералё-
там, што, калючыя, каціліся яму пад ногі.
Ужо зводдаль азірнуўся — Мар'я і дзеці гля-
дзелі яму ўслед, маленькія на чорнай раллі.

— Гэй! А імя ёй будзе — Бульба! — крык-
нуў ім незнаёмы.

І так з'явілася на Беларусі Бульба.

ЯЎГЕН КАРШУКОЎ

(нарадзіўся ў 1932 г.)

БОМБА Ў ЖЫЦЕ

Мы з галавой хаваемся ў высокіх каноплях — ідзем цёплай разорай і размаўляем: Шурка, я і Сцёпка кульгавы.

— Ох і драпаў я ўчора ад Панасіхі! — кажа са смяшком Шурка. — Толькі падкраўся да бомбы, а Панасіха — за мной... Ох і драпаў! Думаў, ужо зловіць.

— Дык ты ж казаў, што яна спала, — не верыць Сцёпка.

— «Спа-а-а-ла!» — перадражнівае Шурка. — Яшчэ як спала, а потым прачнулася і — за мной...

Недаспелыя каноплі пахнуць саладкавата і духмяна. Ад іх вострага паху ды спякотнага летняга сонца хочацца хутчэй схавацца куды-небудзь у цень. Блізка, адразу ж за поплавам, бярэзнік. Адтуль цягне прыемнай сырасцю. Але цяпер мы нізашто не звернем з разоры — страшэнна хочацца абдурыць сярдзітую Панасіху: падпаўзці да бомбы ў жыце і пакратаць рукой яе гладкае, нагрэтае сонцам цела.

Канечне, гэтую бомбу не раскурочыш, як які-небудзь снарад. Бомбу цяжка, чарцяку.

От снарад — справа іншая. Заклаў паміж штыкецін у плоце, туды-сюды, туды-сюды і — гатова... Галоўку ў адзін бок, медны бліскучы стакан — у другі. А потым даставай са стакана чорныя доўгія саломінкі пораху.

Але бомба ёсць бомба. Яна нам не дае спакою. Яшчэ вясной нямецкі самалёт некалькі бомбаў скінуў. Усе паўзрываліся, а гэтая ўрэзалася ў зямлю, ды так і тырчыць цяпер у жыце.

Вось мы і крадзёмся да яе.

— Падай! — шэптам загадвае Шурка.— Вунь Панасіха сядзіць...

Мы бухаемся ў шэры цёплы пясок мяжы: недалёка ад нас, у жыце, чарнее постаць Панасіхі. Сэрца ў мяне тахкае так моцна, што, здаецца, нават Шурка чуе.

— Што, струсіў? — кпіць ён.— Паўзі, паўзі. Панасіха дрыхне!

— А калі... не спіць?

Але Шурка больш не размаўляе. Ён пагардліва цыркае праз рэдкія зубы слінай і першы перапаўзае мяжу. Мы — за ім. Жыта драпае голыя рукі. Але мы паўзём услед за Шуркам. Вунь і бомба чарнее. Недалёка ад яе — Панасіха. Шурка падпаўзае да бомбы, прыўзнямаецца і махае нам рукой: паўзіце хутчэй...

Але Сцёпка і я ляжым, як прышытыя, не варушымся, пазіраем на Панасіху: а што, як працнецца?

Толькі яна сядзіць нерухома. Прама на зямлі, абхапіўшы рукамі вострыя калені. Спіна выгнулася абручом. Галава, прыкрытая белай хусцінкай, звесілася ўніз. Твару не відно. Адны ногі — вялікія босыя ногі —

тырчаць з-пад доўгай сіняй спадніцы. Панасіха спіць.

Шурка ўжо ўзлез на бомбу, усеўся, нібы на пень, і немаведама што вытварае: крывіць морду, паказвае нам язык, круціць кукішы... Сцёпка не можа стрымацца, заціскае рот рукой і хіхікае. А Шурка раптам закладае ў рот два пальцы і... свішча!

— Палундра! — крычыць ён, кідаючыся нацянькі да вёскі.

Імчымся і мы за ім што ёсць духу. Хутчэй, хутчэй! Каласы балюча хвошчуць па твары, шыі, руках.

— Ой-я-ёй!

Нага мая слізгае некуды ўбок, і я з разгону плюхаюся носам у пясок. Учэпістыя пальцы хапаюць і моцна сціскаюць маю руку. Гэта — Панасіха... Страшная Панасіха! Крычаць — няма сілы. Яна ўжо апускаецца побач, яна паднімае мяне, прыціскае да сябе, і я чую, як яна хутка-хутка гаворыць:

— Віцечка, сыноч, родненькі мой... Ну, чаму ж, чаму ж ты мяне не слухаеш? Чаму? Ці ж я не прасіла, ці ж я не маліла цябе — не лезь ты да етых снарадаў... От дурненькі, от непаслухмянец! Ты ж адзін у мяне, а-дзі-ін...

Панасіха плача. Плача і ўсё мацней прыціскае мяне да грудзей.

— Не хадзі ты болей сюды, чуеш, Віцечка? Не хадзі, хлопчык мой!

Я цішэю, перастаю шморгаць носам: што гэта яна гаворыць? Панасіха называе мяне Віцькам! Яна прымае мяне за свайго Віцьку... Віцьку, якога разбамбіла ў хаце, якога пахавалі той жа вясною!..

— Ну, паабядай мне, Віцечка, што ты сюды ніколі-ніколі не прыйдзеш... Не прый-

дзеш, сынок, а? І хлопцаў не прывядзеш? Не прыйдзеш, а? — ласкава просіць Панасіха і ціхенька трасе мяне за плечы.— Скажы...

— Не прыйду-у...

— Ну і разумнік, ну і малайчына...

Яна адпускае мяне.

— Бяжы, сынок, дамоў, а я пасяджу яшчэ тут.

Я раблю крок, другі і — зрываюся з месца. Імчуся, нібы за мной зноў гоніцца Панасіха. Толькі на мяжы спыняюся, каб аддыхацца. Не, змрочная Панасіха стаіць нерухома ў жыце.

Шурка і Сцёпка вылазяць з канапель, баязліва падпаўзаюць да мяне.

— Ты чаго равеш? Біла? — спалохана пытаюцца яны.

— Не-е, не біла...

— Дык чаго ж ты?

— Яна думала... што я... разбомблены Віцька...

— Ну-у...

А сонца смаліць. Залівае залацістым святлом усё навокал, хоць вочы заплюшчвай. Але мы стаім і доўга пазіраем у той бок, дзе ў спелым жоўтым жыце чарнее постаць Панасіхі.

УЛАДЗІМІР КАРЫЗНА

(нарадзіўся ў 1938 г.)

ЛІСЦЕ ПРЫЛЯЦЕЛА

Раненька,
На зорцы, на зары,
Прыляцелі
Цёплыя вятры,

Сонца на блакіт снягоў
Прынеслі —
Зазвінелі ручайкі,
Як песні.

Прыляцелі жаўранкі
Здалёк,
Кожны галасок —
Нібы званок.

І шпакі за імі
Прыбылі,
Свіст парасыпалі
На палі.

Вось і лісцікі
Нарэшце прыляцелі,
Дружна
На галінках дрэў
Паселі,

Птушак слухаюць,
Паветра п'юць
І, здаецца,
Зараз запяюць!

ЛЕПЯЦЬ ЛАСТАЎКІ ГНЯЗДЗЕЧКІ

Пад страхою
Каля рэчкі
Лепяць ластаўкі
Гняздзечкі.

Насця воч
З іх не спускае,
Насця ім
Дапамагае:

Хлеба ім,
Вады прыносіць,
А за гэта
Насця просіць,

Каб, як стомяцца,
Не спалі,
Ёй на сон
Пашчабяталі.

А КУДЫ ЖАБА ПАДЗЕЛАСЯ?

Даўгацыбы,
Даўганосы
Бусел
Жабу пераносіў.

Па балоце
Ішоў
Каля купін,
Ля карчоў,

Вады ў боты
Набраў
І кашулю
Парваў.

Стаў з ботаў
Ваду выліваць —
Умудрыўся
І порткі парваць.

Як зашываў
Рызё,
Прышыў не туды
Крысо —

Не можа
Разагнуцца ніяк,
Калі ж разагнуўся,
Бядак,

Есці
Захацелася.
А куды
Жаба падзелася?

ЗАГАДКА

Не пад'ёмны кран,
Ды штосьці
Ён ад крана мае:
Лёгка, лоўка на балоце
Жабак падымае.

ГУКАННЕ ДЗЕДА МАРОЗА

Дзе ты, добры Дзед Мароз,
Можа, ў лесе ты замёрз?

Чаму к нам не завітаў —
Мо валёнкі пагубляў?

Ці вавёрка спрытнай лапкай
У цябе схапіла шапку?

Дзе ты, добры Дзед Мароз,
Можа, снег цябе занёс?

Ці кажух свой не знаходзіш,
Ці вакольным шляхам ходзіш?

Ці лісічка мех праела —
І ў мяшэчку апусцела?

Дзе ты, добры Дзед Мароз?
Пакажы нам хоць бы нос!

КАСТУСЬ КІРЭЕНКА

(1918—1988)

РАДЗІМА

Лепей за ўсё мне на свеце мясціна
Тая, дзе я нарадзіўся і ўзрос.
Бэз пад акном і на полі каліна...
Ціхае сонца, блакіты нябёс...

Можа, другому не скажа нічога
Сціпляя смолка на ўзлессі ў траве.
Мне ж у ёй радасць гучыць і трывога,
З ёю маё захапленне жыве.

Любы мне бору сасновага званы,
Пошум прысадаў, што ўзбеглі на шлях.
Там, дзе бязмежна пралеглі загоны,
Сэрца ўбірае прыволле ў палях.

Выйдзеш за вёску — жытнёвыя хвалі
Коцяцца, цёплыя, плыняць наўсцяж...
Клічуць дарогі ў бясконцыя далі...
Самы ты вольны, край бацькаўскі наш!

Колькі мне маці тут песень спявала,
Колькі радзілася ў сэрцы тут мар,
Колькі мне ласкі жыццё аддавала,
Позіркам шчасця тут гледзячы ў твар.

Тут я быць верным і чулым вучыўся,
Сілу здабыў тут, якой не зламіць.
І сваёй роднай зямлі, дзе радзіўся,
Мне аніколі нідзе не забыць.

Дзе ні жыву, ўспамінаю да рыскі
Усё, аб чым слова ў душы берагу,
Кожны куточак, знаёмы і блізкі,
Усюды са мной.
Не згадаць не магу

Рэчкі люстранай, між лозаў і вязаў,
Што па лугах быстра воды нясе,
Поля, дзе смутак забудзеш адразу,
Сэрцам аддаўшыся светлай красе.

Матчыных слоў не забуду ніколі.
Дружбу шаную, што з вамі ствараў,
З вамі, сябрамі, якіх яшчэ ў школе
Роднымі сэрцу навечна абраў...

СЛОВА ДА ХЛОПЧЫКАЎ

Хлопчыкі,
Не крыўдзіце дзяўчынак,
Хлопчыкі,
Вы ж будучыя воіны.
Помніце:
Без дружбы немагчыма
Перайсці
Праз ростані і войны.
Запытайце ў тых,
Каму вядом быў
Кожны бой,
Нібыта ўрок навукі,—

Колькі раз
Выносілі пад бомбамі
Іх з агня
Сябровак мужных рукі.
Там, дзе на шляхах
Слупкі барвовыя
Сон магіл

Вартуюць
Днём, уночы —
Побач з болем воіна
Суровым
Пахаван
І светлы сум дзявочы...
Хлопчыкі,
Вазьміце кветкі мая
І за ўсіх,
Хто лёг пад абеліскі,
Падарыце кветкі
Ленам, Маям,
Верам, Валям,
Светачкам і Раям,
Што сябруюць з вамі
Ад калыскі.
Будзьце ўсюды ў свеце
Абаронцамі
Перасмешніц
Ласкавых —
Дзяўчынак.
Помніце:
Без дружбы —
як без сонца,
З дружбаю —
Ўсё лёгка і магчыма.

УЛАДЗІМІР ЛІПСКІ

(нарадзіўся ў 1940 г.)

ГАСЦІНЕЦ

Позна ноччу тата прыехаў з камандзіроўкі. Раніцай Марынка перабегла са свайго ложка да таты пад коўдру. Лашчыцца. Расказвае навіны. Раптам пытаецца:

— Што мне прывёз?

— О, прывёз табе незвычайны гасцінец.

— А які ён? Пакажы мне.

Тата падняўся з ложка. Дастаў з партфеля чырвоны яблык і падаў Марынцы. Яна схапіла рукамі гасцінец, але радасць у яе вачах патухла: вялікае дзіва — яблык!

— Гэта гасцінец ад цёткі Зіны, — пачаў тлумачыць тата.

— Якой цёткі? — зацікавілася Марынка і бліжэй падсела да таты.

— Яна жыве ў горадзе, адкуль я толькі што прыехаў, — пачаў расказваць тата. — Цётка Зіна на вайне з фашыстамі была цяжка паранена... У яе няма рук...

Марынка абяруч ашчаперыла яблык і прытуліла да грудзей. Прыціхла, глядзіць на тату, чакае працягу.

— Цётка Зіна вельмі доўга была ў бальніцы. Адноўчы ўзімку, калі яшчэ ішла вайна,

ёй у палату прынеслі гасцінец — вялізны чырвоны яблык. Цётка Зіна вельмі ўзрадавалася. Нават, здаецца, раны перасталі гэтак балець.

— Гэта той самы? — спытала Марынка і ўжо з большай цікавасцю паглядзела на сакавіты яблык.

— Не, вядома, не той, — усміхнуўся тата і расказаў далей: — Цётка Зіна паправілася. Яна папрасіла, каб пасадзілі каля яе дома яблыньку. Вось з тае пары кожную восень у яе ёсць чырвоныя яблыкі. Цётка Зіна любіць частаваць імі ўсіх сваіх гасцей. І мяне пачаставала. А вось гэты яблык папрасіла перадаць табе, — закончыў свой расказ тата.

Марынка сядзела моўчкі. Твар яе зрабіўся сур'ёзны. Губы падцяла, вочы патухлі. Дзе і падзеліся тыя гулівыя агеньчыкі!

— Як падрасту, — урэшце сказала Марынка, — паеду да цёткі Зіны і завязу ёй сваю Жанну.

Жанна — самая любімая лялька Марынкі.

Тата прытуліў дачку да сябе і спытаў:

— А не шкада?

— Ані не шкада, — адказала Марынка. — Я ёй падару ўсе свае цацкі.

Тата не пытаўся, навошта цётцы Зіне такія падарунак. Сваім позіткам Марынка выказала шчырае жаданне: дапамагчы цётцы, каб ёй заўсёды было добра і весела.

— А яшчэ, як пайду ў школу... — дачка падумала і рашуча дадала: — Я напішу цётцы Зіне пісьмо. Скажу ёй, што таксама хачу вырошчваць яблыкі, якія вылечваюць людзей!

Цэлы дзень гуляла Марынка з чырвоным яблыкам — дарагім гасцінцам незнаёмай цёткі.

ДЗЕ ЖЫВЕ РЭХА?

Узяліся дзеці за рукі і пайшлі ў лес. Ідуць — песенькі спяваюць, а як дайшлі, захацелі ў хованкі пагуляць.

Завязалі Аліку вочы хусцінкай і загадалі стаяць, пакуль усе не схавуюцца. Дзеці кінуліся ўрассыпную па лесе.

Міколка так пабег, толькі дрэвы ды кусты замільгалі. Раптам спатыкнуўся аб карань дрэва і ўпаў. Падняўся, хоп за лоб, а на ім — гузак. Баліць! Хацеў Міколка заплакаць, аж глядзіць: сядзіць побач з корнем дрэва вялікі прыгожы грыб.

Нечакана грыб расплюшчыў вочкі і падміргнуў Міколку:

— Баліць?

— Ага,— азваўся Міколка і забыўся, што хацеў заплакаць.

— Давай знаёміцца,— прапанаваў грыб.— Мяне Баравіком завуць.

— А я — Міколка.

— Ты што ўмееш рабіць? — спытаў Баравік.

— Гуляць з цацкамі. Тэлевізар глядзець. Бегаць...

— Бегаць, бачу, умееш. Ледзь мне капялюш не знёс. Хочаш, навучу на дудачцы іграць?

— Хачу.

— Ну дык глядзі ды слухай.

Баравік выняў з-пад капелюша тоўсценькую трубочку з бліскучымі гузікамі. Пакруціў яе ў руках, пагладзіў, а потым прыклаў вузенькім канцом да рота. Дудачка заспявала.

На музыку прыскакалі конікі, прыляцелі божыя кароўкі, матылькі, прыпаўзлі мурашы. Яны пачалі падпяваць. А як зайграў Баравік весялейшую музыку, лясныя жыхары ў скокі пусціліся.

Міколка зусім забыўся пра свой гузак і ледзь сам не пачаў танцаваць. Але тут Баравік перастаў іграць і спытаў:

— Падабаецца мая музыка?

— Вельмі.

— Дык бяры дудачку ды іграй.

Узяў Міколка цудоўную дудачку, усё-усё зрабіў, як Баравік: пакруціў у руках, пагладзіў, прыклаў вузенькім канцом да вуснаў, надзьмуўся. Але дудачка маўчала.

Міколка разгубіўся. Пачаў дзьмуць мацней. Твар зрабіўся чырвоны, вочы — вялікія, а музыкі — зноў не чуваць.

— Нічога, Міколка, не бядуй,— сказаў Баравік.— Калі хочаш што-небудзь зрабіць, трэба вельмі-вельмі таго захацець.

— Я вельмі-вельмі хачу навучыцца прыгожа дудзець!

— Дык няхай мая дудачка будзе табе падарункам,— сказаў Баравік.— А яшчэ даю табе нашу лясную кніжку-маляванку.

— А што ў ёй?

— О! Яна раскажа пра кожнае лясное дрэва, пра кожную травінку, ягадку. Ведае ўсё пра нашу грыбную сям'ю. Пра птушак, звяроў, якія жывуць у лесе.

— Хачу паслухаць гэтую кніжку,— пачаў прасіць Міколка.

— Яна ж не радыё, якое ўключыў і слухай,— таямніча адказаў Баравік.— Для таго каб гэтая кніжка загаварыла, трэба ўмець назіраць, умець слухаць лясныя гукі.

Грыб склаў рукі лодачкай, паднёс іх да рота і крыкнуў: «Э-ге-гей!» Нехта за дрэвамі адгукнуўся.

— Вой, хто там? — здзівіўся Міколка.

— Лясное рэха.

— А якое яно? Дзе жыве?

— І пра гэта раскажа табе кніжка-маляванка, калі навучышся яе разгадаць.

Баравік прайшоўся пад яліну, разгроб шыгалле.

— Бачыш, хто тут жыве?

— Бачу, але не ведаю, як назваць.

— Гэта лісічкі — мае сястрычкі.

Нагнуўся Міколка, пагладзіў жоўтыя брылькі.

Пайшлі далей. Баравік расказваў пра сваё загадкавае лясное царства. А Міколка нёс яго падарункі — дудачку і кніжку-маляванку — і вельмі радаваўся, што спаткаўся ў лесе з Баравіком.

Яму ўжо не хацелася хавацца ад дзяцей. Не мог дачакацца той хвіліны, калі сустрэнецца з імі і раскажа пра свае лясныя адкрыцці.

АЛЕГ ЛОЙКА

(нарадзіўся ў 1931 г.)

ДЗЕ НАЧУЕ СОНЦА

Ветрык ціха гушкаў
Сойку на сасонцы.
Сакаталі птушкі.
— Дзе начуе сонца?..

— Ды ў цырку, няйначай,
Бо ўвесь дзень не плача,
А весела скача,
Як чырвоны мячык!..

— Не ў цырку, а ў склепе
Фар і батарэек,
Бо чаму так слепіць,
Бо чаму так грэе?

— Не! За агародам,
У маку агністым,
Там, дзе пчолкі мёдам
Пахнуць залацістым!..

Толькі задрамала
Сойка на сасонцы:
Спала і не чула,
Дзе начуе сонца!..

ЕЎДАКІЯ ЛОСЬ

(1929—1977)

БРАТКАВА НЯЎДАЧА

Вецер-вецер,
сігані,
майго брата
дагані!
Сёння брат пайшоў у школу
невясёлы-невясёлы!
Дапакла яму няўдача:
не рашылася задача...
Ні хвіліны не спачыў,
на лічыльніках лічыў,
і на палачках,
і на галачках...
Тыя галкі:
— Кра, кра,
пагуляць табе пара!
Ды сядзеў над сшыткам брацік,
мой харошы, мой калмацік.
Вецер, вецер,
пабяжы
і настаўніцы скажы:
брат стараўся, з гора войкаў —
хай яму не ставяць двойку!

АДЗІН ВЕРШЫК...

Адзін вершык — пра зіму,
а другі — пра лета.
Першы вывучу вазьму,
другі будзе спеты.

Летніх вывучу хоць пяць,
праспяваю — восем!
А не буду вывучаць
пра сляпую восень.

Забірае яна шмат
сонейка і кветак,
залівае голы сад
і пусты палетак.

Дзень цямнее, пад дажджом
сумна ліпам, клёнам.
І няміла пад плашчом
ды пад парасонам!

Але зімка прыляціць,
скончыцца залева.
Не забуду, як шуміць
восеньскае дрэва.

МАКСІМ ЛУЖАНІН

(нарадзіўся ў 1909 г.)

ВЯТРЫСКА

Напачатку жарабя
Было ростам з вераб'я,
Бегла, бегла пры абозе
Ды змарылася ў дарозе.

Перш трымалася пры матцы.
Потым стала аставацца,
А пасля набок сышло,
Пастаяла і лягло.

Заіржала звонка маці
Па прапаўшым жарабяці.

Ды хіба ў яе пыталі?
Не, вядома,
Паганялі.
Доўгі, доўгі быў абоз,
Аж на дзесяць нейкіх вёрст,—
Я не знаю, што ён вёз,—
Немцы блізка не пускалі.

Пачакаўшы, я з сябрамі
Жарабя прывёў дамоў
І гукнуў, зайшоўшы ў браму:
— Паглядзі, што я знайшоў!

Маці кажа:
— Адбяруць,
Ды яшчэ ў каршэнь дадуць.

Я кажу ёй:
— Я схавая!
Я кажу ёй:
— Не аддам!
Я ў фашыстаў не спытаю,
Што рабіць — я знаю сам.

Конь слабы — адна загана,
А падправіцца — цішком
Пададзімся ў партызаны,
Прымуць:
Я — з сваім канём.

Цэлы месяц цёплым пойлам
Я каня свайго адпойваў,
Было клопату, але
Хутка ён павесялеў:

Як паставіць хвост трубою,
Як заржэ ды паляціць,
А махнеш яму рукою,—
Нібы ўкопаны стаіць.

Вось удаўся конь які:
Белазоры,
Беланогі,
Бег за мной ва ўсе дарогі.

Ад ракі і да ракі
Заўжды нас ішло чацвёра:
Я,
Мой конь і шчанюкі.
Пёс адзін мой зваўся Лыска,

А другі — за голас — Звон,
Я каня назваў Вятрыска,
А за тое, што спрыцён.
Стаў мой конь у сілу брацца,
Трэба недзе з ім хавацца,
Дзе — ладу не дабярэ!
Як прыедуць немцы конна,
Мне на сэрцы неспакойна —
Прыйдуць зараз, забяруць.

Я хаваў яго ў таку,
За саломаю, ў кутку.

Так заўжды перадрываеш,
За аброць яго трымаеш
І паціху размаўляеш:
— Стой, Вятрыска,
Вораг блізка,
Галубочак, не заржы.

Пачакай, калі сцягнее,
Нас тады не ўсцеражэш.—
Ён жа мову разумее,
Хоць і хоча, а не ржэ.

Тут пачаў я рыхтавацца,
Каб хутчэй у лес падацца,
Стаў харчы прыдабываць,
А мяне за руку —
Хваць!
Маці кажа:
— Ты куды?
Я адказваю:
— Туды...
Маці зноў:
— А як жа я?
Ты ж уся мая сям'я?

Бацька недзе на вайне,
А ты кідаеш мяне.
Я слязіны не ўраніў,
Але губу прыкусіў.
У зімовы адвячорак
Маці выйшла ў хмызнякі,
А за ёю нас чацвёра:
Я,
Мой конь і шчанюкі.
Лес я знаў, шляхі знайшоў,
Далажыў:
— Я к вам прыйшоў!
Паглядзеў на нас адзін,
А пасля як зарагоча:
— Будзе з хлопца камандзір,
Хоць і з мамай ходзіць ноччу.
Што ж, будуй сабе жытло,
Каб цяплейшае было.
Мы зіму празімавалі,
Каня ў сані запрагалі.
Праўду кажучы, хамут
Не да смаку быў яму,
А затое пад сядлом
Конь смаліў, як перуном.
З ім было мне ўсюды блізка,
Ратаваў мяне ў бядзе.
Партызанскі конь Вятрыска,
Куды скажаш, завязе.
Ды на гэтым коніку
Кожны быў бы коннікам.
Ваяваў атрад наш лоўка,
Толькі я не меў вінтоўкі,
Не давалі аўтамат,
Гаварылі:
«Малават».
Але часта у разведках
Мы былі з сваім канём,

Я адзначаны за гэта
Партызанскім медалём.
Так прыйшоў канец вайны,
Мы вярнуліся дахаты,
А з наступнае вясны
Прычакалі свайго тату.
Зноў яго у мірны час
Старшынёй абраў калгас.
Мы сябруем з ім лагодна,
З медалямі мы абодва,
Хоць па колькасці адзнак
Мне не ўгнацца аніяк.
А цяпер мой конь далёка,
Не пабачыш простым вокам,
Я аддаў яго байцам,
Маладым кавалерыстам:
— Партызанскі конь Вятрыска
Хай цяпер паслужыць вам.
Ну, перад дарожкаю
Тупні, сівы, ножкаю!
Мне байцы пісьмо прыслалі,
Аб сваім жыцці пісалі
І падзякавалі:
— Конь —
Самы жвавы, як агонь.
Я вучуся, я спакойны,
За каня я вельмі рад,
Бо на гэткім ехаць конна
Мог бы нават сам Будзённы
Хоць куды, хоць на парад.

ВАЛЯНЦІН ЛУКША

(нарадзіўся ў 1937 г.)

КРЫНІЧКА

Світальныя прасторы
Радзімы дарагой.
Крынічкі пераборы
У лесе пад сасной.

Сплыло сутонне ночы...
Пагоднай раніцой
Я роснай сцежкай крочу
Да песенькі тваёй.

Утульная палянка,
А там,
у гушчары,
Стаілася зямлянка
Яшчэ з тае пары...

На гэтую паляну
Прыходзілі тады
Героі-партызаны
Папіць жывой вады.

Набраць яе ў біклагу,
Параненым падаць...

Як спаталяла смагу
Гаючая вада!

О колькі ты,
крынічка,
Абмыла цяжкіх ран?
Была ты,
як сястрычка,
Для мужных партызан!

Цякла няўтомна ў сцюжу
І ў спёку з-пад камлёў,
І сагравала душы
Сваіх лясных братоў...

Прайшла пара ліхая —
Зладзюг перамаглі.

Струменіць плынь жывая
З глыбінь
жывой
зямлі.

ТЭЛЕФОН

— Імяніны
— свята святаў, —
Мне з усмешкай
Кажа тата.
Падарыў сягоння
Ён
Дзіва-цацку —
Тэ-ле-фон!

— Ало!
Ало!
Ало! —
Здзіўлю я ўсё сяло.

Трубку смела
Я здымаю,
Сябра Віцьку
Выклікаю.
Даручэння не міне —
Верш хай вучыць
За мяне.

— Ало!
Ало!
Ало! —
Крычу на ўсё сяло.

Ганарыстай нашай Тані
Хітрае задам пытанне:
— Дзе зімуюць
Камары?
Хай гадае
Да зары.

— Ало!
Ало!
Ало!..
Прыціхла ўсё сяло.

Татка вернецца
Дадому,
Раскажу яму,
Вядома,
Як я з цацкаю
Гуляў —
З дому ўсімі
Кіраваў.

— Ало!
Ало!
Ало!..
А щчасце, як сплыло.

Зазірнуў у дзённік
Тата:
— Цацка ў двойках
Вінавата...

Хоць і сцюжа,
І мароз,—
Цацку ў краму
Ён аднёс.

— Ало!
Ало!
Ало!

...Спакойна спіць сяло.

У ЗААПАРКУ

Заапарк квяцістым летам
Унук наведаў мой Іван.
Адарваць яго ад клетак —
Выклікай пад'ёмны кран.

Ён і сёння ганарыцца,
Стоячы на поўны рост,
У клетцы рыжую лісіцу
Ледзь не патрымаў за хвост.

Ведаюць цяпер суседзі:
Ваня —
Майстар слынных спраў.

Нават белага мядзвездзя
Ён цукеркай частаваў.

Ведаюць:
Ваўку-зладзюгу,
Каб з усімі мірна жыў,

Стужкай,
Быццам бы папругай,
Ён сур'ёзна пагразіў.

Ды нікому
Невядома:
Ваня крочыў да варот,
А насустрач
Незнаёмы
Шэра-бура-чорны кот.

Кот ішоў хадой няшпаркай,
Быццам ён кароль цяпер,
Быццам ён у заапарку
Самы
Найгалоўны звер.

Лёс за шчырасць не асудзіць.
Варта мне было спытаць,
Хто мілей маленькім людзям?
Ваня прыгадаў...
Ката.

МІКОЛА МАЛЯЎКА

(нарадзіўся ў 1941 г.)

АТЭЛЬЕ «ПРАМЕНЬ»

Пяць гадоў вучыўся ў цырку
На краўца Мядзведзь,
Спаў з машынай упрыцірку,
Каб дыплом займець.

І адкрыў нарэшце ўдала
Ў лесе атэлье:

Пад ялінай,

Як пад дахам,

Цёпла,

Дождж не лье.

На галлі вісяць тканіны,

Стол — шырокі пень.

Строчыць швейная машына

Ў атэлье «Прамень».

І пры месяцы, бывае,

Не засне кравец:

Спец адзіны,

Абшывае

Лес з канца ў канец.

У чарзе парадак строгі.

Да чаргі глухі,

Лось — разгалістыя рогі —

Лезе без чаргі,
Лезе са слязамі,
Лезе ледзь жывы —
Абляпіла заедзь
З ног да галавы.
Стогне Лось каля машыны:
— Я трываю ледзь!
Плашч-накідку з мешкавіны
Мне пашый, Мядзведзь.
Бачыш сам,
Гарачым роем
Заедзь смокча кроў.
Рогі грозныя —
Не зброя
Супраць камароў.

Прыцягнуўся Воўк з кульбакай
У трусах адных,
Вые:
— Леснікоў сабака
Мне спусціў штаны!
Голы, як у лазні,
Галадаю зноў:
Сорамна вылазіць
З лесу без штаноў.
Дык пашый другія, дружа,
Не завузь, аднак:
Цяжка будзе ў модных дужа
Бегаць ад сабак.

Выхадная, не палюе
На курэй Ліса,
Тут, у атэлье, хвалюецца:
Дзе яе краса?
Быццам з перламутру,
Ззяюць зубкі ўсе.
Не да твару футра
Толькі ёй, Лісе:

Выцёрлася ў лесе.
Страх, як мох, расце —
Хутка поўсць аблезе
Нават на хвасце.
І стаіць на задніх лапах
З просьбаю цяпер:
— Футра мне пашый, Патапыч!
Выкрай мне каўнер,
Выкрай хвост абавязкова,
Каб не знаць бяды:
Будзе чым ля хат вясковых
Замятаць сляды.

Прыкусіў ад страху, мабыць,
Тонкі язычок,
Заікаецца без мамы
Заяц-шарачок:
— П-покуль з морквай дзялак
Не заслаў сняжок,
Мне п-пашыйце, дзядзя,
Белы кажушок,
Шапку-невідзімку —
Каб было л-лягчэй
Ратавацца ўзімку
Ад ліхіх вачэй.
С-сам у белым,
Вецер белы,
Белая зямля.
П-перастану, можа, бедны,
Заікацца я.

Прыкаціўся і калючы
Вожык-змеялоў,
Ён сарваўся ноччу з кручы,
Бок абдзёр, скалоў.
Жаліцца Мядзведзю:
— Выручце хутчэй,

Камізэлька з'едзе,
Бачыце, з плячэй.
Я баюся вос пякучых
І змяіных джал.
Спадзяюся,
Ў вас калючы
Ёсць матэрыял.
Ён цяпер у модзе,
Дайце паглядзець.
— Не завёз,—
Разводзіць
Лапамі Мядзведзь.—
Маю замшу, драп дабротны,
Ёсць сукно, паркаль,
А калючага, як з дроту,
Не завёз, на жаль.
Буду мець на ўвазе,
Памагу:
На базе —
У хваінах,
У ялінах —
Ёсць матэрыял
Ад асіных,
Ад пчаліных
І змяіных джал.

Ходзіць слава пра Мядзведзя,
Бедны, аж зароў:
Паспявае майстра ледзьве
Абшываць звяроў.
Лета ўсё
Курэлі сцежкі
Між камлёў, лаўжоў.
З Белавежскай пушчы пешкі
Нават Зубр прыйшоў.
Ад заказчыкаў адбою
І цяпер няма.

Добра, што над галавою
Дыхае зіма.
Дзеркачом падмёў абрэзкі,
Склаў начинне ў клець
І ў бярлогу лёг нарэшце
Адпачыць Мядзведзь.
А на пні аб'яву крыва
Выразаў за дзень:
«Да вясны закрыта
Атэлье «Прамень»».

УЛАДЗІМІР МАРУК

(нарадзіўся ў 1954 г.)

ЗАЯЦ І ЛАПЦІ

Заяц бегаў да казулі:
«Вы нашто дзяцей разулі?
Не шкадуеце дзяцей,—
Наплялі б хаця лапцёў!...»
І заплакалі казулі:
«Мы не самі —
Нас разулі.
Мы на сонцы ногі грэем,
Бо плясці лапцёў не ўмеем...»
Заяц лапцікі пляце
Для казуліных дзяцей.

ПУМАЛАМА

Пума выбралася ў краму,
На каўнер купіла ламу.
Як прымерала каўнер —
Прыгажуня,
А не звер.
Кажа:
«Буду моднай самай,
Стану звацца пумаламай».

ЧЫЖ І ПАРЫЖ

Зухаваты хлопец
Чыж
Ехаў з радасцю ў Парыж.
Ды заўважылі ў Парыжы:
«Нешта вы занадта рыжы...»
І сказалі каля Вены:
«Штосьці вы залішне лены...»
А праз дзень-другі ў Варшаве
З ім ніхто не сеў на лаве.
Чыж з палёгкаю нарэшце
Уздыхнуў у Будапешце.
Там спыталі:
«Што маўчыш?
Раскажы нам пра Парыж».
І пачаў, як казку, Чыж:
«Ехаў я, браткі, ў Парыж...»

СОМ-САВА

Двухпудовы мажны сом
Ноччу плаваў,
Спаў жа — днём.
Спіць, залезе пад карчы,
Хоць пад бок яму таўчы.
У рацэ паміж сабою
Сома ўсе завуць
Савою.

ПАВЕЛ МАРЦІНОВІЧ

(нарадзіўся ў 1954 г.)

ПІЛА

З братам Янкам
Да сняданку
Мы пілуем дровы
Ўранку.
Хоць не ела,
Не піла —
Весела пяе
Піла.

Ну, а што ж яна
Пяе?
Лепш паслухаем
Яе:
— Хто пілуе
Др-ровы,
Будзе той
Здар-ровы.

Гэта спр-рава,
Бр-ратка,—
Добр-рая
Зар-радка.

ЯНКА МАЎР

(1883—1971)

ВАСЬКА ЖУКАЎ

Васька Жукаў, чатырнаццацігадовы хлопчык, аддадзены тры месяцы назад у рамеснае абутковае вучылішча, вярнуўшыся з работы, сеў у куток і пачаў пісаць:

«Мілы дзядуля Іван Сцяпанавіч! — пісаў ён. — І пішу табе пісьмо. Вітаю цябе з надыходзячым святам Кастрычніка і жадаю табе ўсяго добрага. Няма ў мяне ні таткі, ні мамкі, толькі ты ў мяне адзін застаўся».

Васька зірнуў у акно, дзе калыхалася дрэва з рэшткамі пажоўклых лісцяў, і ўявіў, як жывога, свайго дзеда Івана Сцяпанавіча. Высокі, з шырокімі плячамі і вялікай белай барадой, ён, здаецца, ніколі не злаваў, не крычаў, а толькі жартаваў. Ён быў калгасным вартаўніком, і ўсе ставіліся да яго з павагай як да гаспадара. Удзень ён спаў ці поркаўся каля сваёй хаты, а ноччу хадзіў на «сваіх уладаннях» ад «элеватара», як ён называў свіран са збожжам, да «універмага» — сельскай крамы. Калі пачуе якую трывогу ў кароўніку, дык пабудзіць цётку Палагу. Часам зойдзе на агеньчык у праўленне, дзе зацягнулася на ноч пасяджэнне, і прыме ўдзел у абмеркаванні калгасных спраў.

Васька ўздыхнуў, памачыў пяро і стаў пісаць далей:

«А ўчора ў нас была самадзейнасць. Я на сцэне танцаваў «Крыжачок». Але я хачу перайсці ў аркестр. Нашы хлопцы вельмі добра іграюць на розных інструментах. Мне хочацца навучыцца іграць на баяне. А ёсць такія, што добра малююць, і ім даюць паперу і фарбы. І яшчэ хочацца мне ўдзельнічаць у тэатральным гуртку. Учора ў нас ставілі п'есу. Мілы дзядуля, прыезджай. Я не ведаю, што мне рабіць,— хочацца і туды, і туды.

Сплю я ў спальні, і ў мяне ёсць асобны чысты ложкак. Даюць мне і чай, і катлеты, і манную кашу. Хаджу я ў сінняй форме, штаны навыпуск, а на спражцы літары — «РУ». Адзін дзень мы вучымся ў класах, а другі — у майстэрні. На другі год мы будзем працаваць на фабрыцы. А наш майстар мяне хваліць, кажа, што добра працую. Раней, у школе, у мяне не было вялікай ахвоты вучыцца, а цяпер у класе атрымліваю толькі чацвёркі і пяцёркі».

Васька спыніўся, задумаўся, а потым зноў стаў пісаць:

«А Мінск — горад вялікі, ды толькі зруйнаваны. Гэта фашысты яго так знішчылі. Але ўсюды ідзе будоўля. Дамы будуюцца вялікія, прыгожыя. Я часта бачу на будоўлях такіх самых хлапцоў, як я. Яны і цэглу кладуць, і атынкаўку робяць, і майструюць, як дарослыя. Ад іхняй работы ёсць вялікі знак. Але і мая праца мне таксама падабаецца, асабліва на машынах. А хлопцы з мяне смяюцца, што я хачу вывучыць усе навукі і ўсе майстэрствы. А чым жа я вінаваты, што ўсё так цікава?»

Васька пакрывіў рот і пацёр кулаком вочы.

«Прыязджай, мілы дзядуля, паглядзі сам і скажы, што мне рабіць. А яшчэ фізкультурнікам вельмі весела: яны выступаюць на спаборніцтвах і парадах. А каб ты ведаў, якая цікавая гульня — шахматы! Адзін з нашых хлопцаў, Сёма Шугай, абыграў студэнта ўніверсітэта, і яго ўсе хвалілі. Заўсёды ў нас весела і цікава, але часу не хапае на ўсё... Прыязджай паглядзець на наша жыццё і скажы, што мне рабіць. Застаюся твой унук Васіль Жукаў».

Васька палажыў ліст у канверт і напісаў адрас: «БССР, Бабруйская вобласць, Асіповіцкі раён, калгас «Перамога», Івану Сцяпанавічу Жукаву».

Ноччу яму снілася, як дзед у акуларах сядзіць за сталом, чытае яго пісьмо і весела смяецца. Каля яго сядзіць сабачка Уюн і круціць хвостом.

Праз некаторы час Васька атрымаў ліст. Старэчай дзедавай рукой было накрэмзана: «Дарагі ўнучак Васілёк! Твой ліст я атрымаў і прачытаў з вялікай ахвотай. І смешна, і радасна мне зрабілася, як ты там пакутуеш. Трымайся, браток, цярпі, пакуль я прыеду. А прыеду я да цябе на Новы год, як той дзед-мароз. А што табе рабіць, я і цяпер магу сказаць — трымайся свайго рамяства. З ім ты можаш ісці куды хочаш, і ўсюды табе будзе месца і павага. З ім ты можаш скакаць і спяваць колькі ўлезе. З ім ты можаш вучыцца і далей, хоць на прафесара. А што ты цяпер лепей вучышся, як у школе, то я разумею так: чалавеку патрэбна перамена — і рукамі папрацаваць, і галавой. А хто

думає працаваць толькі адной галавой, то з яго выйдзе, як з таго Петрыка Сухаверхага: рамяству вучыцца не захацеў, а на вучонага здольнасцей не хапіла; круціўся-круціўся, а цяпер квіткі піша і думає, што ён вялікі пан.

Чытаючы твой ліст, я ўспомніў, як калісьці сам пісаў свайму дзеду Канстанціну Макарычу. Пазней я даведаўся, што мой ліст перахапіў адзін пісьменнік, Чэхаў называецца, і надрукаваў у газеце. Шкада, што ён памёр, а то я паказаў бы яму і твой ліст: глядзі, як піша мой унучак, калі хочаш, можаш таксама надрукаваць. Твой дзед Іван Сцяпанавіч Жукаў».

АЛЕСЬ МАХНАЧ

(нарадзіўся ў 1922 г.)

ЮНЫЯ АБАРОНЦЫ

Непрытомнага байца асцярожна знялі з насілак і паклалі на цагляную падлогу.

— Яго моцна кантузіла... Выбухам...— пакідаючы лазарэт, сказаў Пеця Васільеў.

У пагранічнай крэпасці над Бугам трэці дзень лютавала вайна. Усе, хто мог трымаць у руках зброю, былі там, наўерсе, дзе несці-хана грымеў бой.

У падвальным лазарэце было цесна. Не хапала матрацаў, шынялёў, і параненых клалі на голую падлогу.

Палоска святла, што скупа прабівалася ў лазарэтнае акенца-байніцу, пацямнела ад дыму. Каб не хадзіць вобмацкам, піянеркі Валя Зенкіна і Нюра Кіжаватава запалілі самаробную газоўку — з гільзы артылерыйскага снарада.

— Загадваю! Не дазваляць цяжкараненым займаць абарону! — прагучаў з цёмнага праёма дзвярэй голас лейтэнанта Андрэя Кіжаватава. Да вайны лейтэнант быў начальнікам пагранічнай заставы, а цяпер разам з іншымі камандзірамі кіраваў абаронай аднаго з участкаў Брэсцкай крэпасці.

Нюра здагадалася: бацька прыходзіў, каб сказаць, што ён жывы і здаровы. І, вядома, глянуць на яе, дачку: як яна тут, у гэтым пекле?

Тым часам Валя Зенкіна ўзяла газоўку, падышла да байца, якога прынеслі.

— Пагранічнік...

Гэта слова балюча, як стрэмка, кальнула Нюру. Яна кінулася да кантужананага байца, глянула ў твар і пазнала пасыльнага, які часта прыбгаў да яе бацькі.

— Бабронак!.. З нашай заставы...

Дзяўчынкі прыўзнялі пагранічніка, далі яму вады. Баец застагнаў, расплюшчыў вочы, затрымаў здзіўлены позірк на Нюры.

— Вы ў лазарэце, — сказала Нюра. — Вас не параніла, толькі кантузіла...

Пагранічнік заварушыўся, пачаў абмацваць рукамі падлогу вакол сябе. Дзяўчынкі адразу здагадаліся, што яго так непакоіць.

— Ваша вінтоўка тут, не трывожцеся, — загаварыла Валя. — Вось яна... Толькі вам нельга ўставаць, ляжыце...

Баец, здавалася, не чуў, што кажуць дзяўчынкі. Ён усё яшчэ не мог здаўмецца, як трапіў сюды, у гэты цёмны падвал. Дзе яго баявыя таварышы? Ён з цяжкасцю падняўся і, абапіраючыся на вінтоўку, ступіў крок-другі да вузкай палоскі святла ў сцяне. І пахіснуўся. Вось-вось упадзе, зноў страціць прытомнасць. Валя падтрымала яго, давала да акенца-байніцы.

Бой працягваўся. Спакойна, каб не прамахнуцца, баец пачаў страляць па фашыстах, якія наступалі ад Цярэспальскай брамы. Яму цяжка было трымацца на нагах, і, каб не асунуцца на падлогу, ён яшчэ болей па-

даўся наперад, высунуўся з акенца. Непадалёку ўпала міна, і моцным выбухам адкінула байца назад, у падвал.

Дзяўчынкі схіліліся над пагранічнікам, які ляжаў, нібы мёртвы. Пульс ледзь праслухоўваўся. Сэрца білася з перабоямі. Каб не трывожыць двойчы кантужанага байца, сяброўкі не сталі пераносіць яго на ранейшае месца, у глыб падвала. Знайшлі шынель, згарнулі, паклалі пад галаву.

Валя была ў распачы. Выходзіць, яна парушыла загад камандзіра: памагла цяжка кантужанаму пагранічніку дабрацца да акенца-байніцы. Ён сам не змог бы дайсці, заняць абарону. Ці выжыве ён цяпер?

Нюра Кіжаватава моўчкі абняла сяброўку: словы дакору тут былі лішнія. Яна і сама парушала суровы загад камандзіраў: «Дзецям сядзець у падвалах!»

УЛАДЗІМІР МАЦВЕЕНКА

(нарадзіўся ў 1928 г.)

СОН ПРА ПАРАСОН

Ноччу мне
Прысніўся сон,
Што згубіўся
Парасон.
Я тужу,
Бо быў
Як новы
Прыгажун
Шматкаляровы,
Ён закрыты,
Быццам клін,
А раскрыты,
Нібы блін.
Дождж ліне —
Ён не чакае,
А мяне

Хутчэй хавае.
Сонца
Паяўляецца —
Сам тады
Хаваецца.
Ранкам
Сонная
Пайшла,
Раптам
Парасон
Знайшла.
Вось ён
У мяне
Ў руках.
— Добры дзень,
Маленькі дах!

ПЕВЕНЬ У КАПЕЛЮШЫ

Певень на базары быў,
Модны капялюш набыў.
Набакір яго надзеў
І ў люстэрка паглядзеў.

Збоку падышоў Гусак,
Глянуў гэтак, глянуў так,
У бакі раскінуў крылы
І загагатаў што сілы:
— Гэй вы, Куры з Куранятамі,
Гэй вы, Гусі з Гусянятамі,
Індыкі з Індычанятамі
І Сабака са Шчанятамі!
Ўсе хутчэй сюды ідзіце
І на Пеўня паглядзіце.
Парагочам ад душы —
Певень у капелюшы.

ПАВЕЛ МІСЬКО

(нарадзіўся ў 1931 г.)

СТАРАМОДНЫ ЗАЯЦ

Вельмі даўно гэта было. Тады яшчэ зусім не было зімы, а ўсё лета і лета.

І вось прайшла чутка, што ўжо вечнага лета не будзе, а так: палавіна года цёплая, палавіна халодная. У іншых краях даўно гэтак заведзена, і ніхто не крыўдуе. Нават радуюцца марозу, спраўляюць на зіму абноўкі — белыя, пад колер снегу, футры.

На ўзлеску, пад узгоркам-абрываў, жыла сям'я Зайца-краўца. Звычайная сям'я: тата, мама, пяцёра зайчанят. Бедна жылі, бо рэдка хто са звяроў заказваў Зайцу абновы — бегалі ў лёгкай летняй вопратцы. Толькі калі прашмуляе хто локці, падзярэ калені — ідуць да Зайца, каб наклаў латку.

Дачуўся аднойчы Заяц, што будуць такія перамены ў прыродзе, прыбег дадому.

— Чула, Зайчыха? І хто б мог прыдумаць такое! Во калі заживём! Во калі заказаў будзе!

Паскакалі з радасці, пабегалі, пакуляліся.

Спраўдзіліся чуткі: прыйшлі халады, закружыліся ў паветры белыя-белыя сняжын-

кі. Заяц паспешліва выграб пад абрываю на ру, уставіў дзверы, вокны — зацішна зрабілася, цёпла. Зайчыха з зайчанятамі падмяла, прыбрала ў хаце, панесла выкінуць смецце. І раптам прыбягае ў хату, ад страху зуб на зуб не пападае.

— Там!.. Там!..

А ў вокнах пацямнела ўжо, як перад навальніцай. Спалохаўся Заяц, але ўхапіў капялюш і — за дзверы. Бачыць: навіс над імі, як цёмная хмара, Мядзведзь, спрабуе ў вокны зазірнуць.

— Тут... гэты самы жыве... шавец?

— Тут, тут! Я і ёсць... Толькі не шавец, а кравец, кажушнік, — пакланіўся Заяц, капелюшом перад сабою памахаў.

— Ну — той, што шые і пора... — Мядзведзь гэпнуў вобзем цяжкі мех. — Пашый мне гэта самае... Як яго... Футра, во! З матэрыялу заказчыка.

Заглянуў Заяц у мех: шыкоўны матэрыял, няtkаны, поўсць белая, густая і доўгая.

— Добра пашыеш — добра заплачу. Сапсуеш — з самога шкуру спушчу! Го-го-го! — зарагатаў Мядзведзь, задаволены сваім дошціпам, і ўлёгся. — Абмервайце!

Хоць і лёг Мядзведзь, але як быў аграмадзінай, так аграмадзінай і застаўся. Прывалок Заяц лесвіцу, прыставіў да яго. І Зайчыха з зайчанятамі асмялелі, высыпалі на помач. Усім хапіла работы: Заяц Мядзведзеву галаву абмяраў, Зайчыха — тулава, зайчаняты — лапы. Самае малое зайчання мерала Мядзведзеў хвост і не ўтрывала:

— Хі-хі! Сам такі вялікі, а хвосцік маленькі!

Паварочаўся незадаволены Мядзведзь.

— Ты гэта... як цябе... шпінгалет, маўчы. А ў самога які? Крытык знайшоўся.

Намералі ўдаўжкі, ад носа да хваста, паўтара метра.

— Як гэта паўтара?! — узвіўся Мядзведзь на дыбы. — Як паўтара, калі я два метры важу?! Не важу, а гэта... як яго... Даўжыню такую маю! — Забраў у Зайца цыратовы «метр», прыклаў, стоячы, да носа. — Ну-у?!

— І праўда — два метры.

— Праз месяц прыйду па шкуру. Го-го-го! — зарагатаў на ўвесь лес і павалюхаў прэч, нават не развітаўся.

Ох і было шэрым работы! Пакуль раскроілі — семдзсят сем патоў сышло. А машын швейных тады не было, усё ўручную, усё іголкай трэба было шыць. Зайчыха ніткі ссуквала, а Заяц ведаў адно: шыў і шыў, шыў і шыў ды ўсё зайчанят хваліў, што добра ніткі навашчылі, трывалыя будуць, моцна футра сшыецца. На сон і на яду забыўся Заяц, схуднеў, небарака, як шкілет...

Прыйшоў Мядзведзь праз дваццаць дзён на прымерку, а футра ўжо гатовае.

Назбягалася ўсякіх звяроў, як у тэатр, пасталі кругам: хочуць паглядзець на Мядзведзя ў новым футры. І ў кожнага ў лапах ці пад пахаю торбачка або клунак, таксама заказы прынеслі.

Апрануў Мядзведзь футра — як на ім і было! Быў буры, а стаў белы ад носа да кончыка хваста. Загаманіла, заскакала зварыная грамада: «Ура Зайцу-краўцу! Ура!»

— Душна! Дзе той... як яго... снег? Душна ў новым футры! — зароў Мядзведзь, хоча скінуць абноўку. — Памажыце расшпіліць... гэтыя... як іх!!! О-о-о!!!

Пырснулі звяры ад страху ў розныя бакі, баяцца трапіць Мядзведзю пад гарачую лапу. А Заяц з Зайчыхаю і зайчанятамі ў хату схаваліся ды дзверы калом падперлі.

— Душна-а-а-а-а-а-а!!! — яшчэ страшней зароў Мядзведзь і памчаўся на Поўнач. Боўць з крыгі ў Ледавіты акіян: «А-ах, добранька!»

І застаўся там жыць.

— Тата, а ён жа нам за работу не заплаціў! — вылезла з-пад ложка самае малое зайчаны.

— Ліха з ім, хай яму на памяць будзе, — уздыхнуў Заяц і вылез з-пад другога ложка. — Добра, што самі ўцалелі.

— Добранькі знайшоўся, — пачала папікаць Зайчыха. — А дзяцей чым карміць? Каб браў наперад плату!

— Пасаромейся... — толькі і паспеў сказаць Заяц. Бо ў дзверы пастукалі, і ў шчыліну прасунулася галава Лісы.

— Добры вам дзянёк!

— Каму добры, а каму і не, — буркнула Зайчыха. — Калі прынесла шыво — плату наперад!

— Зайчыха, пасаромейся!.. — зніякавеў Заяц, прабачліва развёў перад Лісою лапамі: маўляў, даруйце ёй, яна ў нас у гарачай вадзе купаная.

— Ды я такое моркаўкі навывібрала! Адна ў адну! І намыла, і ў торбу склала! А са-ло-о-одкая — ні ў казцы сказаць, ні пяром апісаць! — спявала-залівалася Ліса. — Але ж самі падумайце: аддам наперад — схрумстаеце, а пра футра і забудзеце. Дый нашто вам спяшацца? Зіма ж, кажуць, доўгая будзе, паспееце з'есці.

— Тады ідзі са сваім заказам куды хочаш! Нас саміх Заяц будзе абшываць, самі вунь у чым ходзім! — спрабавала сваё права правіць Зайчыха.

Але Заяц працягнуў ужо лапу да Лісінае торбы:

— Паказвайце матэрыял...

Агледзеў і вымераў Заяц матэрыял, абмераў Лісу.

— Праз два тыдні прыходзьце.

А Зайчыха зноў пілуе Зайца:

— Лапавухі ты быў, лапавухі і застаўся! Хто ж гэта вымервае цюцелька ў цюцельку? З Мядзведжага і Лісінага матэрыялу можна было яшчэ і мне на футра выштукаваць. Зусім пра сям'ю не думаеш!

— Адчапіся! — Заяц адчыніў дзверы. — Наступны хто?

І ў хату порстка ўскочыў Гарнастай. А няўрымслівы, а вёрткі!

— І ў мяне новае футрачка будзе! — радуецца, як дзіця.

— Ды пастой ты, бо іголкаю ўкалю, — нібыта сярдуе на яго Заяц. А сам мерае, прыколвае, дзе трэба, усміхаецца: і яму ўцешна — столькі шчасця ў малога!

Абмераў яго Заяц — не хапае матэрыялу, самы кончык хваста чорны застанецца.

— Такое бяды — не перажывай! Гэтак нават прыгажэй — з чорным кончыкам, — сучае Зайца Гарнастай. — Самі сябе хоць знойзем у белым снезе! — і шмыг за дзверы.

Выглянуў за Гарнастаем Заяц — бацюхны, а снегу ўваліла! Усё белае... І цэлая чарга зайцоў-шаракоў: каторыя сядзяць, як пянкі, са снежнымі шапкамі на галовах, каторыя падскокваюць, грэюцца. А маладзей-

шыя коўзанку зрабілі — скочваюцца бокам з абрыву, з'язджаюць на спінах і хвосціках — віску, рогату!

— Заўтра прыходзьце! — крычыць ім Заяц. — Набраў ужо многа заказаў.

— Як — заўтра? А футрачкі? Бессаромны ты! Чужым шыеш, а сваякам — не?! — кінуліся зайцы да краўца, ледзь за вушы яго не валтузяць.

— Ну — добра! Ну — ціха! Ну — чакайце! — ледзь адцерабіўся Заяц — і ў хату. — Зайчыха, ідзі знімай меркі!

І пачаў шыць.

Шые Заяц, завіхаецца, шые-завіхаецца... А Зайчыха ўсё мерае і мерае. Па-свойму мерае: каб большыя абрэзкі былі. А зайчаняткі кроіць налаўчыліся — толькі ножанкі ляскаюць... Дзень і ноч, дзень і ноч — арцель-карусель!

А тут і Ліса прыйшла па футра. А моркаўкі не прынесла!

— Мне сёстры сказалі, каб спачатку прыйшла ў футры ім паказацца! Калі яны пахваляць работу — у дзвюх торбах плату прынясьм! — Апанулася ў новае белае футра і пайшла.

І па сённяшні дзень яе няма. Кажуць, каб не спаткацца з Зайцам-краўцом, ажно ў тундру заджгала, на Поўнач. І нават імя памяняла, каб не пазналі. Пясцом стала звацца.

Тры месяцы прайшло ўжо, зіма канчаецца. А чарга каля Зайцавай хаты не меншае.

— Калі ты ўжо сабе пашыеш? Калі нам? — гневаецца Зайчыха.

— Хутка ўжо! Вось-вось... Нам у хаце і так цёпла, а яны вунь па снезе бегаюць, — адгаворваецца Заяц.

— Хто — па снезе? Аслеп ты ад гэтай работы... Снегу ўжо нідзе няма. Вясна прыйшла!

— Калі вясна, дык нашто нам тыя новыя футры? Будзем у старамодных хадзіць,— адмахнуўся Заяц.

...Шмат гадоў прайшло з таго часу. А як было многа зайцоў-шаракоў, так многа і засталася. Толькі прыгледзьцеся: у некаторых на жываце, на хвасце бялеюць латкі, што паспела прышыць сабе і сваім дзецям Зайчыха з абрэзкаў. А каго абшыў Заяц-кравец, тыя ўбіраюцца на зіму ў белыя футрачкі, фарсяць: «Мы — белякі!»

А футрачкі добрыя, зносу ім няма. Перадаюць іх дзяды бацькам, бацькі — дзецям. І гэтак з пакалення ў пакаленне перадаецца памяць пра добрага Зайца-краўца.

А пра Зайчыху забылі начыста.

СЯРГЕЙ МІХАЛЬЧУК

(1925—1995)

МОЙ СУСЕД ЮРКА

Упершыню я сустрэўся з ім у той дзень, як засялялі суседні новы чатырохпавярховы дом.

Адзін за другім пад'язджалі грузавікі з навалёламі. З машын здымалі канапы і сталы, крэслы і ложка, чамаданы і клункі з розным дамашнім набыткам. Не сонечны зайчык — само сляпучае сонца ўварвалася ў мой пакой, калі пад акном праехала яшчэ адна машына з люстранай шафай наверху. Я выйшаў на двор.

Чатыры дзядзькі асцярожна спускалі з кузава МАЗа па дошках чорнае бліскучае піяніна. На кожны штуршок яно адгукалася знутры басавітым гудзеннем. Я падбег і таксама падставіў плячо, упёрся ў адпаліраваны да зіхацення бок «музычнай скрыні», але неўзабаве, калі піяніна ўкацілі ў пад'езд, вымушаны быў адступіцца: на лесвіцы было занадта цесна, і кожны лішні чалавек толькі замінаў.

Наўкол панавала радасная мітусня. Дарослыя і дзеці з вясёлым гоманам пераносілі ў новы дом свае рэчы.

І тут я ўбачыў яго.

Па лесвіцы на двор выкаціўся бялявы хлапчук гадоў дванаццаці, у школьнай форме, з чырвоным гальштукам на грудзях. Быў ён, можа, нават малы для сваіх год, але шустры і рухавы.

Хлапчук падбег да пажылой жанчыны, што намагалася і ніяк не магла адразу падняць з зямлі вазон з калючым кактусам і клунак, у якім былі завязаны кубкі, сподкі, лыжкі, разлівачка з доўгай ручкай і іншае кухоннае начынне.

— Бабуся, пачакай! — закрычаў хлопчык. — Дай я!

Ён схапіў абэруч гаршчок з кактусам і знік у пад'ездзе. А жанчына нагнулася зноў, збіраючыся на гэты раз узяць у другую руку вязку кніжак. Каля сцяны на асфальце стаяла не менш двух дзесяткаў акуратна перавязаных пакункаў з кнігамі і часопісамі.

Ды жанчына зноў не паспела.

Хлапчук, нібы метэор, вылецеў з расчуненых насцеж дзвярэй, пад якія хтосьці, каб яны не зачыняліся, падклаў цагліну, і ледзь не з плачам выгукнуў:

— Бабуся, не чапай! Я іх сам звязваў, сам і насіць буду! Мы ж дамовіліся...

Жанчына махнула рукой і патупала ў калідор.

— А мне можна дапамагчы? — спытаў я, падыходзячы бліжэй.

Хлапчук узняў на мяне зеленавата-шэрыя вочы і крыху сумеўся. Заміргаў светлымі вейкамі, яшчэ больш паружавеў.

— Ды ты не бойся, — сказаў я. — Я вось у гэтым доме живу, па суседству.

— А я і не баюся,— шырока ўсміхнуўся ён.— Вам можна. Вы вунь які здаровы! — І ціха, быццам па сакрэту, растлумачыў: — У бабусі хворае сэрца. Ёй няможна па лесвіцы часта падымацца.

За чатыры разы мы перанеслі ўсе кнігі на другі паверх у кватэру Юркі — так звалі хлопчыка,— і я пазнаёміўся з яго бабуляй Аленай Мікалаеўнай.

Бабуля сказала, што бацькі Юркі паехалі другім рэйсам па астатнія рэчы, і павяла мяне аглядаць кватэру. Яна ніяк не магла нацешыцца выгодамі новага жылля: і ацяпленне паравое, і газавая пліта ажно на чатыры канфоркі ды яшчэ з духоўкай, і ванная. І магазін — рукою падаць...

Прыкмеціўшы, што ўнук зноў збіраецца выслізнуць за дзверы, Алена Мікалаеўна перагарадзіла яму дарогу.

— Ты куды гэта? Адсапіся хоць крыху...

— Ой, бабуся.— Юрка шмыгнуў ёй пад руку,— хіба ты не бачыла: там нейкай цётцы столькі рэчаў згрузілі, а яна адна з малым...

Я развітаўся з Аленай Мікалаеўнай і выйшаў. На лесвічнай пляцоўцы паміж першым і другім паверхам мне давалося адступіцца ў самы кут: насустрач падымаўся Юрка. Разам з чарнявым, трошкі большым за яго хлопчыкам ён цягнуў наверх дзіцячую каляску, якая нагадвала глыбокія ночвы на колах. Следам ішла маладая жанчына з дзіцём, несучы ў адной руцэ чамадан.

Не паспеўшы яшчэ сам перабрацца на новую кватэру, Юрка ўжо дапамагаў сваім суседзям.

Дні праз два мне даваўся стаць сведкам сутычкі Юркі з Дзімам Казловым.

Дзіму на нашым двары ведаюць усе. І дзеці і дарослыя. Калі вы ўбачыце, што на сцяне намалёваны крэйдай смешны чалавечак або што ўвесь двор засмечаны папяровымі самалёцікамі, можаце не сумнявацца — гэта работа Дзімы. Сарамаціць яго, гаварыць, што рабіць так непрыгожа, што пасля гульні трэба навесці парадак, — бескарысна. На ўсе дакоры ў Дзімы адзін адказ:

— А што?

Або:

— Цётка Даша заўтра ўсё роўна будзе падмятаць.

На гэты раз Дзіма з'явіўся на двары з перагарэлай электрычнай лямпачкай у руцэ. Ён круціў ёю над галавой і пагрозліва крычаў на малых, што гулялі пад вокнамі:

— Разыдзіся! Зараз бомбу кіну!

І, доўга не думаючы, запусціў лямпачкай у сцяну.

Вухнула сапраўды здорава. Асколкі шкла са званам сыпанулі ва ўсе бакі. На гэты шум і крык я і азірнуўся, выходзячы з дому.

І тут на Дзіму наляцеў Юрка.

— Зараз жа прыбяры! — загадаў Юрка Дзіму, паказваючы на асколкі.

— А што? — агрызнуўся той.

Дзіма быў большы за Юрку і, вядома, дужэйшы. І калі б яны схапіліся біцца, перавага была б на яго баку. Але Юрка не адступіўся.

— Прыбяры, — паўтарыў ён. — Бачыш, колькі тут малых гуляе. Яшчэ хто рукі аб шкло парэжа...

У гэты час на заасфальтаваную дарожку паміж дамамі, смешна тэпаючы кароценькі-

мі ножками, вибегла дзяўчынка. Было ёй годзіка паўтара-два, не больш. Яна спынілася пасярод дарожкі, нагнулася і штосьці падняла.

— Дзіма, ца-ца! — паклікала малая.

Гэта была Дзімава сястрычка Ніна. За ёю Дзіма павінен быў наглядаць, гуляючы на двары.

— Кінь! Дай сюды! — рынуўся да сястры Дзіма.

Але тая і не збіралася аддаваць сваю знаходку. Яна яшчэ мацней сціснула ў руцэ пакручасты цокаль ад разбітай лямпачкі са шкляной палачкай і вусікамі-драцінкамі.

Дзіма на момант разгубіўся, не ведаючы, што рабіць. Адбіраць сілком? Ніна можа парэзаць пальцы аб вострыя шкляныя аскалёпкі, што тырчалі з-пад цокаля...

І тут яго выручайў Юрка.

— На́,— хуценька дастаўшы з нагруднай кішэні куртачкі маленькае круглае люстэрка, сказаў ён Ніне.— Бачыш? Вунь там дзядзька ідзе. А дзе ён? Ну? Вунь дзе!..

Пакуль Юрка гаварыў, пакуль малая шукала ў люстэрку «дзядзьку», Дзіма паспеў непрыкметна разняць Нініны пальцы і забраць у сястрычкі небяспечную цацку.

Яшчэ праз хвіліну абодва хлопчыкі старанна збіралі на асфальтавай дарожцы і лясцяны дома асколкі разбітай лямпачкі.

А сёння вяртаюся з работы і чую каля суседняга дома (не новага, а таго, дзе на першым паверсе «Гастронам») — гамана, шум, крыкі. Не менш дзесяці хлапчукоў і дзяўчынак падымаюць і падвязваюць да калка маладую ліпку. Маладымі ліпкамі сёлета высадзілі ўвесь наш квартал. Ды ўчора

нейкі нядбайны шафёр вёз малако ў магазін і зачапіўся за крайняе дрэўца, паваліў яго.

І хто б, вы думалі, быў завадатарам усёй гэтай работы? Юрка і Дзімка.

Усяго тры разы сустракаўся я з Юркам. Але ўжо і зараз магу смела сказаць: «Добры сусед пасяліўся побач са мною».

Вось пра гэта і захацелася мне расказаць усім.

СЯРГЕЙ ПАНІЗНІК

(нарадзіўся ў 1942 г.)

ВОЖЫК І БЕЛЫ ГАРОШАК

Чамусьці Вожык
Не выцер ножак
І лёг у ложак.

Спаў дрэнна Вожык,
Бо многа крошак
Прынёс у ложак.

— Мой дружа Вожык,—
Сказаў Гарошак,—

З усіх дарожак
У свой жа ложак
Прынёс ты крошак.

Нашто ж парожак,
Дзе можа з ножак
Не толькі Вожык

Натрэсці крошак,—
Каб легчы ў ложак
Як я, Гарошак?

ЧАРАДЗЕЙНЫЯ СЛОВЫ

Свеціць сонца.
Бачу цень.
Прывітаўся:
— Добры дзень!..
Цень стаіць
І не хістаецца.
Цень са мною
Не вітаецца.

Я пайшоў —
І цень скрануўся.
Цень за дрэва
Захінуўся.
З кроны
Нейкі чараўнік
«Чык-чырык!»
Сказаў —

І знік.
Цень знямелы
Дзіву даўся:
«Верабей,
А прывітаўся!»
Дабрадзеі
Тры харобрых:
Ранак, Дзень
І Вечар добры.
Хто вітае
Іх часцей,—
Той жыве
Як чарадзеі.
Хто ж да ласкі
Найахвочы,
Яшчэ й зычыць:
— Добрай Ночы!

МАКАР ПАСЛЯДОВІЧ

(1906—1984)

НАША БАЛАЧАНКА

Здаецца, гэта было гадоў дзесяць таму назад.

Наслухаўшыся нямала парад вялікіх спецыялістаў грыбной справы, якія ёсць у кожным раёне, мы апынуліся ў ваколіцах Балачанкі. Дарэмна, аднак, мы правандравалі тут ад раніцы да поўдня па ціхіх бярозавых гаях і сасонніках. Славутыя балачанскія баравікі нібы скрозь зямлю праваліліся. Сямтам трапляліся толькі сыраежкі і лісічкі. Яны сіратліва ўлягліся на дне кошыкаў, як дакор нашай празмернай даверлівасці да тых, хто паабяцаў нам тут грыбныя горы.

Некаторыя з нас ужо шкадавалі, што не паехалі ў супрацьлеглы бок — да Пцічы, дзе, казалі, баравікоў столькі, што хоць касою касі. Бывае ж так, што ў адным і тым жа раёне ў адну і тую ж пару пэўны бор аж шуміць ад грыбоў, а ў другім іх ніхто і ў вочы не бачыў. Ці то няроўныя ішлі дажджы, ці то не адна была парнасць...

Мы нават трошкі паспрачаліся і пачалі распытваць: хто гэта першы падаў думку ехаць у пустыя прысвіслацкія лясы? У самы

разгар пошукаў вінаватага за няўдалую паездку я адлучыўся ад шумнай кампаніі і падаўся на ўскрай лесу.

Было вельмі хораша выйсці са стракатай засені на вялікую паляну з духмяным цветам грэчкі, у якой роўна і заклапочана гулі пчолы. Белae як снег поле з трох бакоў было акаймавана цёмна-зялёнаю сцяною сосен, а чацвёрты яго бок атульваў больш светлы пояс арэшніку і чаромхі. Над лісцяным зараснікам сям-там драмалі ў жнівеньскай гарачыні кучаравыя дубы. У прасветах відаць былі воддаль платы паселішча, дахі хат, васковага колеру жытні палетак. За ўсім гэтым у непарушнай урачыстасці зноў стаяў высокі і густы бор.

Мяне пацягнула да светла-зялёных кустоў. Адразу за імі нячутна струменілася рэчка Балачанка. Вёска за ёю таксама называлася Балачанкай. Я ведаў, што сюды часта прыязджае да сваіх сяброў-калгаснікаў народны паэт Беларусі Якуб Колас. Можа, ён і цяпер тут, у гэтых упадабаных ім мясцінах? Недзе вядзе ціхую размову з людзьмі альбо паволі ідзе любімай сцежкай вунь да таго высокага бору.

Зусім недалёчка адсюль і Свіслач са сваімі непахіснымі вартавымі-дубамі на ўзбярэжжы. Горда ўзняваюць яны свае магутныя кроны над пахучымі мурагамі, паважна і з годнасцю слухаюць жывую гамонку ракі. Ласкавая рука паэта не раз дакраналася да іх каменнай кары, а вочы пяшчотна ўзіраліся ў высокія зялёныя шаты...

Мае думкі былі перапынены дружным тупатам ног. Я азірнуўся. Па той самай дарожцы паўз рэчку, дзе толькі што прай-

шоў я, спяшаўся дружны гурт хлопчыкаў з кошыкамі. І кошыкі ў іх былі не пустыя, як у мяне і маіх сяброў. Баравікі, большыя і меншыя, запаўнялі іх даверху.

— Вось дык удача! — не стрымаўся я. І нават паспрабаваў пажартаваць: — Але ў мяне таксама няма.

Хлопцы прывіталіся. Адзін з іх, у выцвілай салдацкай пілотцы, зазірнуў у мой кошык і адразу ж абвясціў:

— Якія гэта грыбы! Адны нягеглыя сыраежкі і лісіцы...

— Што ж зробіш, калі няма лепшых.

— А гэта што? — ткнуўшы рукою на свой кошык, запытаўся хлопец у пілотцы. — Баравікі — грыбы хітрыя. Трэба ведаць, як іх шукаць.

— А ты ведаеш?

— Няўжо ж не. І яны таксама ведаюць, — хлопец кінуў галавою ў бок сваіх сяброў. — Дзядзька Колас вучыў нас, як і дзе іх шукаць. Вы ведаеце Коласа? Народнага паэта?

— Ведаю.

— І ў нас тут скрозь яго ведаюць, — неяк узрадавана загаварыў хлопец. — І ў Блускім Бары, і ў Беразьянцы, і ў нашай Балачанцы. Чулі, можа, пра Кастуса Дзятку?

— Трошкі чуў.

— Дык жа дзядзька Колас часта да гэтых Дзяткаў прыязджае. Пагавораць яны ў хаце разам, а тады дзядзька Колас выходзіць адтуль з кошыкам — і проста ў бор. А мы следам... Вядома, калі не крычаць нашы бацькі...

— Чаго ж яны на вас крычаць?

Хлопцы перазірнуліся. Гаспадар пілоткі паставіў свой кошык на зямлю і растлумачыў:

— Каб мы не перашкаджалі дзядзьку Коласу. Старшыня наш казаў, што дзядзька Колас не так сабе збірае грыбы, абы толькі збіраць. У яго галаве, можа, ужо складаецца верш ці цэлая кніжка пра балачанскі калгас...

І дзядзька Колас часта за нас заступаўся,— перапыніў гаспадара пілоткі светлавалосы хлопец, летуценна паглядаючы блакітнымі вачыма ўдалачынь.— Памятаеш, Лёнька, што ён казаў?

Хлопец у пілотцы строга зірнуў на свайго сябра:

— Дзе ж я памятаю!.. Заўсёды ты, Мішка, уставіш свае тры грошы, калі хто з чалавекам гаворыць!..

Відаць, хлопец у салдацкай пілотцы лічыўся сярод сяброў завадатарам і падтрымліваў належную дысцыпліну. Варта было яму паставіць свой кошык на зямлю, як гэта зараз жа зрабілі і ўсе астатнія. І ўсе з дакорам паглядзелі на Мішу, які нетактоўна перапыніў свайго важака. Лёнька памаўчаў з хвіліну, потым загаварыў далей:

— Дзядзька Колас заўсёды за нас заступаўся... «Няхай,— кажа,— ідуць. Мне з імі весялей хадзіць па лесе. Яны мне пакажуць, дзе сама больш расце баравікоў».

— Ён сам лепш за ўсіх нас ведаў, дзе што расце! — зноў перапыніў Лёньку Міша.

Лёнька нібы і не чуў чарговай нетактоўнай заўвагі свайго сябра. Але па тым, як на момант павузелі Лёнькавы вочы, можна было зразумець, што гэтага ён яму не даруе.

— Ідзем мы з дзядзькам Коласам у лес па тым ці па гэтым, дзе мы зараз стаім, баку Балачанкі і слухаем, як ён гаворыць: «Да

грыбоў, хлопчыкі, трэба падыходзіць ціха. Ад тых, хто галёкае на ўвесь голас, яны адразу хаваюцца: адзін у верас, другі пад ігліцу нырца дае. І не вылазяць, пакуль усё не сціхне...»

Вядома, дзядзька Колас жартаваў. Але нам добра было слухаць усё, што ён гаварыў. Дзядзьку Коласа ведае ўвесь свет! Але былі ў Балачанцы і такія, што не вельмі ахвотна адказвалі, калі ён пра штосьці пытаўся.

Лёнька паправіў на галаве пілотку і кра-самоўна паглядзеў на Мішу. Той неяк зморшчыўся і шмыгнуў за спіну самага высокага хлопца. Усе зарагаталі, прадчуваючы нешта вясёлае.

— Нейк прыехаў дзядзька Колас у Балачанку і неўзабаве выйшаў ад Дзяткаў з кошыкам. Паглядзеў на вуліцы ў адзін, у другі бок і кінуў нам галавою. А мы ўжо даўно стаялі напaгaтoвe. Аднаго Мішкі не было. Бо Мішку не вельмі цікава было сустракацца з дзядзькам Коласам. Толькі дзядзьку Коласу, відаць, хацелася даведацца, чаму гэта Мішку нецікава з ім сустракацца. Мы ўжо з месяц хадзілі ў школу, ужо было вядома, якія ў каго адзнакі, хто паспеў пераблытаць на ўроках рэкі і азёры альбо прапусціў не адзін дзень заняткаў. Дзядзька Колас у свой мінулы прыезд пра ўсё ў нас распытваў і казаў, каб да яго другога прыезду ў Балачанку нашы дзённікі мелі самы найлепшы выгляд.

І вось цяпер Мішку ніяк не выпадала хваліцца народнаму паэту сваімі поспехамі. Дзе ж там пахваліцца, калі ў дзённіку цёмная хмара двоек і троек! Заняўся Мішка рыбalkaй, адразу ж са школы хапаў вуды

і бег на Балачанку, а то і на самую Свіслач... У нас тут плотак і акунёў — чароды ходзяць! Часам і шчупак на чарвяка пачэпіцца. А Мішку з гэтага пацеха, нават пад'есці добра не было часу!..

«Вы, хлопчыкі, знайдзіце мне Мішу і скажыце, што я прасіў, каб ён ішоў з намі ў грыбы,— папрасіў дзядзька Колас.— Мы сёння зробім вылазку пад Блускі Бор».

Заходзім мы да Мішкавай маці, а яна нам і кажа, што Мішка як згледзеў «Пабеду» дзядзькі Коласа, дык нават снедаць не скончыў і кінуўся кулём з хаты. Вядома, пабег не да машыны, а недзе ў агарод... Мы выйшлі на агарод, падышлі да рэчкі, дзе Мішка прынаджваў і лавіў рыбу. Ды колькі мы ні гукалі і ні світалі — усё дарэмна. Мішкаў і след прастыў.

Аж тут ідзе Кастусь Дзятка і кажа, што нехта, ён чуў на свае вушы, зварахнуўся на вышках канюшні, але не абзываецца на голас. Мы туды. І хутка выцягнулі з саломы вось гэтага прыгажуна. Ну і дасталася ж тады яму ад нас! Каб дзядзька Колас за яго не заступіўся, дык мы б з Мішкам сто гадоў не сябравалі.

«Кіньце,— кажа дзядзька Колас,— так злосна нападаць на чалавека. Калі ён і зрабіў благое, дык найперш самому сабе. Вось падрасце, дык увесь век свой будзе каяцца, што некалі ў маленстве абдурваў самога сябе... Сёння, хлопчыкі, мы наладзім спаборніцтва: хто больш назбірае пузатых баравікоў. За кожны баравік будзе атрымліваць ад мяне прэмію. Але з адною толькі ўмовай — патраціць усю прэмію на сшыткі і кніжкі...»

— І найбільшую прэмію атрымаў тады я,— зноў падаў свой голас Міша.— Я знайшоў трыццаць пяць баравікоў!

— Дзіва што знайшоў! — усміхнуўся Лёнька.— Бо не адступаўся ад дзядзькі Коласа ў той дзень ні на крок. А дзядзька Колас ведае лепш за ўсіх на свеце, дзе іх шукаць. Ён тут ведае і любіць кожную травінку. Ужо як у нашай Балачанцы прыгожа, то, мусіць, нідзе так няма.

— А на Каўказе? А ў Сібіры? — усё не супакойваўся Міша.— Мне дзядзька Колас расказваў пра высокія горы, пра тайгу. Ёй канца-краю няма!

— Гаворыш ты, не ведаючы што! Каб дзе было лепей і прыгажэй, дык бы дзядзька Колас ездзіў туды, а не ў нашу Балачанку...

Сказаўшы гэта, Лёнька павярнуў галаву ад сонца. Яно прайшло ўжо з палавіну сваёй дзеннай дарогі. Лёнька паспешліва падхапіў кошык з баравікамі, яшчэ раз мелькам зірнуў на маю бедную здабычу і добразычліва параіў:

— Ведаеце мосцік па дарозе на Блускі Бор? Цераз канаву. Дык вы ідзіце ўздоўж канавы, пакуль не патрапіце ў бярозавы гай. Ужо даўно не было дажджу, дык баравікоў цяпер на ўзгорках няма. Цяпер яны растуць толькі па нізінах...

УЛАДЗІМІР ПАЎЛАЎ

(нарадзіўся ў 1935 г.)

КОЛЬКІ ГУСЕЙ УБАЧЫЎ ЯЎСЕЙ?

На Беларусі
Ляцелі гусі.
Малы Яўсей
Убачыў гусей.
І столькі многа,
Здзівіўся што:
— Ой, гусі, гусі,
Вас, мабыць, сто?!
Важак малому
Тады ў адказ:
— Правільна злічыш
Усіх ты нас,
Калі дадасі
Яшчэ столькі,
Паўстолькі,
Чвэртку столькі
Ды разам з намі
Сам паляціш.
Тады і будзе
Што-нішто,
А роўна сто!

Колькі гусей
Убачыў Яўсей?

«ВЕРХАЛАЗ»

І упоперак і ўдоўж
Поўз на дрэва спрытны смоўж.

Поўз і дзень ён і другі,
Аж пайшлі ў вачах кругі.

А з зямлі, на тое ліха,
Радугу радзіла смаўжыха:

— Не спяшайся. Хопіць дрэў.
Ты стаміўся і ўзмакрэў.

Адпачні. Уніз зірні
З паднябеснай вышыні.

Смоўж зірнуў і аж самлеў —
На карэнне паляцеў.

Стогне, хаўкае паветра,
Бо ляцеў ажно з паўметра.

І баліць усё, і млосна.
Ён пабіўся вельмі моцна.

Плачуць горка смаўжаняты
Каля верхалаза таты.

Зноў і мама тут. З папрокам:
— А не лазь гэтак высока.

ГЕНАДЗЬ ПАШКОЎ

(нарадзіўся ў 1948 г.)

ПА ЯГАДЫ

Скрозь маліннік
нехта лезе.
Тут,
парушыўшы спакой,
ледзь не зранку
смах у лесе
каля высечкі старой.

У Алесі,
у Марынке,
у Пятрусіка,
Змітра —
па бітончыку маліны,
а ў Наташы —
паўвядра,
сакавітых
і духмяных,
спелых,
буйных,
у расе.
Навакольныя паляны
ззяюць чырванню усе.
Ачмурэлы чмель ад паху,
нешта бумкае ўгары,

можа, гэта ён
ад страху,
не знаходзячы нары,
дзе чакаюць
чмеляняткі,
згаладалыя,
даўно:
«Няма мамкі.
Няма таткі»,—
паўтараючы адно.

Ды згінаецца травіна,
і бухматы дабрадзеі
у нару ўлятае чынна
да знявераных
дзяцей.

...Зашумела,
загудзела
тут і наша ўся дзятва:
— Сонца — ягадзінай спелай!
Час.
Дахаты нам пара!

БАБРОВАЯ ВЁСКА

У завадзі,
што тоіцца ў бары,
ля балаціны
без маста
і кладкі,
маленькія
цяслярыкі-бабры
панастаўлялі
новенькія хаткі.

Ніхто не чуў
ні пілаў,
ні сякер,
ніякай
пра будоўлю
пагалоскі.
А вось прыйшлі
і ўбачылі цяпер
тут,
на рацэ,
загадкавую вёску.

І гэта ўсё
за лічаныя дні!
Відаць,
з бабра цясляр
надзвычай лоўкі —
вакол тырчаць
завостраныя пні,
як у пенале
жоўтыя алоўкі...

АЛЕСЬ ПІСЬМЯНКОЎ

(нарадзіўся ў 1957 г.)

ЗАЯЦ

У мядзведзя — бярлога,
У лісіцы — нара.
Толькі ў зайца нічога:
Ні кала ні двара.

І чаму ў небаракі
Лёс гаротны такі?
То ганяюць сабакі,
То шукаюць ваўкі.

Ад ліхіх паляўнічых
Колькі ў зайца пакут!
Хто за гонар не лічыць
Зняць з ляснога сурдут?

Зайца ў лесе і ў полі
Крыўдзяць сотні гадоў,
А ён хлебам і соллю
Зноў дзяліцца гатоў.

САЎКА ДЫ ГРЫШКА

Саўка ды Грышка
Лёталі з гары,
Пагублялі кніжкі,
Кніжкі-буквары.
А сабака Рыжык
Бегаў па двары,
А сабака Рыжык
Згледзеў буквары:
«Зацягну ў будку
Ды чытаць там буду!»

Не кідай жа кніжку,
Так як Саўка з Грышкам,
Бо й суседскі Шарык
Марыць пра букварык.

МАРСКІ ВОЎК

Тата з мамай
Загадалі
Не катацца мне
На хвалі:
— Хваля змые...
— Хваля зваліць...
Я кажу ім:
— Не, ніколі!
Я умею плаваць
Кролем!
Але дзе ты ім
Дакажаш!
Кажуць:
— Мала еў ты кашы!
Кажуць грозна:

— Марш дадому!
Кажуць мне,
Ваўку марскому.

ДРУЖОК

Весьяліцца
Не магу,
Калі ты
На ланцугу.
Бо ніколі
Друга друг
Не навяжа
На ланцуг.

ПАЎЛЮК ПРАНУЗА

(нарадзіўся ў 1918 г.)

ВЯСЁЛКА

У сяброўкі Лены
Верачка пытае:
— А чаму вясёлка
Столькі фарбаў мае?

Збажыной лагодна
Зашумела поле:
— Аддаю вясёлцы
Свой зялёны колер.

Гаманілі ціха
На рачулцы хвалі:
— Свой блакіт вясёлы
Мы падаравалі.

Муравей азваўся
І лужок тым часам:
— І я для вясёлкі
Не шкадную красак.

І сказаць нарэшце
Сонца захацела:
— Без мяне б вясёлка
Так не зіхацела.

ПЯТРО ПРЫХОДЗЬКА

(нарадзіўся ў 1920 г.)

ТВАЯ МОВА

Ты забыць сваю мову не мусіш, —
Каб агеньчык яе не ачах.
Пазнаюць нас, што мы з Беларусі,
Па гаворцы, па нашых вачах.

І калі на шляхах будзеш далніх —
Ты адчуеш усёю душой, —
Колькі якасцяў непараўнальных,
Светлых рысаў у мове тваёй.

Чуеш ты, як кукуюць зязюлі
І спяваюць салоўкі ў гаях,
Бацька твой прызнаецца матулі,
Кажэ ёй: «Журавінка мая!»

Дзе гамоніць з вятрыскам дуброва
І сцяблінкі растуць з каранёў, —
Там бярэ твая родная мова
Ўсе вытокі для ласкавых слоў.

Ціха звоніць у полі калоссе,
Зоркі свецяцца у вышыні.
Наша родная мова прыносіць
Столькі ласкі, святла, цеплыні.

Збажыною яна каласіцца
І вясёлкай іскрыцца ў вадзе.
Мова — вечнасці нашай крыніца,
Ты шануй яе, дружа, штодзень.

СІНЕНЬКІЯ ВОЧЫ

Нібы дзве расінкі
Ціхай светлай ноччу,
Свецяцца ў Ірынкі
Сіненькія вочы.

Пасвятлее ў хаце —
Толькі усміхнецца.
Паўшчувае маці —
Ўся слязьмі зальецца.

Ды цяпер да плачу
Стала не ахвочай,
Бо ўсё хочучь бачыць
Сіненькія вочы.

Як вясна ў раздоллі
Белым снегам тае,
Як травінка ў доле
Ціха прарастае...

АЛЯКСЕЙ ПЫСІН

(1920—1981)

КАРУСЕЛЬ

Карусель,
Карусель,
Хто баіцца — той кісель,
Той не лётчык, не марак,
Хоць на выгляд — здаравяк.
Карусель —
На дваццаць пар,
З намі кружыцца ўвесь парк.
Мчацца дрэвы і кусты,
Едуць кладкі і масты.
Мы разгон такі ўзялі —
Не відаць ажно зямлі.

ВЯСЁЛКА НАД ПЛЁСАМ

Ад пасёлка да пасёлка
Ехаў гром.
Заірдызелася вясёлка
Над Дняпром.
Гэта — арка, гэта — арка
Да нябёс.
А пад аркай ходзіць хмарка,
Плешча плёс.

Яркіх колераў багата —
Сем якраз.
Што за свята, што за свята
Сёння ў нас?
Дожджык добры, працавіты
Сёння быў.
І пшаніцу ён і жыта
Напаіў.

СЛАНЕЧНІК

Над сцяжынкаю
Ля дуба
Узняў сланечнік
Жоўты бубен.
Пачынаецца
Ўжо з рання
Тут чмялінае
Ігранне.
Б'юць чмялі
У звонкі бубен:
— Танцаваць
Мы з дубам
Будзем!

ПІСЬМО ПТУШАК

Лёг сняжок пушысты,
Белы, як папера,
А на снезе птушкі
Ў каляровым пер'і.
Снегіры, сініцы,
Галкі-забіякі

На паперцы гэтай
Пакідаюць знакі.
Цэлую гадзіну
Дзеці прастаялі:
«Што гэта за знакі?» —
І не адгадалі.
Падышоў дзядуля,
Акуляры — ў рукі:
— Зараз адгадаем,
Дарагія ўнукі.
Гэта ж пішуць птушкі:
Ў іх няма кармушкі,
Прсяць хоць бы трошкі
Зерняў, хлебных крошак.

ПЯТРО РУНЕЦ

(1911—1997)

ЛІПКА

Дзед Даніла разам з унукам Валерыкам гулялі ў садзе. Хоць дзень быў і спякотны, але тут панаваў прыемны халадок. Пахла садавінай і травамі. У густой засені ціха шчабяталі птушкі. Ідучы ўслед за дзедам, Валерык уважліва прыглядаўся да дрэў, на якіх віселі падобныя на зялёныя званочкі грушы, яблыкі-наліванкі, слівы.

У канцы саду, на ўзмежку, расла маладая купчастая ліпка. Валерык раптам спыніўся і, паказваючы на яе, сказаў:

— Дзед, бачыш, ліпка! Давай ссячом...

Дзед здзіўлена паглядзеў на ўнука.

— А навошта яе ссякаць? Яна ж, здаецца, нікому не замінае.

— А што з ліпкі за карысць? На ёй жа нічога не расце,— растлумачыў Валерык.

— Гэта праўда, што на ёй нічога не расце,— згадзіўся дзед. І, крыху падумаўшы, дадаў: — Калі так, то бяжы ў хату і прынясі сякеру.

Валерык стрымгалоў памчаўся з саду. Толькі бялявая галава замільгала ў густым зялёным бульбоўніку. Неўзабаве ён вярнуўся.

— На, дзед, секані яе пад самы корань,— сказаў хлопчык, падаючы вострую сякеру.

— Спачатку, Валерык, давай крыху пасядзім і адпачнём. А то я нахадзіўся, ногі забалелі. А ссячы ліпку мы паспеем. Яна ж без ног і нікуды ад нас не ўцячэ. Толькі дзе ж нам сесці? — спытаў дзед, пазіраючы на ўнука.

Валерык паглядзеў навокал і жвава адказаў:

— А вось тут, у цяньку пад ліпкай!

Яны селі пад дрэвам.

— Ну, як? — спытаў дзед, памаўчаўшы.— Добра ў халадку, га?

— Добра! — адказаў Валерык.

— То-та ж,— ухмыльнуўся дзед, вымаючы з кішэні люльку.— Нябось каб пасадзіў цябе на сонцы, ты гэтак не сказаў бы... А якое паветра?

Валерык пацягнуў носам.

— А што гэта так пахне, дзядуля?

— Хіба ты не ведаеш?

Дзед устаў, нагнуў ніжнюю галінку ліпы, і сарваўшы некалькі жаўтавата-белых кветчак, падаў іх унуку.

— На панюхай.

— Ой, як салодка пахнуць! — усклікнуў здзіўлены Валерык.

— Гэта ты правільна сказаў,— згадзіўся дзед.— У ліпавых кветках ёсць салодкі, як цукар, сок. З яго пчолы і робяць мёд.

— Той, што бабуля падавала да бліноў?

— Во-во, той самы. Бачыў, які ён светлы і салодкі? Гэтым мёдам лечаць хворых.

Валерык недаверліва глянуў на дзеда:

— А хіба мёд — лякарства?

— Яшчэ якое лякарства! — адказаў дзед.— Памятаю, я быў малы, вось як ты

цяпер, і ў мяне моцна балела горла. Дык мяне толькі мёдам і вылечыла маці. І наогул мёд вельмі карысны. Асабліва свежы, толькі што выняты з вулля... А вазьмі ты,— гаварыў далей дзед,— ліпавы цвет. Гэта ж ад кашлю — першае лякарства. Таму людзі яго збіраюць і сушаць. І чай, завараны ліпавым цветам, надта смачны.

Валерык слухаў дзеда так, нібы той расказваў цікавую казку. А калі стары змоўк, хлопчык тузануў яго за рукаў і пачаў прасіць, каб ён яшчэ што-небудзь раскажаў пра ліпку.

Дзед выняў з роту люльку, правёў рукой па барадзе і ціха прамовіў:

— Што ж табе, унучак, яшчэ расказаць? Хіба тое, што калісьці з кары маладых ліп рабілі кошыкі, сявенькі, плялі лапці...

— А што такое лапці? — пацікавіўся Валерык.

— Абутак такі. Даўней яго людзі ад беднасці насілі... І яшчэ скажу табе, Валерык, што ліпу паважаюць не толькі ў вёсцы, але і ў горадзе. Нядаўна я быў у Мінску. Дык там ліпамі абсаджаны цэлыя вуліцы. Вельмі прыгожа глядзець!

Дзед дакурыў люльку і рашуча прамовіў:

— Ну, адпачылі мы з табою, цяпер можна і за работу брацца. Давай сякеру, звалім гэтую паганую ліпку.

— Дзедка, не трэба яе сячы! — усклікнуў Валерык.

— Чаму?

— Шкада,— прашаптаў хлопчык.— Ты столькі добрага раскажаў пра яе.

— Вось як! — прыжмурыўся дзед і ўсміхнуўся.— Мне, унучак, таксама шкада. Я ж калісьці сваімі рукамі яе пасадзіў...

У гэты час дыхнуў ветрык. Ліпка весела зашумела, зашапацела лісцем. Валерык паглядзеў на дрэва, потым на дзеда і сур'ёзна спытаў:

— Дзядуля, а чаго яна шуміць?

— Радуецца, што мы яе не ссеклі,— гэтак жа сур'ёзна адказаў дзед.

— А хіба яна разумее?

— Добрае, унучак, усе разумеюць...

АЛЕСЬ САВІЦКІ

(нарадзіўся ў 1924 г.)

ДАРОГА Ў ШКОЛУ

У школу Данік ішоў разам з бацькам. Усё было незвычайным у гэты вераснёўскі ранак: і зіхатлівае сонца над галавой, і густая сінеча неба, і ласкавыя позіркi бацькавых вачэй, і ласкавы, мяккі і напеўны голас маці — яна праводзіла іх да старога клёна ў канцы саду і раіла Даніку добра паводзіць сябе ў школе, уважліва слухаць настаўнікаў на ўроках. А болей за ўсё радаваў Даніка новы карычневы ранец з шырокімі бліскучымі спражкамі на рамянях. Бацька пажартаваў, што ранец малаваты для пяцёрак. Аднак гэта, маўляў, не бяда: у калгасным універмагу ёсць большыя, купіць няцяжка. Былі б пяцёркі!

На школьным двары Даніка запыніў Міхась. Жылі яны на адной вуліцы, але не вельмі сябравалі: Міхась любіў задзірацца.

— Глядзіце! Данік без кветак ідзе, — крыкнуў Міхась. — Ты што, згубіў іх!

Данік адбіў наскок весела, але стала крыўдна. Кветкі ў яго былі, калі ён выходзіў з хаты, — вялікі букет вяргіняў, якія маці падрыхтавала, нават абкруціла сцябліны

ў празрысты і хрумсткі цэлафан. Ды на паваротцы дарогі, што выводзіць з вёскі на асфальтавую шашу, бацька спыніўся ля абеліска, што стаіць у засені таполяў і клёнаў.

— Пакладзём кветкі, сыноч, ім, героям нашым,— сказаў бацька.— У такі вось дзень, першым вераснем, у вайну наша вёска гарэла. Якраз ранкам, сонечным вось гэткім. Партызаны тады і паляглі тут...

Данік паклаў вяргіні да абеліска. Дарагаю да школы бацька раскажаў пра бой партызанаў з фашыстамі. Партызаны прынялі няроўны бой, іх было толькі пяць чалавек, а фашыстаў шмат. Па-геройску біліся партызаны, усе яны загінулі, але ўратавалі вяскоўцаў: тыя паспелі схавацца ад карнікаў у лесе...

Данік не сказаў пра гэта Міхасю. А той заскакаў на адной назе, задудзеў:

— Ішоў, разявака, кветкі згубіў...

Міхасёва прыпеўка пакрыўдзіла Даніка. Яшчэ большую крыўду давялося перажыць у класе. Празвінеў званок, у клас зайшла настаўніца. Яна назвалася Вольгай Пятроўнай, пазнаёміліся з усімі і, ласкава ўсміхаючыся, спытала, ці не было якіх здарэнняў па дарозе ў школу, ці не стаміліся яны, першакласнікі, несучы ранцы.

— А Данік кветкі згубіў,— абвясціў Міхась.

Данік не сцярпеў, наважыўся быў устаць і раскажаць, як усё было. Але яго апярэдзіла Зіна.

— Няпраўда! — голасна заступілася яна за Даніка.— Я ведаю, чаму Данік прыйшоў без кветак.

Зіна, аказваецца, усё бачыла, бо ішла ў школу следам за Данікам. Перад пастраен-

нем на школьным двары Зіна дала Даніку ружу з свайго букета, каб было што ўручыць дзесяцікласнікам, і цяпер ён канчаткова вырашыў, што будзе сябраваць з Зінаю. Выслухаўшы Зіну, настаўніца падышла да стала, на якім ляжалі кветкі, і сказала:

— Першы ўрок у нас, дзеці,— урок Памяці. Бярыце кветкі і пойдзем да абеліска. А потым зноў вернемся ў клас.

Абеліск нябачны са школьнага ганка — яго шчыльна атуляюць таполі і клёны. Але як толькі перайшлі шашу, Данік адразу ўбачыў гранітную пірамідку.

Настаўніца скіравала гаманлівую чародку дзяцей да агароджы ля брацкай магілы, папрасіла:

— Ты, Данік, ведаеш, хто тут пахаваны. Раскажы нам.

— Тут пахаваны партызаны. Яны выраталі людзей ад смерці...

Данік хацеў падрабязна расказаць пра ўсё, што пачуў ад бацькі. Але позірк яго спыніўся на вярцінях. Побач з яго букетам ляжала шмат іншых кветак: чырвоныя гваздзікі і ружы, белыя рамонкі... А ўранні — ён добра памятае! — іх не было. «Бачыш, Міхась,— хацелася крыкнуць Даніку,— не адзін я прыйшоў у школу без кветак».

— Так, дзеці,— сказала Вольга Пятроўна,— тут пахаваны партызаны, іх народ наш назваў народнымі месціўцамі. Яны загінулі па-геройску, аддалі самае дарагое, што ў іх было,— жыццё, каб мы жылі шчасліва. Запомніце іх імёны: Мікола Дубко, Кайрат Жумагаліеў, Іван Санько, лейтэнант Сакалоў...

Настаўніца чытала імёны герояў, а дзеці падыходзілі да абеліска і клалі кветкі. І Да-

нік, і Зіна, і Міхась, і ўсе першакласнікі. Удалечыні, за галінамі клёнаў, што нізка схіліліся над абеліскам, сінела азёрная роўнядзь; вада зырка зіхацела, пералівалася, і Даніку нечакана падалося, што зіхатлівае святло вады, сонечнага ззяння ляціць ад возера сюды, скочваецца з лістоты на чырвоную зорку, якая вячае абеліск, і зорка ад гэтага свеціцца незвычайна ярка, як бы з агню злітая.

ЭДУАРД САМУЙЛЁНАК

(1907—1939)

ДАЧКА ЭСКАДРОНА

Пачатак гэтай кароткай гісторыі сумны.

...Быў ясны летні дзень. Сонца высока ішло ад краю да краю, падступаючы да самых агародаў маленькай вёскі. Жаўранкі, вясёлыя і нястомныя песняры поля, плавалі ў затуманеным гарачынёй паветры. Зямля млела пад сонцам, на дарогах вецер замятаў пыл. Вось у такі час поўдня прыйшла бяда ў маленькую і ціхую вёску, што ляжала між палёў, на ўзбярэжжы вялікай сажалкі.

Старыя вербы нахіліліся над зялёнай вадой, дзе плавалі вёрткія тоўстыя жукі. Яны ўсплывалі на паверхню і спрытна давалі нырца. Маленькая Марыся любіла глядзець на гэтых вясёлых жукоў, якім добра было жыць у цёплай вадзе, у зялёнай засені пад старымі вербамі, у прыемным суседстве з пахучымі жоўтымі кветкамі стаўбункоў і прыгожымі белымі лілеямі. Глыбей, ведала Марыся, жылі карасі, лянівыя і тлустыя рыбы. Іх жыццё было для Марысі неведомым і недаступным. У таямнічых глыбінях сажалкі былі русалкі, і далей, за памост, на якім бабы мылі бялізну і бялілі палатно, ісці было нельга.

У гэты дзень Марыся ад самай амаль
раніцы была ля сажалкі. Іншыя пайшлі ў по-
ле шукаць на межах ягад, а Марысі было
добра тут, на памосце, пад вербамі. Жукі
гулялі як ніколі, і раз нават Марыся на
ўласныя вочы бачыла карася. Ён недалёка
ад берага бліснуў залатой лускай і знік пад
шырокім лісцем лілей.

Раптам як бы гром прагрымеў недзе за
лесам. Потым зусім блізка гаўкнулі нейкія
злыя сабакі:

— Гаў-гаў-гаў!..

І Марыся ўчула гул далёкі і працяглы, як
бы шмат раёў пчаліных ляцела над сажал-
кай, як бы віхор ішоў над полем... і тады —
цёмны слуп зямлі ў зялёным бляску нябача-
нага, страшнага полымя ўзняўся на агаро-
дах, там, дзе высокая расла канапля, і па-
вольна апаў. Воблака цёмнага дыму паплыло
над берагамі сажалкі.

Марыся, дранцвеючы ад страху, збегла
з памоста і прытулілася да вярбы. Зноў
брахнулі басавітыя сабакі, і тады прыўзняў-
ся дах адной з хат, хмара дыму ўсплыла над
вёскай, высока ў паветра ўзляцелі салома
і жэрдкі, і ўсё адразу ахапіў агонь.

Марыся закрычала і заплакала, тонкі
дзіцячы голас зазвінеў і сціх, бо ў гэты
момант снарад ударыў у памост, высачэзным
фантанам узляцела ўгару вада, затрашчала
старое дрэва, расшчапляючыся напалам,
і ў гэтым громе і гуле загінулі маленькая
Марыся, старое дрэва і вясёлыя тоўстыя
жукі.

Марыся ляжала на стале, тоненькая і спакойная. У прыгалоўі гарэла свечка. Белыя Марысіны валасы былі прыбраны ў кветкі. Іх шмат расло ў жыце, у пахучай цеплыні, пад бярозкамі на ўзмежжах. Кветкі прынесла Зося, старэйшая сястра Марысі, і яна стаяла цяпер ля стала, на якім ляжала Марыся. Зося трымала за руку малодшую сваю сястру Надзю і плакала паціху, слёзы цяклі па яе бледных шчоках, слёзы збалелага дзіцячага сэрца, якое ўпершыню пазнала цяжар няшчасця. Трохгадовая Надзя нічога не разумела. Яна глядзела на спакойную Марысю, на кветкі і жоўты агеньчык свечкі, і ў яе шырока адкрытых сініх вачанятах было здзіўленне.

Суседка моўчкі стаяла ля парога. Змарнелая ад гора, маці Марысі ляжала на ложку. У хаце было ціха. Надыходзіў вечар, сонца зайшло, і зара ў дыме пажарышча была крывавай і страшнай. На вуліцы порскалі ад дыму коні, гаманілі чужыя і злыя людзі. На пажарышчы тлелі галоўні, вецер перавейваў попел, і ад попелу былі шэрымі дарога, зеляніна садоў і агародаў, стрэхі і сцены будынкаў, якія засталіся цэлымі. У дыме і попеле, у крывавым бляску зары прыходзіў пануры, журботны вечар, згасаў нешчаслівы дзень.

— Мой ты саколік, Яначка... — зашаптала маці Марысі. — Ляжыш ты ў чужой зямельцы, на чужой старонцы, сатлелі твае костачкі, і не ведаеш ты, родны мой, што сталася з тваімі дзетухнамі... А-ах, божа, божа!..

Жанчына, параненая няшчасцем, плакала аб сваім дзіцяці, аб сваім мужы, які

загінуў недзе на палях Галіцыі, аб сваім гаротным, бяздольным жыцці...

Але няшчасце не хацела пакідаць цёмных, пракуранных сцен хаціны. Яно было ў вёсцы і не выходзіла з яе. З вуліцы даносілася рэзкая і кароткая каманда, іржалі коні, тупалі цяжкія салдацкія боты, п'яныя галасы спявалі працяглую і незразумелую песню.

Нехта прыйшоў у сені, наткнуўся на вядро, прабурчаў нешта і доўга намацваў засаўку. Суседка адчыніла дзверы. На парозе стаяў салдат, перавязаны рамянямі, з вінтоўкай у руцэ. Ён быў велізарны і шыракаплечы, ён быў грозны і страшны ў маленькай хаціне, асветленай трапяткім агеньчыкам свечкі. Салдат мутнымі, цяжкімі вачыма агледзеў усіх, затрымаў погляд на кветках, на жоўтым спакойным тварыку Марысі, пераступіў з нагі на нагу і пахіснуўся. Салдат быў п'яны.

— Крова!..— сказаў ён.

Жанчына ўзнялася з ложка і са страхам глядзела на салдата.

— Крову...— растлумачыў салдат.— Для плютону...

І звярнуўся, каб выйсці з сяней. На двары, каля абгарэлага хлява, прывязаная да плота, стаяла карова. Толькі цяпер зразумела жанчына, у чым справа.

— Не дам каровы! — закрычала яна, кідаючыся ў сені.— Не дам! Паночак, даражэнькі, што робице!..

Салдат адпіхнуў яе плячом і выйшаў на двор. Ён падышоў да каровы і спрытным, гаспадарскім рухам скінуў вяроўку з рога. Карова адышла ад плота, жанчына пабегла да яе і схавала карову за рога. Салдат, не

спяшаючыся, падышоў, павольна адвёў руку і кароткім ударам у грудзі збіў жанчыну з ног.

— Ма-а-ама! — закрычала Зося з парога. Суседка, лямантуючы, пабегла з двара. Жанчына хутка ўзнялася на ногі і кінулася на салдата.

— Я табе вочы паганяны выдзеру! — крычала яна. — Не дам каровы! Пусці...

Яна схапіла за рамяні, якімі быў перавязаны салдат, яна трасла яго за грудзі, у яе быў скарэжаны грывасай адчаю твар, расшорханыя, ускудлачаныя валасы. Яна была незвычайнай і страшнай. Такой яна засталася ў памяці Зосі назаўсёды. Салдат зноў, без усякага высілення, павольным і моцным штуршком збіў яе з ног, ускінуў вінтоўку, паглядзеў на затвор і прыцэліўся ў карову, якая бегла па двары да варот. Жанчына ўскочыла і зноў кінулася на салдата. Салдат азірнуўся і зноў прыцэліўся. У гэты момант ён пахіснуўся. Жанчына схапілася за вінтоўку. Салдат паспрабаваў адпіхнуць яе ўбок, і зараз жа грывнуў стрэл.

Карова выбегла за вароты, жанчына, прыціскаючы рукі да грудзей, пахіснулася, зрабіла два-тры павольныя крокі і са стогнам лягла на зямлю. Працяглы, звонкі дзіцячы крык запоўніў раптоўную, жудасную цішыню. Салдат зноў азірнуўся і, утуліўшы галаву ў плечы, хутка пайшоў з двара.

Назаўтра на могілках, за разбуранай вёскай, хавалі загінуўшых яе жыхароў. Прыбітыя горам, нешчаслівыя людзі апусцілі ў адну шырокую яму маленькую труну дзіцяці і вялікую труну яе маткі. Людзі плакалі і бедавалі над сваім і чужым горам. Над

свежым насыпам стаялі двое сірот. Зося выглядала дарослай. Смутак змяніў дзіцячы твар. У шырока раскрытых сініх вачах Надзі па-ранейшаму было спакойнае здзіўленне. Яна нічога не разумела. У яе быў свой, асаблівы свет, у які яшчэ не прыходзілі няшчасці.

У той жа дзень пачаўся бой за маленькую вёску над сажалкай. У полі, у жыце і на агародах вёскі, дзе была засень канаплі, у садах, пад разветлымі яблынямі стагналі і паміралі людзі. Вёска згарэла дашчэнту, жыхары паразбегліся. Зосю і Надзю разам са сваёй сям'ёй, калі сціх бой, увечары сусед павёз у мястэчка.

Яны прыехалі туды раніцой. Скрозь па дарозе ішлі фурманкі. Ваенныя абозы скідалі з дарогі ў канавы нагружаныя ўбогім скарбам падводы ўцекачоў. Ліхія панскія уланы спявалі песні. Гойдаючыся ў сёдлах, стоги і лямант, лаянка і крыкі стаялі над мястэчкам, дзе здарыўся затор, трашчалі аглоблі, іржалі і храплі коні. Уланскі полк пракладаў сабе дарогу.

Тады здарылася нечаканае. Ліхія уланы раптам пачалі з'язджаць з дарогі. Яны пераскоквалі праз канавы і, азіраючыся, шпорылі коней. Адны ляцелі ў поле, другія ўзбоч дарогі імчалі ў мястэчка. Некаторыя з іх завязлі між падвод і працавалі клінкамі. Узмацніліся трэск, грукат і крыкі, каманда і лаянка. Афіцэр на рыжым жарабку махаў шабляй, склікаючы сваё войска. Недзе застуканай кулямёт, затрашчалі стрэлы вінтовак.

Моцны гул набліжаўся аднекуль, як надземны гром. Людзі ўбачылі з дарогі нешта падобнае да чорнай хмары, што хутка імчала па полі.

— Чырвоныя! — закрычалі людзі. — Чырвоныя ідуць!

У фланг уланскаму палку, які расцягнуўся на дарозе і забытаўся ў падводах, шырокім велізарным поўкружкам, ахопліваючы поле, са страшным гулам конскіх капыт, без адзінага стрэлу і выкрыкаў, бліскаючы клінкамі, ішла ў атаку чырвоная конніца, і над ёй шматком чырвонага полымя трапяталі сцяг.

Гул узмацняўся, чутно было храпленне коней. Па дарозе кацілася частая, бязладная страляніна. І тады, пакрываючы стрэлы і крыкі, загрымела над полем:

— Ур-р-ра-а!..

Зося памятае кавалерыста, які першым дасягнуў дарогі. З выскаленай зяпы каня падала пена, конь храпеў, раздзімаючы ноздры, налітыя крывёй вочы былі вачыма звера. Коннік дагнаў афіцэра, які махаў шабляй і склікаў салдат. Сталася нешта такое, ад чаго шыкарны улан адкінуўся назад і, схіпнуўшыся за галаву, недзе знік. Больш нічога не захавала дзіцячая памяць Зосі.

Не памятае яна і таго, якім чынам яна апынулася ў мястэчку, з якога былі выбіты белапалыкі адным ударам будзёнаўцаў. Не памятае яна і таго, дзе падзеліся суседзі і, галоўнае, дзе і калі знікла маленькая Надзя. Зося захварэла ў той жа дзень, і калі паздравела, прайшло два тыдні. Змарнелая, дзяўчынка доўга хадзіла па мястэчку, распытваючы пра сястру. Ніхто нічога не мог ёй сказаць. Была вайна, людзі з'яўляліся і знікалі назаўсёды, былі пажары, і разбурэнне, і смерць.

Зося не ведала, што Надзю знайшоў на дарозе чырвоны камандзір і ўзяў яе да сябе

на сядло. Ён даведаўся ад дзіцяці толькі імя. Больш Надзя нічога не магла яму расказаць. Ён гладзіў сваёй жорсткай рукой светлыя валаскі дзіцяці, у вачах якога быў сіні і чысты спакой. Байцы насілі дзіця на руках, здабывалі для яго прысмакі, і калі часць выходзіла з мястэчка, камандзір зноў узяў Надзю на сядло. Ён аддаў яе потым у дзіцячы дом пад сваім прозвішчам і ад імя байцоў папрасіў добра даглядаць дзіця. У тым жа выпадку, калі дзіця згубіцца, ён сказаў, што знойдзе вінаватых хоць бы на дне мора. Пасля гэтага камандзір сеў на каня, і часць пайшла цяжкімі сваімі баявымі дарогамі.

А гаротныя дарогі сірот, адзінокіх і абяздоленых, прывялі б іх у горкае, беспрасветнае жыццё, якім жылі іх дзяды і бацькі. Але год, у які разлучыліся Зося з Надзяй, быў апошнім годам цяргнення і пакут народа.

Гэта быў 1920 год.

* * *

Прайшло шмат гадоў... Краіна, на палях якой некалі грымеў пажар вайны, расквітнела бязмерным багаццем здабыткаў, вялікай радасцю свабоднага жыцця. У сталіцы рэспублікі адкрыўся з'езд Саветаў, для таго каб прыняць закон, вышэйшы за ўсе чалавечыя законы...

Адноўчы група дэлегатаў наведала дзяржаўны тэатр. Артысты з захапленнем сустрэлі сваіх гасцей. Канцэрт, утвораны для іх, быў выключным па таленавітасці выканання, па сіле мастацтва. Асаблівым было выступленне маладой спявачкі. Стройна, яснавалосая дзяўчына спявала некалькі разоў, яе выклікалі і зноў прымушалі спяваць.

— Артыстка Вароніна,— сказаў дырэктар тэатра,— у заключэнне праспявае ўласную сваю песню «Дачка эскадрона». Тэкст напісаны самой артысткай, музыку напісаў кампазітар...

Прозвішча кампазітара ўчулі не ўсе. Словы дырэктара патанулі ў шуме апладысmentaў. Артыстка пачала песню. Гэта была песня радасці і ў той жа час поўная лёгкага смутку, калі высокі голас спявачкі гаварыў людзям аб тых, хто аддаў жыццё за шчасце свайго народа. Калі артыстка скончыла — некаторы час у велізарнай зале тэатра была цішыня. Гул авацыі нізрынуўся ў гэтую цішыню, як горны абвал.

Пасля артысты запрасілі сваіх гасцей на абед. Артыстка Вароніна сядзела за сталом побач з нейкім пажылым камандзірам. Ён не адносіўся да дэлегатаў і тым больш да акцёраў. Спявачка была ў цэнтры ўвагі. Хутка ўсе даведаліся, што пажылы камандзір — бацька артысткі.

Калі абед заканчваўся, з падзякай ад імя дэлегатаў з'езда выступіла жанчына. Яна была сярэдніх гадоў, апранутая проста. На яе грудзях быў ганаровы знак краіны.

— Я не магу без хвалявання ўспомніць песню артысткі Варонінай,— сказала дэлегатка.— Гэтая праўдзівая песня ўзята з жыцця нашай таленавітай спявачкай і паэтэсай... Гэта — чыстая праўда, таварышы... Савецкія жанчыны былі і байцамі і дзецьмі байцоў. Мы дорага заплацілі за сваю свабоду, мы шмат памятаем ахвяр!.. Наша шчаслівае і творчае жыццё мы здабылі ў цяжкіх баях, коштам вялікіх утрат... І калі вораг пакнецца ступіць сваёй паганай драпежніц-

кай нагой на нашу дарагую зямлю, мы, свабодныя жанчыны Краіны Саветаў, дзеці байцоў, станем побач з нашымі бацькамі, мужамі і братамі. І мы яшчэ раз адплацім ворагу за пагібель нашых дзяцей, матак і сясцёр... Я хвалюся, таварышы, але я хачу вам расказаць аб тым, што навеяла на мяне песня артысткі Варонінай...

— Гэта дырэктар фабрыкі,— гаварылі пра дэлегатку за сталом.

І яна пачала расказаць. Яна не заўважала, як пад канец яе расказу змяніўся твар Варонінай, як усхваляваўся спакойны, нават флегматычны камандзір.

— ...так я згубіла сваю маленькую Надзю...— задумана, у глыбокай цішы гаварыла жанчына з ордэнам,— і мне хочацца думаць, што яе ўзяў да сябе на сядло камандзір, што яна была дачкой эскадрона і засталася жывой і шчаслівай, бо ў нашай краіне няма нешчаслівай жанчыны.

У гэты момант нехта дакрануўся да пляча дэлегаткі. Перад ёй стаяла артыстка Вароніна. У сінях, шырока адкрытых вачах спявачкі былі слёзы, і радасць, і боль.

— Сястра!..— ціха сказала яна.— Сястра мая!

БАРЫС САЧАНКА

(1936—1995)

ХЛЕБ

Было гэта даўно. Адразу ж пасля вайны. ...Маці прынесла аднекуль акрайчык хлеба. Доўга-доўга любавалася ім, паварочвала і так і гэтак, нюхала, разглядала, нібыта не верыла вачам сваім, што на далоні ў яе ляжыць хлеб — сапраўдны жытні хлеб, спечаны з чыстай, без ніякае домесі, мукі, на подзе печы, на свежым дубовым лісці, пражылкі якога так прыгожа адбіліся на скарынцы. Потым яна нейк, як мне падалося, аж надта борзда і неахайна разламала акрайчык напал: адзін кавалак падала мне, а другі палажыла на стол, пад абрус.

— Гэта Таліку... Вернецца з лесу — то павячэрае...

Сама ж, узяўшы ў камешніку капаніцу, пайшла на гарод акупваць бульбу.

Я вельмі хацеў есці. І той кавалачак хлеба, што дала мне маці, з'еў, праглынуў мігам. І, вядома, ані не наеўся, толькі растравіў яшчэ больш свой голад. Хвілін колькі я не мог нідзе знайсці сабе месца — чамусьці лазіў на печ, пад ложак, выбягаў на двор

і зноў — каторы раз! — вяртаўся назад у хату. Потым усё ж не вытрымаў. Падсеў да стала, адгарнуў абрус, узяў у сваю руку той кавалачак хлеба, што пакінула была маці Толіку, майму старэйшаму брату. Не есці ўзяў. Проста так, паглядзець. Палюбавацца хлебам, як любавалася кагадзе маці. І тады раптам мне здалася, што маці мяне абдзяліла, брату пакінула хлеба намнога больш, чым дала мне. Ад братавага кавалачка я адшчыпнуў крошачку. Толькі крошачку. Адну маленечкую, малюпасенькую крошачку. Укінуў яе ў рот. Пачаў жаваць. Калі пракаўтнуў жованае, не заўважыў, як пальцы мае самі, не пытаючы ў мяне на тое згоды, адшчыпнулі яшчэ крошачку. Зноў маленечкую, малюпасенькую крошачку.

...Схамянуўся я тады, калі на маёй далоні асталася абшчыпаная з усіх бакоў скарыначка. Што я нарабіў? Што скажуць маці, брат, калі вернуцца дахаты?..

Хуценька-хуценька я палажыў скарыначку на стол, акрыў яе абрусам. Але спакуса з'есці хлеб увесь, каб і духу яго не было ў хаце, каб ім і не пахла нават, была такая вялікая, такая неадольная, што я не выцерпеў — зноў падсеў да стала, узяў скарыначку ў рукі і ўкінуў яе ў рот...

Брат вярнуўся з лесу, як заўсёды, позна, на змярку. Ён цэлы дзень абсякаў на леспрамгасаўскай дзялянцы сучча, зарабляў грошы, каб было за што нашай сям'і жыць. Дома есці ў нас не было нічога, хоць вазьмі ды хату запалі. І спаць брат лёг у той вечар галодны. Ён доўга варочаўся на пасцелі, не засынаў: няйнакш, яму мроіўся той кавала-

чак хлеба, які пакідала яму маці і які з'еў я...

Ніхто — ні маці, ні Толік — ні ў чым не папракнулі. Ні ў той вечар, ні пасля. Яны былі старэйшыя, я меншы, і яны мяне вельмі любілі, шкадавалі...

Але калі я цяпер успамінаю той хлеб, які належала з'есці брату і які з'еў я, і той вечар, калі брат лёг праз мяне спаць галодны, мне робіцца не па сабе. Здаецца, аддаў бы ўсё, каб толькі не было ў мяне такога ўспаміну, каб як-небудзь пазбыцца, выкінуць яго са сваёй галавы. Лепей бы я быў тады галодны, лепей бы я лёг спаць не еўшы! Хай бы не я, а брат з'еў той хлеб!..

Ды не! Таго, што было, не вернеш, не пераробіш. І з памяці сваёй, як бы ні хацеў, не выкінеш. Не, не выкінеш!..

НАСЦЕЧКА

З горада ў вёску да бабы і дзеда прыехала ўнучка Насцечка. Надта ж спадабалася Насцечцы ў дзеда і бабы. Так што калі тата і мама пачалі збірацца ехаць назад у горад, Насцечка нават заплакала:

— Не хачу нікуды ехаць. Хачу ў дзеда і бабы жыць.

Дзед і баба толькі таго і чакалі.

— Няхай пераначуе ў нас, — узяліся яны ўгаворваць тату і маму. — Калі што якое — заўтра прыедзеце і забераце.

Тата і мама паслухаліся.

Ні на крок не адыходзілі ад унучкі дзед і баба. І накармілі яе, і напайлі, і спаць палажылі.

Прачнулася раніцай Насцечка і доўга не магла зразумець, дзе гэта яна. Калі ж нарэшце зразумела, здагадалася, саскочыла з ложка, патэпала босымі ножкамі туды, дзе была кухня. Адчыніла дзверы — і ўбачыла бабу і дзеда. Баба, нагнуўшыся над дзіўнай драўлянай пасудзінай, нешта таўкла, а дзед... Што ж гэта такое рабіў дзед? Сядзеў на эдліку і біў малаточкам па нечым бляшаным — дзінь-дзінь-дзінь!..

— Дзед, што ты робіш? — спытала Насцечка.

— Касу кляпаю,— заўсміхаўся ў свае пышныя вусы дзед.

— А навошта табе каса?

— Касою я накашу кароўцы сена. Кароўка з'есць яго і дасць нам малачка. А з малачка, як ты ведаеш, і смятана, і тваражок, і маселка.

— А ты, бабуля, што робіш? — падышла бліжэй да бабу Насцечка.

— Я таўку бульбу,— лагодна адказала баба.— Усыплю сюды мукі, развяду цёпленькай вадою ды свіней накармлю.

Пастаяла Насцечка, паглядзела на дзеда і бабу і кажа:

— Дзед сена будзе касіць, бабуля свіней карміць. А мне што рабіць?

— О! Абы ахвота была, а работы ў нас на ўсіх хопіць.

Кінула баба таўчы бульбу, узяла місачку, насыпала ў яе залацістых зярнят.

— Я вось пайду свіней карміць, а ты,— падала яна місачку з зярнятамі Насцечцы,—

курэй накорміш. Куры наядуцца зярнят і ячка табе свежанькае знясуць...

Прыехалі з горада мама і тата, бачаць: стаіць Насцечка сярод двара і сыпле курам ячмень, а тыя дзяўбуць яго ды ціхенька — ко-ко-ко! — перамаўляюцца, няйначай, радуюцца, што памочніца ў дзеда і бабы з'явілася, хваляць яе.

Глядзелі на Насцечку тата і мама: малая, а якая малайчына! Цяпер яны пэўна ведалі: будзе Насцечка клапатлівая гаспадыня-працаўніца.

ВОРЧЫК

Даўно гэта было. На Палессі...

Жыў там, на ўлонні прыроды, працаваў лесніком нехта Пахом Тачыла. Бадай, нічога ён так не любіў, як паляванне. І, вядома ж, усё сваё жыццё трымаў сабак. Па два, тры, а то і болей.

Калі пачалася вайна, на Палессе прыйшлі акупанты і ў тым лесе, які гадамі ахоўваў Пахом Тачыла, як і ўсюды на Беларусі, з'явіліся партызаны. Яны не давалі спакою чужынцам ні ўдзень ні ўночы — палілі масты, выводзілі са строю чыгунку і тэлефонную сувязь, нападалі на паліцэйскія і нямецкія гарнізоны. Адноўчы, у часе чарговага карнага паходу на партызан, ворагі натрапілі на леснічоўку, дзе жыў Пахом. Акружыўшы яе, пазабівалі сабак, бо тыя надта ж брахалі і кідаліся на кожнага, хто імкнуўся зайсці ў двор. Выратаваўся ад куль, уцёк у лес толькі адзін. Звалі яго Ворчык.

Уварваўшыся ў леснічоўку, ворагі пачалі змушаць Пахома, каб ён выдаў месца, дзе знаходзіцца партызанскі атрад. Але што ні рабілі карнікі — і білі Пахома, вадою адлівалі, і ўпрошвалі ласкаю, абяцаючы розныя ўзнагароды, — не выдаў Пахом партызанаў. Урэшце, непрытомнага, ледзь жывога, вывалілі яго з леснічоўкі і, калі адступалі, забралі з сабою. У вёсцы ўкінулі непакорнага Пахома ў свіронак, замкнулі на замок.

Якое ж было здзіўленне, калі, адамкнуўшы раніцою свіронак, ворагі не ўбачылі там Пахома. Толькі нара зеўрала ў свіронку з-пад сцяны. Падумалі ворагі, што Пахом, адляжаўшыся, сам выграб яе і ўцёк...

На самай жа справе нару выграб сабака, Ворчык. Ён, як потым стала вядома, краўся па слядах карнікаў, высачыў, куды тыя ўкінулі Пахома. І, калі змерклася, падкраўся да свіронка, падгробся пад сцяну і выратаваў свайго гаспадара...

БАБКА АДАРКА

Ні ў каго, мабыць, няма такой бабкі, як бабка Адарка ў Аленкі. Добрая, ласкавая, працавітая. Калі ні прыйдзе Аленка, яна ўсё нешта робіць. То каля печы ў хаце завіхаецца, то ў гародзе сее, садзіць, поле, акапвае, то ў лес па ягады ці грыбы спяшаецца. І ўсё быццам камусьці кланяецца, шэпча. Але і пачаставаць умее. І не купленым у магазіне, а сваімі рукамі вырашчаным, сабраным, прыгатаваным. Чаго толькі няма ў бабкі Адаркі! Морква, бручка, мак, гарох,

гуркі, памідоры, гарбузікі, арэхі... А што да садавіны, ягад розных, грыбоў, то... І сушаныя, і смажаныя, і вараныя, і квашаныя...

Ні ў адным гародзе так не родзіць, як у бабкі Адаркі. Што ні пасее,— тое і ўродзіць. І як, як! Гарбузы — не падняць, памідоры — па кулаку, морква, бручка — з зямлі не выбраць. І калі ў лес па ягады ці па грыбы бабка Адарка пойдзе — ніхто з ёю не справіцца, больш не прынясе.

— Адарка нейкія сакрэты ведае! — кажуць у вёсцы пра бабку Адарку людзі.

Неяк бабка Адарка, ідучы ў лес, і Аленку з сабою ўзяла. І па дарозе, як і звычайна, кланялася і ўсё нешта шаптала, шаптала. Аленка не вытрымала — спытала:

— Каму ты, бабка, кланяешся, што ты шэпчаш?

— Людзям, зямельцы, сонейку,— заўсміхалася бабка.— І не шапчу, а «дзякуй» кажу. Надта ж яны шчодрія, дабром за дабро, ласкай за ласку плацяць, усё для жыцця нам даюць.

І ў лесе, калі ягады пачаліся, брала іх і ўсё кланялася, шаптала, няйнакш, кожнай галінцы, кожнай ягадцы дзякавала.

Вось якая ў Аленкі бабка Адарка!

КОШЫК МАЛІН

Навальніца дагнала мяне, калі я не ад'ехаў і кіламетра ад лесу. Я націскаў, як толькі мог, на педалі, чуючы, што за спіною вуркоча гром, але ўсё роўна ўцячы ад дажджу не ўдалося,— дарога скрозь вузкая, ка-

раністая, і шмат дзе трэба было каціць веласіпед.

Бліснула маланка, і з грукатлівым абва-
лам грому хлынуў лівень. Я спыніўся і ху-
ценька пачаў адвязваць ад багажніка плашч,
які, выязджаючы з дому, захапіў на ўсякі
выпадак, бо пякло і парыла.

Палявая дарога ўмомант раскісла, усюды
пабеглі ручайкі, і ў калдобінах заблішчалі
каламутныя лужыны. Чорт ведае што рабіла-
ся ў небе! Бы там нябачны хто мяшаў вя-
лізнай мешалкаю незвычайнае варыва,—
хмары дыбіліся, лезлі адна на адну.

Плашч мала ратаваў ад дажджу, і я,
пастаяўшы, пакаціў памаленьку веласіпед да
вёскі, што відаць была кіламетры за тры ад
лесу. Раптам бачу: расплёскаючы лужыны,
у падкасаных штоніках бяжыць, прыкрыў-
шы рукамі галаву, напярэймы мне хлапчук.
Яшчэ здалёку крычыць:

— Дзядзечка, дайце плашч!.. Маліны
мокнуць...

Я глянуў, куды паказваў рукою хлопчык.
Скрозь сіваю сетку дажджу я ўгледзеў у по-
лі, ля куста вербалозу, жанчыну... Доўга не
думаючы, я кінуў на абочыне дарогі веласі-
пед, а сам сігануў цераз поле проста да
жанчыны. Яшчэ на бягу скінуў плашч і па-
даў жанчыне, тая прыкрыла ім паўнюткі
кошык спелых і буйных, апырсканых даж-
дом малін і, выпрастаўшыся, сказала неяк
ціха, гледзячы ў вочы:

— Дзякуй вам. А то я ўжо думала, пра-
падуць маліны... Мы ж цэлы дзень петавалі-
ся, каб варэнне зварыць. Сын у мяне ў гора-
дзе. На заводзе...

Дождж ліў як з вядра, а жанчына і хлапчук стаялі і моклі, не прыкрытыя нічым, і радаваліся, што не прападуць маліны. За кампанію мок і я, думаючы пра маці, родную, бясконца дарагую маці, якая гатова на ўсё, абы толькі прынесці хоць трошкі радасці дзецям...

МАЯ СПАДАРОЖНІЦА

Я дагнаў яе па дарозе на станцыю. І прызнацца — здзівіўся: вакол — густы, пракаветны бор, на дварэ — чорная, як сажа, ноч, і сярод усяго гэтага адна-адзінюсенькая дзяўчынка, амаль дзіця, з клуначкам за плячыма. Я аж уздрыгнуў, убачыўшы малую так позна ў лесе.

Дзяўчынка, як і трэба было чакаць, вельмі ўзрадавалася, што ёй зусім нечакана трапіўся спадарожнік. Яна хутка асвойталася, пасмялела і разгаварылася.

— І табе не боязна было адной ісці? — спытаўся я.

— Чаму не, боязна, — прызналася малая. — Асабліва калі загукае сава ці сучок дзе трэсне. Так і здаецца: хтосьці мяне даганяе, каб схапіць...

— А куды ж ты ідзеш?

— Я ж казала, на станцыю.

— Я ведаю, што на станцыю. А адтуль?

— А адтуль да сястры Мані. Яна настаўнічае ў Барках.

— А далёка твая Баркі?

— Далёка, цягніком трэба ехаць...

— Дык жа туды ты магла б і заўтра паехаць. Удзень, калі відно. Цягнікі ж, мусіць, ходзяць?

— Цягнікі-то ходзяць, але сястры ў школу трэба, а ў яе — дзіця. Малое зусім, і года яшчэ няма.

І дзяўчынка пачала расказваць, што ў апошнія дні Маня і так сама не свая. І працаваць трэба, і дзіця глядзець, а тут яшчэ з мужам нелады. Ён усё нешта злуецца ды ў пісьмах абы-што піша. Маня чытае ды плача... Яму-то добра, ён у горадзе, вучыцца сабе ў інстытуце і ўсё. А Мані як?

— То хай бы і ты жыла там, у Барках. Чаго ж табе дадому ездзіць?

— Няма як. Калі я там жыцьму, дык хто ж маме памагацьме. Яна ж у нас адна. А на полі бульба не пакапана, фасоля гніе на градах і гарбузы ляжаць. І ў калгас трэба хадзіць... Ды ці мала што? Адной ёй хоць разарвіся... — Гэтыя словы яна сказала так па-дзіцячы, што я ўсміхнуўся.

Разгаварыўшыся, я і не заўважыў, як дзяўчынка спатыкнулася і ледзьве не ўпала. Мусіць, я пайшоў дужа шпарка, і мая маленькая спадарожніца, каб не адстаць, бегла за мною падбегам. Я падхапіў яе на рукі.

— Ой, ты выцялася. Балюча?

— Не, не вельмі... Вось калі на тым тыдні босая ішла, дык балюча стукнулася. Я аж заплакала тады... А то раз на калючку наступіла. От жа балела!..

І я зноў усміхнуўся: так нязвыкла ў размове мянялася дарослае з дзіцячым...

Рассталіся мы на станцыі. Я падаў у вагон клуначак, у якім, мусіць, везла дзяўчынка сякія-такія харчы сястры, і на развітанне моцна-моцна пацалаваў...

МУХА

У пагодлівы дзень лета між сухіх вербалазавых кустоў лятала Муха. Дзыкала, весялілася, бо вельмі ж рада была сонцу, бязветранаму надвор'ю і цішы, што панавала навокал. І не заўважыла, як трапіла ў сетку, якую так умела расставіў павук-крывасмок. Кінулася Муха сюды, кінулася туды, замахала крыльцамі, забіла ножкамі, ды з павуковага сіла не вырвалася. Тады ў адчаі яна пачала кідацца то ў адзін, то ў другі бок, бязладна рвацца абы-як і абы-куды. Стоміцца, пасядзіць, адпачне і зноў ірвецца... І гэтак да таго часу, пакуль да яе не падпоўз сам уладар сеткі вялізны лупаты павук...

Бедная! Яна і не ведала, што чым болей намагаецца вырвацца з павуціны, тым усё болей заблытваецца ў яе...

СВЕТЛЯЧОК

Неяк, выйшаўшы позна ўвечары з дому, я ўбачыў у траве светлячка. Светлячок вельмі ж прыгожа, звабліва свяціўся, і мне раптам захацелася паказаць гэтае дзіва сваёй маленькай дачушцы. Я злавіў светлячка і асцярожненька пасадзіў яго ў парожні карабок з-пад запалак.

Калі праз нейкі час я зазірнуў у карабок, ніякага дзіва там не было: светлячок не свяціўся.

Думаючы, што ён задыхнуўся ў карабку і таму перастаў свяціцца, я выпусціў светлячка зноў у траву.

І цуд! На волі светлячок зноў ажыў, зноў засвяціўся!

БЕЛАРУСКІЯ ЯГАДЫ

— Ваш край — прыгожы, зялёны край, — гаварыў, мройна, летуценна мружачы вочы, стары, сівы, як лунь, казах, даведаўшыся, што я з Беларусі, з Палесся. — На ўсё жыццё запомніўся ён мне. А найбольш, найярчэй — вашы ягады. Чаму? Вось паслухайце...

Вайна, якую ўсе мы цяпер завём Вялікай Айчыннай, заспела мяне на граніцы, дзе я служыў у арміі. У першых жа баях загінула многа маіх сяброў. Астатнія адступілі. З імі адступаў і я. Па дарогах і без дарог, удзень і ўночы, хаваючыся ў балотах і лясах, бо, як вы ведаеце, немцы прарвалі нашу абарону і зайшлі далёка наперад. У тыя дні і кінуліся мне ў вочы вашы ягады — невялікія, надта ж духмяныя, суніцы, што чырванелі тут і там на ўзмежках і палянах. Мо таму, што нагадвалі кроў, якую пралілі мы ў баях, стрымліваючы ворага, абараняючы Радзіму. Кроў нагадвалі і маліны, парэчкі, што таксама неўзабаве зачырванелі ў кустах і на ўзлесках...

Дагнаць сваіх не ўдалося. Горш таго — я трапіў у палон. У акружэнні канваіраў і сабак-ваўкадаваў, што гатовы былі звесці са свету кожнага, хто аслухаецца ці зробіць хоць крок убок, нас, палонных, гналі на захад. Гналі праз лясы, лугі, палі, вёскі. І тады я ўбачыў вашы чарніцы, смуродзіны, буякі. Яны былі чорныя, як маё, як усіх нас гора.

Мне і некаторым маім таварышам пашанцавала — аднойчы, пад восень ужо, мы прадралі страху ў той адыне, куды нас, палонных, загналі на ноч, і ўцяклі. Зноў мы

ўдзень і ўночы, па дарогах і без дарог прабі-
раліся на ўсход, да сваіх. І зноў мне кінуліся
ў вочы вашы ягады. Каліна, рабіна... Яны
рдзелі, гайдаліся на галінках, нібы надзея,
чырвоны сцяг. І вялі, вялі наперад. І, ве-
даеце, мы выйшлі з акружэння, дабраліся да
сваіх, зноў пачалі біць, граміць ворага...

УЛАДЗІМІР СКАРЫНКІН

(нарадзіўся ў 1939 г.)

МЫШКА-ПІЯНІСТКА

Вось дык дзіва — піяніна,
Што стаіць каля трумо,
Толькі ляжа спаць Яніна,
Пачынае граць само
Паланезы, менуэты,
Часткі опер і санат.

Мо не піяніна гэта,
А музычны аўтамат?
Можа, ноччу пранікае
Ў хату дамавік які
І на піяніна грае
Баркаролы, гапакі?

А прычына, а прычына,
Аказалася, была
Ў тым, што мышка ў піяніна
Невялічкая жыла.

Бегла ўгрунь яна з гняздзечка
Ўніз па струнах наўскасы —
І вызвоньвалі, як рэчка,
До, рэ, мі, фа, соль, ля, сі.

Ножкі хуткія імчалі
Мышку шэрую ў гняздо —
І ў пакоі зноў гучалі
Сі, ля, соль, фа, мі, рэ, до.

НА ЛАСІНЫМ ВОЗЕРЫ

Хай камары гудуць!
Ігліцай сцежкі ўсеяны,
І ўсе яны, і ўсе яны
На возера вядуць!

Вядуць яны хлапца
Да возера Ласінага.
Там сонца з неба сіняга
Дае ў ваду нырца.

Гарлачыкаў, лілей,
Аеру шмат на возеры.
Пад шолах вербалозіны
Там свішча салавей.

Чыесьці норкі дзве
Схаваны там у хвойніку.
Там вельмі добра коніку
Стракочацца ў траве.

Туды на вадапой
Прыходзіў лось надоечы
І любаваўся, стоячы
Ў вадзе, самім сабой

Хай камары гудуць!
Ігліцай сцежкі ўсеяны,
І ўсе яны, і ўсе яны
На возера вядуць!

ШТО ТЫ РАЗБРАХАЎСЯ, ЛЮК?

— Што ты разбрахаўся, Люк?
Супакойся, дружа.
Брахуноў такіх і злюк
Не люблю я дужа.
Косткі я не адбяру,
Не зламаю будкі.
Не зраблю гаспадару
Злога нічагуткі.
Вельмі я хачу з табой
Сябраваць і ладзіць.
І таму дазволь рукой
Мне цябе пагладзіць.
Я ж прыйшоў к табе з дабром —
Вось якая справа...

Люк зажмурыўся, хвостом
Завіляў ласкава.

РАМАН ТАРМОЛА

(нарадзіўся ў 1936 г.)

КАГО БАЯЦЦА Ў ЛЕСЕ

Свет зялёнага бязмежжа —
Белавежа... Белавежа...

У дзяўчынкі сэрца б'ецца.
— Баязліўка ты ў мяне...—
Кажа тата і смяецца.—
Звер малую не кране.

Напалохалася Вера,
Не трапляе зуб на зуб:
На яе з-пад елкі шэрай
Пазірае грозны зубр.
Самавіты, барадаты,
Акурат як дзед Яўхім.
Асмялела Вера: — Тата,
Гаварыць хачу я з ім:

— Ты добры цар у гэтай старане?

— Усё, што ёсць, навокал,
Усё, што ты акінуць можаш вокам,
Належыць мне.
Не крыўджу я маленькіх і слабых,
Ніколі я драпежнікам не быў,

Як даўні продак мой,
Люблю траву, люблю спакой.
Вось і цяпер іду я на спачын,
Пад елкаю з зубрыхай памаўчым.

— Пастой, скажы, каго баяцца мне?

Ды зубр нібыта страціў зрок і слых.
Тут побач заяц коса як зірне
І закрычыць: «Усіх баюся, ўсіх!»

Раптам побач шышка ўпала
І спалохала нямала
Нашу спадарожніцу,
Веру-асцярожніцу.
Падняла угору вочы —
На сасне агню клубочак
Па галіне коціцца,
Так злавіць і хочацца...

— Я — вавёрка, самая вёрткая.
Бегаю хутка, не сяджу ні мінуткі.
— Вавёрачка, я — Вера.
Якога мне баяцца звера?

Вавёрка страсянула ігліцу з галавы,
На дрэва сіганула і крыкнула: «Савы!
Бойся яе ўначы асабліва...»
І клубочак рыжы знік імкліва.
Як не было пышнахвостай рыжухі —
Быстрыя вочкі — хуткія рухі!

Вера з татам далей крочаць.
Камарыны ўсюды звон.
Бацька жмурыць хітра вочы:
— Паглядзі... Вось і загон!

Вера следам нап्राстки.
Зірк туды — а там дзікі,
Шэрсць на хібе, як цвікі.
У рашучай сталі позе,
На яе кіруюць позірк.
Побач з імі парасяткі,
Быццам зебры-паласаткі,
Доўжанькімі рыльцамі
У канаве рыюцца.
Іх пільнуюць кабаны,
Злосна рохкаюць яны.

— Мы дзікі-секачы,
Маем іклы, як мячы.
Мы іх точым на ваўкоў,
Бо яны з усіх бакоў
Дзень і ноч пільнуюць статак,
Каб пакрасці парасятак.

Больш няма чаго пытацца:
Ведама, каго баяцца.

Пад ялінаю густой
Хтось храпе...
— Чакай! Пастой!
Гэта ж, мусіць, касалапы
Смачна спіць, падклаўшы лапы?!

Задрыжалі ў Веры ногі:
— Што, як выскачыць з бярогі?

— Вось дык цуд! Вось дык дзіва!
Ты навошта разбудзіла?

— Што ты, Мішка-баламут?
Я прыйшла адно спытацца:
Мне каго баяцца тут?

Перастаў мядзведзь таптацца
І зароў страшэнна, дзіка:
— Бойся цырка! Бойся цырка!
Там, гавораць, не падрэмлеш.
Там не мёд, а цукар дрэнны!

...Нечы позірк працінае
Веру быццам бы наскрозь...
Што рабіць — сама не знае.
Ды нарэшце вось ён, вось...

— Дзень добры, дзяўчынка!
Я — рыжая ліска...
Што хочаш пытай,
Не падходзь толькі блізка...

Я зараз не ў форме...
Як бачыш, ліняю.
А ты гавары,
Слых цудоўны я маю...

— Жывеш ты ўсюды —
У казках, у лесе.
Табе ззяе сонца, і зоркі, і месяц.
Скажы, калі ласка,
Зрабі гэту міласць:
Каго мне баяцца?

— Страшней за ўсё хітрасць!

Ліса замахала
Пушыстым хвостом
І ўмомант растала
Між дрэў і кустоў...

Як вярталіся дахаты,
Вера бацьку вінавата

Тузанула за рукаў:
— А чаму, скажы мне, тата,
Не сустрэлі мы ваўка?

— Ай, дачушка! От сініца!
Воўк у пушчы у любой
Больш за ўсё людзей баіцца,
Гэта значыць — нас з табой.

* * *

Вера спіць. Плыве двухрогі
Ясны месяц у акне.

— Не баюся я нікога,—
Прашаптала Вера ў сне...

ТАРАС ХАДКЕВІЧ

(1912—1975)

АЛІКАЎ СШЫТАК

Як можна быць спакойным, калі табе пайшоў восьмы год і ты ўпершыню ў жыцці сеў за школьную парту! Усё для цябе новае — і гэты чысты, утульны клас, і настаўніца, якую ты бачыў да гэтага, магчыма, толькі здалёк, і твае новыя сябры-аднакласнікі, і ранец з кнігамі і сшыткамі, які ты паклаў у парту,— усё, чаго ты раней не ведаў і не разумеў і што адкрывае перад табой шырокія нязведаныя далі.

Не мог быць спакойным і Алік, калі настаўніца Галіна Рыгораўна рассадзіла першакласнікаў за парты. Ён перш за ўсё паглядзеў у бок суседа — гэта быў незнаёмы хлопчык з чужой вёскі, паўнатвары, тоўсты і, як здалося Аліку, непаваротлівы.

Іх парты была трэцяй у радзе і стаяла ля самага акна — варта было толькі крыху прыўзняць галаву, і адразу ўбачыш школьны двор, а за ім, залітае вераснёвым сонцам, узаранае поле.

Класны пакой ззяў свежапафарбаванымі, бялюткімі сценамі; яны ажно вочы сляпілі. На падаконніках цвілі кветкі. Чорная дошка,

што стаяла ўмацаваная на трыножніку, блішчала, нібы наглянцаваная. А за расстаўленымі ў тры рады партамі сядзелі хлопчыкі і дзяўчынкі, аднагодкі Аліка. Многіх з іх Алік ведаў.

Сумятня ў класе паступова ўляглася. Галіна Рыгораўна расказала, як дзеці павінны сябе трымаць у школе, як і калі яны будуць займацца. Потым яна спытала, хто з вучняў ведае літары.

Настаўніца была ў цёмным плацці з белым карункавым каўнерыкам, з косамі, завязанымі на патыліцы ў тоўсты вузел. Вочы ў яе былі чорныя, строгія. Дома Аліку гаварылі пра настаўніцу, што яна добрая. І аднак жа цяпер ён падумаў пра яе: «Непадобна ні на маму, ні нават на цётку Ганну. Чужая цётка...» І павярнуўшыся да суседа, Алік злёгка штурхнуў яго локцем і паўшэптам спытаў:

— А ты адкуль?

— З Селішча,— не варухнуўшыся, шапнуў той.

— А як завуць?

— Борка...

— Алік! — аклікнула настаўніца, пачуўшы гаворку на трэцяй парце.— Размаўляць на ўроку нельга.

Алік страпянуўся, абапёрся локцямі на вечка парты і, унурыўшыся, змоўк. У гэты час Борка глянуў у акно — воддаль відаць быў узгорак з істужкай шэрай палявой дарогі. Некалькі фурманак, гружаных мяшкамі, з'язджалі з узгорка. Борка ўсміхнуўся і ўрачыста сказаў Аліку ледзь не на поўны голас:

— Вунь нашы з тока збожжа павезлі...

— Так ужо і вашы,— запярэчыў Алік.— Як быццам адсюль можна ўбачыць — вашы ці не...

— А вось і нашы,— Борка падняўся, нахіліўся да акна.— Вунь і дзядзька Марцін на першай фурманцы, па шапцы відаць.

Белавалосая дзяўчынка, якая сядзела ззаду і якую Алік не ведаў дагэтуль, таксама зірнула ў акно і пацвердзіла:

— Ага, дзядзька Марцін...

Тое, што ў размову ўмяшалася дзяўчынка, не спадабалася Аліку, і ён хацеў ужо быў прыкрыкнуць на яе.

Але тут падышла Галіна Рыгораўна і паклала яму на плячо руку.

— Што ж вы, хлопчыкі,— прамовіла яна з дакорам.— Усе слухаюць настаўніцу, а вы размаўляеце...

Голас яе гучаў роўна і мякка, у ім Алік не заўважыў той строгасці, якой чакаў.

— Вы ж не дашкольнікі ўжо, а вучні,— сказала яна, адыходзячы да свайго стала,— і знаходзіцеся ў школе.

Позіркі ўсіх першакласнікаў былі накіраваны на Аліка і Борку. Хто-колечы з вучняў ціха пасмейваўся, а вочы іншых як бы казалі: «Вось яны і выяўляюцца, недысцыплінаваныя. У першы ж дзень заўвагу ад настаўніцы атрымалі...» Аліку стала няёмка. Ён збянтэжыўся, і хоць нічога не адказаў Галіне Рыгораўне, але да канца ўрока сядзеў спакойна, не зводзіў з настаўніцы вачэй. Борка таксама не варушыўся. Ён нават адварнуў галаву ад Аліка, і можна было падумаць, што яны пасварыліся.

Сціпла трымаў сябе Алік і ў час перапынку. З галавы яго не выходзілі словы настаў-

ніцы аб тым, што ён цяпер не які-небудзь дашкольнік-ветрагон, а сапраўдны вучань.

«Вучань — гэта ясна, — з гонарам думаў Алік, — і не абы-які». Ён ведае ўсе літары і большасць з іх піша, як вучыў яго старэйшы брат, пяцікласнік Міколка. У ранцы, што ляжыць у парце, побач з букваром, пеналам і чыстымі сшыткамі ў касую лінейку ёсць сшытак, амаль увесь спісаны Алікам. Алік прынёс яго сюды спецыяльна, каб паказаць настаўніцы, — няхай ведае, што ён яшчэ і да школы старанна займаўся і цяпер абавязкова будзе адным з лепшых вучняў у класе.

Але паколькі Галіна Рыгораўна нічога не сказала аб такіх сшытках і на наступным уроку, а вывела на дошцы таблічкі з літарамі, Алік паказаў свой заповітны сшытак Борку.

Нельга сказаць, каб сшытак зрабіў на таго моцнае ўражанне. Літары ў ім былі напісаны няроўна: адна вялікая, другая маленькая, трэцяя вось-вось паваліцца, чацвёртая ляжала зусім на баку. Ды і ні адна старонка тут не была спісана да канца, а ўся-рэдзіне сшытка паўстаронкі займаў малюнак — нешта накшталт жывёліны з круглым тулавам, доўгімі нагамі, кароткім хвостом і вушамі, вельмі падобнымі на рогі. Борка доўга разглядаў малюнак, потым ткнуў пальцам у яго і запытальна паглядзеў на Аліка:

— Што гэта такое?

— Хіба не бачыш? — пакрыўджана адказаў Алік.

— Можа, казёл, але чаму без барады? — пачаў разважаць Борка. — Баранчык — не інакш...

— Ну і сказаў! — зазлаваў Алік. — Баран-чык... То ж наш Тузік... Звер, а не сабака — ого!..

— А-а,— няпэўна вымавіў Борка і заціх, бо настаўніца насцярожана зірнула ў іхні бок.

«Борка мог і не разабрацца ў маім майстэрстве,— зрабіў вывад Алік.— Ды ён, відаць, ні адной літары не ведае. А што ён разумее ў малюнках, калі нават не пазнаў у сшытку славутага Тузіка. Іншая справа — настаўніца, яна такі разбярэцца, як толькі гляне».

Але нечакана для Аліка ў адзін з наступных дзён, калі ўсе падрыхтаваліся да пісьмовых заняткаў і Алік разгарнуў свой стары сшытак, Галіна Рыгораўна ўзяла гэты сшытак у рукі, перагарнула старонкі, усміхнулася і вярнула яго Аліку, прамовіўшы без захаплення:

— Добра, Алік, што ты ведаеш літары. Але зараз ты вазьмі з ранца новы сшытак, а гэты пакінь дома...

Не літары загадала яна пісаць у новым сшытку, як таго жадаў Алік, а зусім іншае — спачатку палачкі, потым розныя кручочки.

Да Аліка пакуль не даходзіла, што з гэтых палачак, кручочкаў, завіткоў можна потым скласці літары, роўныя і прыгожыя. Скажам, з двух злучаных кручочкаў атрымаецца літара «м», а з завітка і кручочка — літара «а». Калі паставіць абедзве літары побач, выйдзе «ма». Яшчэ адно такое «ма» — і мы будзем мець слова «мама» — першае з усіх слоў, якое кожны з нас прамовіў у жыцці. Ад гэтага слова ляжа шлях і да

іншых, спярша такіх жа простых і знаёмых, а потым больш складаных і невядомых Аліку.

Словы зліюцца ў сказы, і сшытак Аліка — не першы, вядома, — у недалёкім будучым загаворыць гэтак жа, як гаворыць буквар, калі Алік адольвае яго, старонку за старонкай...

Усё ж іншы раз надакучвала доўга пісаць адно і тое ж. У Аліка не хапала такой цярплівасці, якой валодаў Борка. Ад празмернага старання ў таго кончык языка павольна пасоўваўся па вуснах у той бок, куды пасоўвалася пярэ.

Старонак шэсць новага сшытка Алік спісаў акуратна, а на сёмай старонцы — гэта было ў канцы аднаго з урокаў — здарылася прыгода. Неяк міжвольна ён вывеў літару «Т» і тут жа прыгадаў свайго любімца Тузіка — здаравеннага рудога дварняка, які кожны раз пры сустрэчы з Алікам падаваў яму правую лапу. У момант Алік накідаў абрысы Тузіка, паўтарыўшы малюнак з таго сшытка, які ляжаў цяпер дома.

Аднак, калі хлопчык прыладжваў сабаку галаву, з пёрка капнула чарніла. Замест галавы атрымалася клякса ў форме прадаўгаватай сіняй зоркі. Галіна Рыгораўна хадзіла паміж партай, назіраючы за тым, як пішуць вучні. Яна падыходзіла ўжо да парты Аліка. Алік жахнуўся і, забыўшыся, што ў яго ёсць прамакатка, злізаў кляксу языком. Ад гэтага клякса крыху пасвятлела, але адначасова пабольшала. Настаўніца схілілася над Алікавым сшыткам, як бы раздумваючы нейкі момант, затым засмучана сказала:

— Як ні шкада, Алік, але за такую працу ты не заслугоўваеш лепшай адзнакі,— і яна чырвоным алоўкам акуратна вывела ў канцы старонкі двойку.

Прыўзняў галаву да свайго сшытка і Борка. Ад здзіўлення ў яго ўзняліся бялявыя бровы і схваўся ў роце кончык языка. А белаваалася дзяўчынка, зірнуўшы цераз плячо Аліка на двойку, вымавіла шэптам:

— Ух, як прыгожа напісана!..

Празвінеў званок, абвясціўшы канец заняткаў. Алік хуценька паклаў у ранец сшытак, прыладзіў ранец за плечы і, не ўступаючы ў размову з сябрамі, выбег са школы. Ён не стаў чакаць суседніх хлопчыкаў, а памчаў адзін нацянькі дахаты. «Двойка — гэта яшчэ не самае страшнае,— суцяшаў ён сябе па дарозе.— Міколка казаў, што самае страшнае — адзінка, або, як ён кажа, кол. Двойка ж большая за адзінку...» Калі Алік увайшоў у свой двор, руды Тузік звонка забразгаў ланцугом, прысеў і выцягнуў насустрэч хлопчыку калматую правую лапу. Але Алік прайшоў міма, нават не зірнуўшы на свайго старога сябра.

Бацька, які прыйшоў з калгаснай канторы на абед (ён быў у калгасе рахункаводам), і маці сядзелі за сталом. Міколкі яшчэ не было, ён прыходзіў са школы пазней.

— Распранайся, Алік, ды сядай з намі, абедаць будзеш,— сказала маці, устаючы з-за стала.

— Чым жа ты пахвалішся сёння, сынку? — запытаў бацька.

— Адзнаку атрымаў,— шчыра прагаварыў Алік.

— Ну-ну, што за адзнака? — Бацька ўзяў пададзены Алікам сшытак і, прагледзеўшы

яго, заківаў галавой: — Ох і ўзрадаваў жа ты мяне, Алік!.. Ніяк не чакаў...

— Дык гэта ж двойка, а не кол, татка...

— Усё роўна дрэнна,— пахмура сказаў бацька.— Я спадзяваўся, ты будзеш выдатнікам, а ты двойку прынёс...

— Затое я ўжо добра чытаю...

— Што ж з таго... Чытанне чытаннем, а з пісьмом у цябе, браце, вельмі бага...

— А мы не літары пішам, а адны палачкі і кручочки,— спрабаваў апраўдацца Алік.

— Пішаце тое, што патрэбна,— перапыніў яго бацька, на гэты раз ужо больш строга,— тое, з чаго мы ўсе пачыналі. Без цярдлівасці і старання вучыцца нельга, Алік. Запомні гэта.

— Запомню, татка,— даў абяцанне Алік.

З бацькам гаворка была скончана, але яшчэ больш строга распачаў яе, прыйшоўшы са школы, Міколка. Ён вучыўся ўжо ў шостым класе, і яго лічылі адным з лепшых вучняў. Хлопец ён быў рослы і на Аліка глядзеў як на свайго падапечнага: рыхтаваў яго ў першы клас, паказваў літары, вучыў пісаць. І вось ўсе Міколкавы намаганні аказваліся марнымі. Уволю пакпіўшы з Аліка, Міколка ў заключэнне з усёй суровасцю наказаў:

— Выпраў двойку, Алік! А то праз цябе і на мяне пляма ляжа. Ты выдатнік, скажучь мне, а твой брат?..

Не задумацца над усім гэтым нельга было, але і двойку выправіць не так проста. Борка, дык той адно толькі і карпее над сшыткам у час урока па пісьму. З усіх сіл выводзіць ён тое, што скажа настаўніца, і бясконца аблізвае кончыкам языка вусны,

пакуль хто не зверне ўвагу на гэта. Ён і на Аліка ў гэты час не пазірае. А Алік нервуецца — хочацца яму хутчэй зарабіць добрую адзнаку, і ён спяшаецца, а памылкі і кляксы, як вядома, — неадлучныя спадарожніцы паспешлівасці. І вось з'яўляецца то клякса, то крывуля, якая ніяк не жадае стаяць на лінейцы, хоць ты яе малатком разгінай.

Алік памкнуўся быў памяняць свой няўдалы сшытак на новы, але і Галіна Рыгораўна і бацька сказалі, што замяняць яго не трэба, сшытак павінен быць дапісаны да канца.

Гора было Аліку з гэтым першым сшыткам — тут былі і чыста спісаныя старонкі, і старонкі з крывулямі і кляксамі, і злашчасны Тузік, і прыгожа выпісаная двойка — усё тут было. Аднак нікае гора не вечнае. Не вечным яно было і ў Аліка.

Сшытак ужо канчаўся — Алік перайшоў на апошнюю старонку, і задання на тым уроку хапіла ўсяго да палавіны яе. Галіна Рыгораўна падышла да Аліка, уважліва прагледзела напісанае ім, і добрая ўсмешка асвятліла яе твар.

— Цяпер, Алік, — сказала настаўніца ўзрадавана, нібы гэта датычылася не Аліка, а асабіста яе, — я магу табе з поўнай падставы паставіць «выдатна», — і яна ранейшым сваім акуратным почыркам вывела чырвоную лічбу «5».

Які гэта быў цудоўны дзень для Аліка! Яму здалося, што не толькі ён і Галіна Рыгораўна радуецца яго поспеху, але і ўвесь клас асветлены прыветлівымі ўсмешкамі. Вераснёвае сонца не халоднымі прамянямі, а па-веснавому цёплымі і ласкавымі запаў-

няе праз вокны класны пакой, і ветрык нясе ў расчыненую фортку пах палёў і позніх антонавак. Борка ўжо не надзьмуць і важны, ён не карпее над кнігай ці сшыткам, а шчыра ўсміхаецца, паказваючы пальцам на гэтую выдатную адзнаку ў канцы Алікавага сшытка. А белавалосая дзяўчынка, што сядзіць ззаду Аліка, ледзь не пляскае ў далоні.

Неяк незвычайна хутка скончыліся ўрокі ў гэты дзень. Алік паклаў кнігі і сшыткі ў ранец, упарадкаваў іх, а гэты сшытак з выдатнай адзнакай усё яшчэ ляжаў разгорнутым на парце. Няхай паглядзяць сябры, няхай палюбуюцца, няхай ведаюць, на што ён, Алік, здольны!.. Гэта ж толькі першая пяцёрка, а колькі яшчэ такіх пяцёрак будзе ў яго сшытках і дзённіках!.. Дахаты Алік на гэты раз пайшоў разам з суседскімі хлопчыкамі ў вясёлай гаманлівай купцы і размаўляў з імі спакойна, нібыта ў яго нічога і не адбылося. Ён нават прапанаваў схадзіць сёння на рэчку ці ў лес па грыбы, і калі нехта з хлопчыкаў заўважыў, што наўрад ці пусціць Аліка маці, Алік спакойна, упэўнена адказаў:

— Як гэта не пусціць? Пусціць, канечне...

Дома Аліка, як заўсёды, сустрэў Тузік і па звычцы працягнуў лапу. Алік у апошні час не асабліва лашчыў яго, але цяпер узяў лапу абедзвюма рукамі і па-сяброўску патрос яе, прыгаворваючы:

— Віншуеш, га? Двойку ж праз цябе зарабіў...

Сабака як быццам разумеў свайго маладога гаспадара — вінавата апусціў галаву і павольна памахваў рудым хвостом.

— То-та ж,— урачыста зазначыў Алік.

У хаце было чыста прыбрана, але пуста — бацька і Міколка, відаць, яшчэ не прыйшлі на абед, а маці, напэўна, была на агародзе. Алік скінуў ранец і выбег на двор, каб пашукаць маці, але тут ён сутыкнуўся з бацькам і Міколкам. Яны крочылі побач, размаўляючы, як роўныя. Ubачыўшы Аліка, яны спыніліся. Хлопчык стараўся не выдаваць у першую ж хвіліну свайго настрою, але не змог. Яго круглы твар, расчырванелы і ўзбуджаны, і задорныя вочы, у якіх палыхалі іскаркі радасці, гаварылі больш, чым словы. Бацька схапіў Аліка на рукі і панёс у хату.

— Не падвёў нас Алік,— важна, па-даросламу, сказаў Міколка, глянуўшы на Алікаву адзнаку.

— Я і не сумняваўся ў гэтым,— адказаў бацька.— Нічога не даецца лёгка, сынку,— праказаў ён да Аліка.— А гэты сшытак захавай. Няхай ён застанеца як успамін аб тваіх першых кроках у жыццё і навуку.

ВАСІЛЬ ХОМЧАНКА

(1919—1992)

ТРУБАЧ

Над маім ложкам вісіць труба — медны музычны інструмент ваеннага аркестра. Век трубы доўгі, колькі ёй гадоў, ніхто не ведае. На ёй шмат умяцін, драпін, слядоў куль і снарадаў. Адно вядома: у грамадзянскую вайну яна была трубой чырвонага кавалерыйскага эскадрона.

Апынулася труба ў нашым доме летам дваццатага года. Вяртаўся эскадрон з вайны і спыніўся ў нашым сяле. Да нас на пастой прыйшлі пяцёра байцоў. Усе дарослыя былі ў полі, а я сядзеў на прызбе, калі яны пад'ехалі да хаты. Баец, які ехаў наперадзе, маладзенькі, з бялявым віхрастым чубам, падміргнуўшы мне, прывітаўся:

— Здароў, гаспадар! Гасцей прымеш?

— Приму, — узрадаваўся я і пабег адчыняць вароты.

Байцы пасаскаквалі з коней і павялі іх пад павець. Пасля цяжкага і далёкага маршу былі стомленыя і коні, і байцы.

Увесь той першы дзень я не разлучаўся са сваімі кватарантамі. Байцы вярнуліся з фронту, шмат чаго пабачылі, перажылі,

і я распытваў іх пра вайну. З захапленнем разглядваў іх шаблі, карабіны, сёдлы з выцэртай да белізны скурай, боты са шпорамі.

Асабліва пасябраваў я з Піліпам Астрэйкам — так звалі таго чубатага хлопца. Ён вешаў мне на плячо шаблю, падсаджваў на свайго Перуна, гнядога, амаль чырвонага, каня з белымі падпалінамі на пярэдніх нагах, і я на зайздрасць сябрам-равеснікам гарцаваў па вуліцы. Праўда, шлях майго выезду быў кароткі — ад двара да бліжэйшай студні, але ж якая гэта была для мяне радасць!

Эскадрон меў двух трубачоў. Першым быў ардынарац камандзіра. А Піліп быў запасны трубач. У яго была свая бліскучая медная труба.

Труба — голас камандзіра. Яна сваімі сігналамі перадае ўсе яго каманды. Скажам, трэба сабраць байцоў, і трубач трубіць збор. Каманда ісці ў атаку падаецца другім сігналам, на марш — трэцім. Самая вясёлая і прыемная мелодыя для байцоў — сігнал на абед. Байцы як пачуюць яго, так і пачынаюць падпяваць:

Бяры лыжку, бяры бак,
Няма лыжкі — ідзі так...

Піліп вучыў мяне гэтым сігналам. Яго навуку я адольваў хутка. Сігнал трывогі вывучыў першым. А каб у час маёй навукі байцы не палічылі мае сігналы за сапраўдныя, я залазіў у склеп і там займаўся сваёй музыкай.

— Трам-та-та-та! Трам-та-та-та!.. — дзьмуў я з усяе сілы.

Неўзабаве байцы пачалі называць мяне трубачом. А камандзір эскадрона, пачуўшы мае практыкаванні, сказаў:

— Падрастай хутчэй, вазьму ў эскадрон першым трубачом.

Больш двух тыдняў стаялі ў нас коннікі. Адноўчы па трывозе яны некуды з'ехалі. Вярнуліся з двума параненымі чырвонаармейцамі. Сказалі, што нейкая банда прарвалася ў нашы лясы і быў з ёю бой. Банда ўцякла. Пасля гэтага выпадку пачалі выстаўляць байцоў на ахову станцыі, мастоў, тэлеграфнай лініі. Паехалі некуды і нашы кватаранты на чале з Піліпам.

Праз дзень пасля гэтага паслаў мяне бацька ў мястэчка за сем кіламетраў да сваякоў па соль. Я ўзяў торбачку і пайшоў. Пад вечар быў у мястэчку. Праходзячы па станцыі, я сустрэўся з Піліпам і яго байцамі. Аж да самага змроку я не разлучаўся з імі.

Начаваў у цёткі, якая жыла паблізу станцыі. Уначы я падхапіўся ад стрэлаў. Выскачў праз акно і, не раздумваючы, пабег на станцыю. Праз некалькі хвілін быў каля пакгауза. Недалёка ад станцыі нешта загарэлася, святло пажару асвятліла станцыю, як пражэктарам. Байцы і некалькі чалавек цывільных занялі абарону вакол пакгауза. Камандаваў імі Піліп.

— Бандыты? — спытаў я ў байца.

— Бандыты, — адказаў той.

Я пабег да Піліпа. Каля яго на бярвяне ляжала граната. Ubачыўшы мяне, Піліп строга сказаў:

— А ты чаго тут? Ану, марш адсюль! Хочаш пад бандыцкую кулю трапіць?

Гулкая кулямётная чарга заглушыла Піліпавы словы. Я ўпаў на зямлю. Следам за

кулямётнай чаргой шуганула на дах склада белая ракета. Россып яркіх іскраў, згасаючы на ляту, сыпануўся з даху ўніз.

— Падпаліць хочуць,— сказаў Піліп.— А тут збожжа.

Я вызірнуў з-за бяровенняў і ў святле пажару ўбачыў, як некалькі бандытаў зрабілі кароткую перабежку.

У гэты час мяне аклікнуў Піліп:

— Слухай, трубач. Табе ўсё роўна трэба адсюль уцякаць. Дык бяры майго Перуна і скачы ў вёску, падымі эскадрон па трывозе. Зможаш гэта зрабіць? Не баішся?

Я сказаў, што змагу, не баюся.

Асядланых коні стаялі каля сцяны склада. Я адвязаў Перуна, узлез на сядло.

— Скачы ўздоўж плота,— паказаў мне дарогу Піліп і ляпнуў далонню каня па крыжы.— Не падвядзі, Пярун.

Пярун, быццам разумеючы, якая адказная задача выпала яму і мне, бег асцярожна, нібы хацеў, каб я не зваліўся з сядла. Ён сам і дарогу выбіраў, усё бачыў сваімі зоркімі вачамі.

Увесь час дарога ішла праз лес. Толькі за які кіламетр я заўважыў, што да сядла прытарочаны невялікая скураная сумка і труба. Бляск зорак адбіваўся на ёй.

Вось і вёска. Спіць. Хоць бы які агеньчык мільгануў.

Я закрычаў:

— Гэй, людзі, уставайце!

Але людзі спалі, і ніхто не чуў майго слабага дзіцячага голасу. Тады я ўзяў трубу, набраў поўныя грудзі паветра і зайграў:

— Та-та-та-тра-та-та!

Сігнал трывогі ўзарваў, скалануў начную цішыню.

Парасчыняліся вароты, дзверы, з двароў выбягалі людзі, выязджалі на конях байцы і станавіліся ў строй. А я ўсё трубіў і трубіў. Камандзір эскадрона крыкнуў мне:

— Што здарылася?

Я раскажаў яму, што на станцыі бандыты, і камандзір адразу працягла, па-кавалерыйску скамандаваў:

— Эскадро-он, за мно-ой ма-а-рш!..

Дружны гулкі тупат капытоў віхурай пакаціўся па вуліцы.

Я не паспяваў за эскадронам, адстаў. А калі прыехаў на станцыю, ужо развіднела і бой скончыўся. Чырвоныя коннікі бандытаў разграмілі, многіх узялі ў палон. Станцыя была ўратавана.

З шасці байцоў, абаронцаў станцыі, уцалела чацвёрка. Адзін быў забіты, а Піліп паранены ў грудзі. Ён ляжаў на шынялі з заплюшчанымі вачамі. Каля яго прыселі местачковы доктар і санітар эскадрона. Піліпаў твар быў збялелы, завостраны.

Я падышоў да яго, трымаючы Перуна за повад. Пярун, убачыўшы свайго гаспадара, застрыг вухамі, тупнуў капытом і ціхенька заржаў. Піліп расплюшчыў вочы. Убачыў мяне, усміхнуўся:

— А, трубач... Выручыў, малайчына...

Яго труба вісела ў мяне на плячы.

Піліп рукой паклікаў да сябе камандзіра. Калі той прысеў каля яго, нешта яму сказаў. Камандзір устаў, прыклаў руку да фуражкі, крыкнуў:

— Эскадрон, смірна! — І калі байцы выканалі яго каманду, сказаў: — Ад імя Чырвонай Арміі за геройскі ўчынак выношу Міхасю Кавалёнку падзяку і ўзнагароджваю яго эскадронай трубой.

Ён зняў з майго пляча трубу і падаў яе мне ў рукі. І ўжо ціха, аднаму мне дадаў:

— Будзь заўсёды, Міхаська, такі мужны і смелы.

Піліпа павезлі ў шпіталь, а яго Перуна аддалі байцу, у якога ў баі забілі каня. У гэты ж дзень эскадрон паехаў ад нас назаўсёды. Больш нікога з байцоў мне сустрэць не давялося.

Вось і ўся гісторыя маёй баявой трубы.

Вісіць яна на сцяне, пабліскае начышчанай меддзю і маўчыць. Часам унук возьме яе і пратрубіць сігнал трылогі, якому я навучыў яго — на ўсякі выпадак.

КАСТУСЬ ЦВІРКА

(нарадзіўся ў 1934 г.)

ЗАЙЧЫКАЎ ХЛЕБ

Заяц полем бег між бабак,
Каласоў сабраў ахапак,
На шырокім пні яловым
Змалаціў іх адмыслова,
А зярняты ноччу зорнай
Размалоў цішком на жорнах.
Раніцой з лясной крыніцы
Зачарпнуў жывой вадзіцы
І ў ліповай дзежцы белай
Рашчыніў свой хлеб умела.
Замяшаў яго, руплівы,
На густым тумане сівым,
На касцяняк паху вінным
І на ягадзе рабіны.
А счакаўшы, з голля, шустры,
Разлажыў агонь пад кустам
І на трох лістах дубовых
Пасадзіў хлябок на дровы.
Аж да зроку з лесу ў высі
Смачны дым струменем віўся.
Калі ж бохан стаў румяны,
Зайка выняў хлеб старанна
І, абмыўшы ў белых росах,
З ім пабег да сенакосу.

Там, з касцамі сеўшы, заяц
Тату ў торбу даў акраец.
Ну, а тата мне, вядома,
Гэты хлеб прынёс дадому.
Ён на выгляд — як і ў нас,
Ды смачнейшы
У сто раз!

МІКОЛА ЧАРНЯЎСКІ

(нарадзіўся ў 1943 г.)

ЗЯМЕЛЬКУ ХМАРКА ПАЛІВАЛА...

Зямельку хмарка палівала:
«Вады, засмяглая, глыні...»
А гром бурчаў ёй: «Мала, мала!
Яшчэ сыпні,
Яшчэ ліні!»

Муроґ схіліў ніжэй галоўку,
Нібы прыслухацца жадаў,
Што дожджык з хмаркаю-сяброўкай
Яму спяваў,
Яму шаптаў.

І ўчуў: званочак сіні ў кроплях
Вызвоньваў радасна: «Дзінь-дзінь!
З табою, дожджык родны, цёплы,
Я ў лузе росным
Не адзін...»

Разгойдваў дожджык, як арэлі,
Званочкі, з іх сагнаўшы сон,
Званочкі ўраз павесялелі —
Прабег над лугам
Лёгкі звон.

Мурог спяваў у моры кветак,
Глядзеў на іх, дзівіўся з іх.
А дождж? Заслухаўся ён гэтак,
Што перастаў,
Што раптам... сціх.

ЖАЛЕЗНЫ ГУДЗЕНЬ

Жук жалезны
Цэлы дзень
Полям поўзае,
Гудзень.

Каласы свой плён багаты
Аддаюць яму —
Зярняты.

Дзень згасаць пачаў паволі,
Ён жа ў працы,
Ён жа ў полі.
Не спяшаецца дахаты:
«Я люблю збіраць зярняты».

Збожжа, што ў нутро наб'е,—
Не шкадуе,
Аддае:
«Зробяцца мукой зярняткі —
Будзе хлеб,
Аладкі ў святкі».

Любяць гэтага жука —
Прыбярэ да каласка.
А мяне,
Як папрашуся,
Падвязе аж да ляска!..

Лёг на луг
Вячэрні цень —
Рушыў з поля
Жук Гудзень.

Ды цяпер ён,
Памагаты,
Тату ўжо
Вязе дахаты.

Тата мой
З ім дзень у дзень...
Хто такі ён,
Жук Гудзень?

ВОЎК-АБІБОК

Шчэрыцца, шчоўкае воўк-абібок:
Вывучыць трэба
Урок «на зубок»!
Вывучыць трэба абавязкова:
Першым урокам —
Воўчая мова.

Шэры ад злосці зубамі скрыгоча,
Ён за граматыку
Брацца не хоча:
Быццам ад гэтай навукі нялюбай
Стануць мацнейшыя
Кіпці і зубы?
Быццам выклічніка звыклага «шчоўк»
Змалку ніводзін
Не ведае воўк?!

Нудзіцца шэры, ды ўсё ж паўтарае:
«В-выла на в-выгане
В-воўчая згр-р-рая...»

А ў галаве — невылазная думка:
«Хто да граматыкі гэтай датумкаў?»

З распачы
Зяпу няўдачнік скрывіў,
З распачы
Шэры працяжна завыў...

Часам пачуеш выццё ты ў бары —
Дужа не бойся,
Гуляй на двары:
Гэта, напэўна, той воўк-абібок
Зноў пад прымусам
Узяўся за ўрок.

МІХАСЬ ЧАРОТ

(1896—1938)

ВЯСЕННЯЯ РАЊЦА

Гляньце, дзеткі, у аконца,
Ды пара ужо ўставаць...
Як прыгожа там бясконца!
Сорам, дзеткі, позна спаць.

Заглянула сонца ў вочкі,
Дзень прыйшоў — даволі сну!
На свет гляньце, галубочкі,
Ўсе вітаюць там вясну.

Пчолкі выпаўзлі з калоды,
Пачалі збіраць мядок,
Шпак вартуе агароды
І вішнёвы наш садок.

Зелянее траўка ў полі,
Ў небе птушачкі пяюць...
Эх, зімы не будзе болей!
Хутка кветкі зацвітуць.

Вы зірніце у аконца,
Палюбуйцеся хаця:
Колькі волі, колькі сонца,
Колькі новага жыцця!

Ўстаньце, дзеткі, пойдзем ў поле
Спева слухаць, кветкі рваць.
Ў хаце сумна, бы ў няволі...
Ўстаньце дзеткі, годзе спаць!

ХВЕДАР ЧЭРНЯ

(1939—1983)

АЛЁШКАВЫ СЯБРЫ

У ката замерзлі ножкі
На марозе у двары.
Неўзабаве да Алёшкі
Папрыходзілі сябры.

Раду радзяць цэлым домам,
Як сапраўдныя ўрачы:
Як жа коціку малому
У бядзе дапамагчы?

Доўга справу вырашалі,
Паспрачаліся чуць-чуць.
І нарэшце так сказалі:
— Трэба коціка абуць!

Прымяралі, шылі разам,
Выдумлялі штось яны.
А каток малы тым часам
Ціха грэўся ля сцяны.

Вось закончана работа.
І на двор усе бягом.
Шумна, весела, з ахвотай
Забаўляюцца з катом.

Пара лапак невялічкіх —
У пуховых рукавічках,
А другая пара, гляньце,—
У абутачку на ваце.

І цяпер ні так, ні гэтак
Не падступіцца мароз.
Толькі дзіўна: як і ў дзетак,
У ката чырвоны нос.

ЗАРАДКА

О, як ахвота хоць хвілінку
Прадоўжыць гэтае бай-бай,
Ды колькі не цягні валынку,
А да зарадкі — прыступай.

Ужо з прыхожай кот Ванюша
Падаў, як просьбу, галасок.
І пазяхнуўшы, уздыхнуўшы,
З пасцелі робіш ты саскок.

Пружыніць цела, гарачэе
І сам сябе бярэш на змор.
Тут нечакана разумееш,
Што ты гімнаст, і ты баксёр.

Ванюша вока касавурыць,
Глядзіць на выбрыкі твае.
Пасля — другія працэдуры.
У ванне — дожджык абдае.

І дастае ажно да сэрца
Такім прыемным халадком.
...На кухні нешта ўжо сквірчэцца
І пахне булкай і чайком.

Ты ж, не ахвочы да гаворкі,
Але бадзёры, быццам чыж.
З настроем толькі на пяцёркі,
У школу весела імчыш.

Таму ўвесь дзень, пакуль заняткі
Праходзяць, ты, хлапчына — зух!
Не астывае дух зарадкі,
Жыве раскованасці дух.

І... ані ценю раўнадушша,
І ні санлівасці былой.
...Глядзіць з прыжмурам кот Ванюша
І пільна сочыць за табой.

БАРАВІКІ

Паказаўся з-пад ялінкі,
Над сабой прыўзняў сучок,
І сядзіць ля бацькі сынку,
Малады баравічок.

А таму спакойна смелы,
Знаць не знаючы бяды:
Бацька — важна загарэлы,
Сын — бялявы, малады.

Лес задумлівы і ціхі.
Недзе булькае рака
І ніякае тут пыхі
Ані ў бацькі, ні ў сына.

Ды калі з палян вятрыска
Расхіне гушчар там-сям,
Травы кланяюцца нізка
Гэтым двум баравікам...

СТАНІСЛАЎ ШУШКЕВІЧ

(1908—1991)

КАМАР-БРЫНКУН І ЖАБА-КВАКУХА

У лясной было газеце —
Жыў Камар на белым свеце...
Ехаў лесам, полем, лугам
На жучках брыклівых цугам.
Было клопату нямала,
Бо карэту падкідала,
На выбоях вельмі трэсла,
Куды ліха пана несла?..
А вяльможа, пан высокі,
Надзімаў, пузырыў шчокі.
Капялюш ён меў з кукардай
І на ўсіх глядзеў з пагардай.
У палацы ля балота
Слугам выпала работа:
Падмятаць пляцы, дарогі,
Вымыць ганак і парогі
І спаткаць пакорна пана.
Мог прыехаць нечакана...
З-за фіранкі Камарыха
Тварык высунула ціха,
І было усім вядома:
Не сядзелася ёй дома.
Праз шырокае аконца

Паглядала супроць сонца.
Служкі бегалі з трывогай,
А было іх безліч, многа.
«Едзе пан, Камар зялёны!» —
Раскрычаліся вароны.
«Едзе, едзе пан высокі!» —
Раскрычаліся сарокі.
«Едзе, едзе пан куслівы!» —
Кажа бусел клапатлівы.
Лёскат, крыкі і трывога,
Шумам поўніцца дарога.
Жаба квакае ў балоце,
Перасохла ў яе ў роце,
Выстаўляе яна вуха
І пытаецца, квакуха:
«Хто там? Хто там на памосце?
Да каго імчацца госці?»
Скача Жаба, аж спацела,
Каля вываратня села
І чакае, паглядае,
Рот шырокі разяўляе.
А пасля яна як гляне,—
Бачыць, мчацца паязджане,
Праз выбоіны, ухабы
Пралятаюць каля Жабы.
Жаба з дзіву пазяхнула
І карэту праглынула.
Раскрычаліся сарокі:
«Дзе падзеўся пан высокі?..»
Раскрычаліся вароны:
«Дзе падзеўся пан зялёны?..»
Кажа Бусел клапатлівы:
«Дзе падзеўся пан куслівы?..»
Кажа слугам Камарыха:
«Пэўна з панам стала ліха...»
Жаба рот не разяўляе,
Бо пра ўсё да кроплі знае.

Скача Жаба на балоце
З Камаром зялёным ў роце.
Паляцела вестка рэхам —
Пан дадому не даехаў.
Слугі рады. Пані плача.
Па балоце Жаба скача.
І ў лясной было газеце —
Жыў калісь Камар на свеце.

ГЕОРГІЙ ШЫЛОВІЧ

(нарадзіўся ў 1924 г.)

НАД СІНІМ МОРАМ

Незвычайна пачаўся гэты ўрок малявання. Не так, як заўсёды, як прывыклі шасцікласнікі. Усе чакалі, што настаўнік зноў прапануе ім намаляваць нацюрморт. Прынясе ў клас гляк або талерку з яблыкамі, паставіць на стол і скажа:

— Сёння ў нас малюнак з натуры.

Так думаў і Коля Купава, загадзя рыхтуючыся да ўрока. Коля вельмі любіў маляваць. Яшчэ на перапынку ён правярыў алоўкі, некаторыя падвострыў тачылкай. Дастаў з партфеля ватманскую паперу і паклаў на парту.

Хлопчыку не цярпелася: хутчэй бы пачаўся ўрок.

І вось у клас увайшоў настаўнік Сцяпан Сямёнавіч. На хадзе ветліва прывітаўся з вучнямі і спыніўся каля стала.

Але што гэта? У руках у настаўніка — ні гарлача, ні талеркі з яблыкамі, нічога такога, што ён звычайна прыносіць з сабой. Толькі кардонная папка пад пахай ды некалькі алоўкаў у верхняй кішэньцы пінжака. «Відаць, ніякага нацюрморта сёння не будзе», — расчаравана падумаў Коля.

Некалькі хвілін Сцяпан Сямёнавіч маўчаў, уважліва прыглядаўся да вучняў, потым падышоў да акна і ціха, але надзвычай выразна пачаў дэкламаваць:

Над сінім морам дуб зялёны;
На дубе залаты ланцуг:
І днём і ноччу кот вучоны
Па ланцугу вядзе свой круг...

Ад нечаканасці вучні так прыціхлі, што нават праз падвойныя рамы вокнаў у памяшканні стала чуваць, як на вуліцы размаўляюць дзве нейкія цёткі. Ні Коля, ні яго сусед па парце, Валік Карасікаў, ні іх сябры ў класе пакуль што нічога не разумелі. Можна, настаўнік перадумаў і вырашыў замест урока малявання правесці ўрок літаратуры?

Тым часам Сцяпан Сямёнавіч прачытаў яшчэ некалькі радкоў і спытаў:

— Чые гэта вершы? З якога твора?

— Пушкіна! — наперабой загаманілі шасцікласнікі. — З «Руслана і Людмілы»!

— Правільна. Гэта ўступ да паэмы-казкі «Руслан і Людміла», якую напісаў Аляксандр Сяргеевіч Пушкін. Гэта вы ведаеце, читалі, — і ён шматзначна паглядзеў на вучняў. — А як вы ўяўляеце сабе зялёны дуб, залаты ланцуг на ім, ката вучонага? Можна, хто паспрабуе адказаць?

Вось тут і пачалося самае цікавае. Вучні адразу сцямілі, чаму настаўнік пачаў урок такім чынам. Не нацюрморт будзе ў іх сёння, не малюнак з натуры, а нешта больш складанае...

Казачны дуб уяўляўся ўсім магутным дрэвам з разгалістай кронай, увесь усыпаны жалудамі. Не выклікаў асаблівых пярэчанняў і ланцуг. Праўда, спачатку некаторыя

думалі, што ён павінен быць тоненькім, бо, вядома, залаты, і нагадваць ланцужок кішэннага гадзінніка. Потым перадумалі і вырашылі, што такі ланцужок не адпавядае казачнаму царству. Ён таксама павінен быць незвычайных памераў, зіхаець і пералівацца на сонцы.

Затое кот выклікаў доўгія спрэчкі.

— Кот не звычайны, — гораха гаварыў Валік, — а вучоны. Так? Дык я лічу, што на ім акуляры павінны быць. Ну, і барада, дарэчы, а то як жа?

— Выдумаў! — засмяўся Коля. — Дзе ты бачыў ката з барадой? Гэта ж табе не казёл, можа?

Пасля такіх слоў нават Сцяпан Сямёнавіч не стрымаў усмешкі. Аднак ён не перабіваў вучняў і ўважліва сачыў за іх разважаньнямі. Довад сябра не збянтэжыў Валіка. Ён стаяў на сваім:

— Згодзен, што ў сапраўднага ката не бывае барады. Але гэта ж казка. Разумееш? Казка... А як ты інакш перадасі яго вучонасць? Партфель на шыю пачэпіш, ці што?

— Анічога, — адказаў Коля, — намалюю звычайнага ката, і ўсё тут.

Валік не згаджаўся:

— Тады ён не будзе казачны.

Выказалі сваё і іншыя вучні. Нарэшце настаўнік сказаў:

— Няхай кожны з вас паспрабуе намаляваць на паперы ўсё так, як ён разумее, як уяўляе апісанае паэтам. Кожны самастойна. Дамовіліся?

Бадай што, ніколі ў шасцікласнікаў не было такога цікавага ўрока малявання, як гэты. І сапраўды, перад табой чысты ліст

паперы, алоўкі і ... вобразныя радкі паэта:
«Над сінім морам дуб зялёны...» І больш
нічога.

Коля ніяк не мог вырашыць, з чаго пачы-
наць. І так прыкіне, і гэтак. А на памяць
міжвольна набягаюць вядомыя радкі:

Ідзе направа — спеў заводзіць,
Налева — казку распачне,
Там цуды скрозь: лясун там бродзіць,
Русалка між галін мільгне...

— Русалка! — задуменна прашаптаў Ко-
ля.— Цікава, як яна выглядае?.. Дуб зялё-
ны...

І раптам перад яго вачыма, нібы наяву,
паўстала ліпка. Не дуб, а чамусьці ліпка.
Тая самая ліпка, якую ён мінулай восенню
пасаdziў насупраць акон школы. А побач
з ёю — бярозка, клёнік і іншыя маладыя
дрэўцы абাপал тратуара. Коля быццам ба-
чыць, як дрыжыць на ветры іх першае кво-
лае лісце, як гайдаюцца галінкі. Хлопчык не
чуе павольных крокаў Сцяпана Сямёнавіча,
не заўважае яго. У думках ён ужо далёка
адсюль, на беразе Дняпра.

Прыгадваюцца нядаўні паход, рака.
Дзесьці ўдалечыні цямнее зубчасты грэбень
лесу. Разам з сябрамі ён крочыць з рюкзаком
за плячыма. Падарожнікі спяшаюцца. Наў-
здагон за імі імкліва сунецца цяжкая хмара.
Трэба хутчэй выбраць месца прывалу, па-
спець схавацца ад дажджу. Хутчэй!.. Хут-
чэй!..

«Успомніў! — раптам ледзь не крыкнуў
Коля.— Успомніў! Іменна такі дуб апісаны
паэтам!»

Ён нібы ўбачыў купчастую зялёную шап-
ку векавога дрэва, пад якім схаваліся тады

ад дажджу турысты. Дуб-асілак нават і не думаў гнуцца пад напорам ветру. Толькі незадаволеная гудзеў голлем, быццам сварыўся з непагаддзю...

Коля зноў бярэцца за аловак. Цяпер яму нічога не трэба выдумляць. З-пад рукі надзіва лёгка кладуцца патрэбныя штрыхі, ствараючы прыгожы малюнак дуба. Хлопчык цалкам захоплены сваёй работай. А недзе там, на калідоры, ужо звініць званок на перапынак.

Шкада, аж крыўдна! Так хутка праляцеў гэты ўрок.

Пасля званка Сцяпан Сямёнавіч сказаў:

— Пачатую работу, сябры, будзем працягваць наступны раз. Памяркуйце, як больш маляўніча зрабіць сваю ілюстрацыю да казкі. Лепшыя малюнкi трапяць на школьную выстаўку.

Дома Коля адразу кінуўся да этажэркі, знайшоў паэму А. С. Пушкіна і, зазірнуўшы ў змест, адгарнуў патрэбную старонку. Цудоўная казка зноў захапіла ўяўленне хлопчыка.

Там на няведаных дарожках
Звяроў дзівосных след ляжыць...

У той вечар Коля так і не выйшаў пагуляць, як рабіў гэта звычайна. Ужо даўно былі падрыхтаваны ўсе ўрокі. Мама мыла бялізну, і Коля некалькі разоў прыносіў ёй ваду. Потым садзіўся зноў за стол.

— Ты чаму гэта не выйдзеш пагуляць? — спытала маці. — Можна, нездаровіцца?

— Не, — весела адказаў Коля і пачаў расказваць пра сённяшні ўрок малявання. Потым паказаў ёй свой эскіз казачнага дуба

і паскардзіўся: — Вось ніяк не прыдумаю, як лепш ката намаляваць.

— Мне здаецца, ты дарэмна ламаеш галаву, — адказала маці. — Якім павінен быць кот? Самым звычайным.

— Як гэта звычайным? — здзівіўся Коля. — Ён жа казачны! Вучоны...

— А хіба наш Барсік не «вучоны»? — хітравата спытала маці і паклікала з кутка пушыстага шэрага ката. — Паглядзі, як ён зараз будзе мяне слухацца. Барсік, гоп! Гоп! — і яна паляпала далоняй па калене. Барсік паважна выгнуў спіну дугой, пацягнуўся, скочыў на канапу і замурлыкаў сваю няхітрую песеньку. — Бачыш? Вось ты і намалюй яго. Толькі вусы зрабі даўжэйшыя, вочы размалюй зялёнай фарбай, каб яны гарэлі казачным халодным святлом. А на шыі — раменьчык, залаты ланцуг. Зразумеў?

— Зразумеў, мама. Дзякуй! — узрадаваўся Коля.

Мінуў тыдзень. Кожны дзень у вольны ад заняткаў час Коля сядзеў над сваім малюнкам. Шчодро частаваў Барсіка вяндрлінай і каўбасой, каб толькі той пазіраваў яму. Асабліва цяжка даваліся вочы Барсіка. Ніяк не хацелі яны загарацца тым казачна халодным святлом, пра якое гаварыла маці. Коля раскажаў аб гэтым настаўніку, і той параіў побач з зялёнай фарбай зрабіць адзіндва чырвоныя мазкі. Эфект атрымаўся надзіва ўдалы. Вочы ката адразу хціва загарэліся, быццам у жывога.

— Не вочы, а агеньчыкі! — здзівілася маці.

А калі на наступны ўрок малявання Коля прынёс сваю работу ў школу, сябры так

і ахнулі. І дуб, і вучоны кот, і залаты ланцуг атрымаліся ў Колі, нібы сапраўдныя, і ў той жа час — казачныя. Вось толькі сіняе мора хутчэй нагадвала звычайную лукавіну Дняпра. Валік першы так і сказаў.

— Ты правільна заўважыў,— сказаў на гэта Сцяпан Сямёнавіч.— Але гэта не бяда. Коля яшчэ не бачыў сапраўднага мора. Таму яно і нагадвае ў яго раку, якую ён добра ведае...

...Крыху пазней у другой сярэдняй школе горада была адкрыта выстаўка работ юных мастакоў. І амаль усе наведвальнікі выстаўкі падоўгу затрымліваліся каля аднаго з маляркаў, пад якім быў прыгожа выведзены надпіс: «Над сінім морам дуб зялёны».

УЛАДЗІМІР ШЫЦІК

(нарадзіўся ў 1922 г.)

КІБ ЗАГАВАРЫЎ АПОЎНАЧЫ

Таў Кіта адсюль, з адлегласці мільярд кіламетраў, выглядаў нават меншым, чым Сонца з Зямлі. Але ўдзень ён палаў надзвычай ярка, і яго святло мякка клалася на горы, што высокай сцяной акружалі невялікае плато, выбранае Антонам Галаем для свайго лагера. Тады і ў скафандры, які меў тэрмаізаляцыю, было горача. А ўначы ўсё навокал скоўваў амаль касмічны холад, і чуткія сейсмографы адзначалі, як недзе ў гарах рушацца скалы, скаланаючы ваколіцы магутнымі абваламі.

Адзнак жыцця на гэтай знешняй планеце сістэмы Таў Кіта Галай не знайшоў. Ён абляцеў яе некалькі разоў, пакуль выбраў месца для пасадкі, і ўсюды былі толькі шэры пясок ды такія ж, попельнага адцення, горы.

Таму планета і атрымала сваю назву — Попельная.

Апынуўся Галай на Попельнай невыпадкава. У апошні час многія касманаўты, вылятаючы за межы сонечнай сістэмы, пачалі прымаць невядомыя радыёсігналы. Найбольш верагодная крыніца іх таілася ў раёне

зоркі Таў Кіта, якая мела некалькі планет. Людзі не маглі разгадаць сігналаў. Але даследчыкі сцвярджалі, што пасылаюць іх разумныя істоты. Гэта было падобна на праўду, бо на дзвюх-трох планетах сістэмы маглі існаваць умовы для жыцця. І калі людзі стварылі касмічныя караблі, здольныя пераадольваць прастору ў адзінаццаць светавых гадоў, было вырашана паслаць экспедыцыю да Таў Кіта. Базу для яе на адной з незаселеных планет і павінен быў стварыць Антон Галай, які стартаваў першым.

Рухомыя роботы, паводле загадзя дадзенай праграмы, хутка сабралі жылло і дапаможныя памяшканні. К канцу першага дня на плато ўжо ўзвышаўся домік, у якім Галай мог адчуваць сябе, нібы на Зямлі, а нястомныя роботы з кібернетычнай праграмай, або проста кібы, як іх ласкава называлі касманаўты, занялі пазіцыю на пастах вакол лагера. Галай не чакаў небяспечных наведвальнікаў, не чакаў ніякай пагрозы, але такі быў закон для кожнага касмічнага дэсанта.

Першая ноч прайшла спакойна, і з раніцы Галай на ўсюдыходзе аб'ехаў бліжэйшыя ваколіцы. Горы цягнуліся далёка-далёка, як хапала вока. Голыя, скалістыя, пахмурыя, і ніякіх адзнак чаго-небудзь, што магло б парадваць позірк разнастайнасцю, уласцівай многім іншым планетам, на якіх пабываў ён раней, хоць яны былі пазбаўлены жыцця.

— Ты, стары, апынуўся тут не для таго, каб цешыць вока прыгожымі краявідамі, — уголас прамовіў сам да сябе Галай.

Кіб, які суправаджаў яго, сур'ёзна заўважыў:

— Мы прыехалі працаваць.

Галай засмяяўся і павярнуў да базы. Пе-

рад сном ён яшчэ раз уважліва праверыў паказанні аўтаматычных станцый і лабараторый і паслаў радыёграму начальніку экспедыцыі. Шэсць разоў павернецца Попельная вокал сваёй восі, пакуль паведамленне дасягне раёна, дзе чакае яго сігналу падрыхтаваная да скачка і дрэйфуючая зараз у космасе экспедыцыя. Пасля пройдзе яшчэ дзесяць доўгіх мясцовых сутак, і яго адзіноцтва скончыцца. Атрымаўшы вестку, экспедыцыя перабазіруецца на Попельную. Галай чакаў гэтага дня не таму, што баяўся адзіноты: да яе ён прывык за многія гады вандравання ў бязмежных прасторах космасу. Ён не выносіў бяздзеяння, а тут вымушаны быў сядзець склаўшы рукі. З гэтай прыкрай думкай ён і заснуў.

Кіб загаварыў апоўначы, парушыўшы абавязковую ў час сну чалавека цішыню. Гэта было так нязвыкла, што Галай аж сеў на ложку. А голас прыемнага тэмбру з нейкім, як яму здалося, хваляваннем паўтараў:

— Ахоўны пост бачыць чырвоныя агеньчыкі. Ахоўны пост бачыць чырвоныя агеньчыкі...

На экране тэлесувязі паказаліся вяршыні бліжэйшых гор. Раз-пораз на іх успыхвалі чырванаватыя іскаркі. Праз некаторы час яны перамясціліся на схілы.

Іскарак было няшмат. Галай налічыў іх не больш дзесяці. Але адкуль яны з'явіліся і што гэта? Кіб, які ўвесь час трымаў сувязь з ахоўнымі пастамі, паведаміў:

— Агеньчыкі рухаюцца, да лагера не набліжаюцца.

Гэта было нешта новае, і Галай, не марудзячы, вывеў усюдыход. Пагоня за агеньчы-

камі была доўгай і марнай. Яны зніклі, не пакідаючы ніякага следу.

Стомлены, Галай вярнуўся на базу, калі развіднела. Ранішняе сонца Попельнай свяціла ласкава і спакойна, бы і не было халоднай ночы з таямнічымі прывідамі. Каб не разумныя кібы, Галай палічыў бы нават, што ў яго была галюцынацыя.

«Магчыма, гэта былі выпраменьванні нейкай энергіі» — запісаў ён у вахценным дзёніку. Але гэтая няпэўнасць вываду выклікала толькі пачуццё незадаволенасці сабой. Ён павінен быў дазнацца, што за агеньчыкі бачыліся яму ўначы, дакапацца да сутнасці з'явы. Устрыжаны, Галай амаль увесь дзень прахадзіў побач з вартавымі кібамі, пільна ўглядаючыся ў горныя расколіны.

А новая ноч прынесла новую загадку. Кіб, які знаходзіўся на самым далёкім пасту, раптам, на паўслове спыніў перадачу. Аўтаматычны пульт адразу ж накіраваў да яго рамонтнага робата. Але і той, як толькі дабраўся да месца, перастаў адказваць на выклік. Галай счакаў хвіліну, другую. Сувязь маўчала. І ён пайшоў сам.

Кібы ляжалі нерухомыя — і той, што быў тут раней, і той, што прыйшоў на дапамогу. У абодвух апусцелі атамныя батарэі, нібы нехта адным махам выграб адтуль усю энергію, запасаў якой звычайна хапала на некалькі тысяч гадзін.

Галай агледзеўся. Ноч, густая ад чарнаты, з якой не маглі саўладаць нават яркія калматыя зоркі, падступала з усіх бакоў, хаваючы ў сабе незразумелую таямніцу, якая становілася ўжо небяспечнай. Упершыню ён адчуў, як мурашкі папаўзлі па спіне.

Назаўтра апусцелі батарэі яшчэ трох кі-
баў. Стала ясна, што гэта не выпадак, што
некаму, відаць, патрэбна іх энергія. Але
каму? У пошуках разгадкі Галай агледзеў
усе горы вакол базы і зноў не заўважыў
нічога падазронага.

А неўзабаве здарылася яшчэ горшае: ураз
страцілі энергію батарэі ўсюдыхода і ўсіх
робатаў, якія знаходзіліся за межамі базы.
Пазбаўлены памочнікаў, Галай адчуў сябе
бяссільным супраць дзеяння выпадковых,
а мо нават і варожых сіл, якія, здаецца, вялі
на яго планамернае наступленне. І яшчэ ён
падумаў, што хутка прыбудзе экспедыцыя.
Таварышы высаджыцца, выгрузыць тэхніку,
абсталяванне, пабудуюць абсерваторыю, ла-
бараторыі. А потым аднойчы ўсё гэта замрэ,
пазбаўленае крыніцы свайго жыцця — энер-
гіі. І ніхто з іх ужо ніколі не зможа вярнуць
на родную Зямлю.

Адчуванне велізарнай віны ахапіла Га-
лая. Ён не меў права, не ўпэўніўшыся да
канца, пасылаць паведамленне, што на По-
пельнай для людзей няма небяспекі. І пакуль
не позна, трэба папярэдзіць таварышаў. Яго
сігнал яшчэ застане іх у дарозе. Аб тым, што
ён сам сабе адразае шлях да вяртання, Галай
нават не падумаў. Заклапочаны толькі ад-
ным — хутчэй перадаць паведамленне, ён
схіліўся над радыёапаратам.

Жоўтыя індыкатары рацыі свяціліся, жы-
лі і супакойвалі. Галай вывеў вонкі антэну
дальняй сувязі, падключыў да рацыі на по-
ўную магутнасць акумулятары і пачаў кадзі-
раваць тэкст.

Ціхі шolah прымусіў яго падняць галаву.
Зірнуўшы, ён спачатку ўсхапіўся, а потым
бездапаможна сеў зноў. Ад акумулятараў

паверх аголених праводоў да антэны з лёгкім шыпеннем струменіліся сінія змейкі. Галоўная энергія базы вылецела беззваротна ў прастору. Ён аказаўся адрэзаны ад Сусвету.

Гэта быў такі ўдар, пасля якога Галай не адразу апамятаўся. Абхапіўшы галаву рукамі, ён доўга сядзеў, не маючы сілы сабрацца з думкамі. Апамятацца яго прымусіў вокліч апошняга кіба, якога ён не выпускаў з памяшкання. Кіб стаяў ля незацэненага акна і варушыў кароткімі антэнамі-вусікамі. Галай падышоў да яго і выгледнуў у ноч.

За акном у бледным мігценні калматых зорак ледзь прыкметна ўгадваўся высокі горны хрыбет. Гэты малюнак Галай назіраў не раз, у ім не было нічога незвычайнага. Але сёння, зараз, штосекунды з'яўлялася нешта новае. Вось вяршыні гор зрабіліся больш акрэсленымі, пабялелі. І раптам за імі ўспыхнула светлая пляма. Яна разгаралася, ахопліваючы паўнеба, дрыжала, і гэтае дрыжанне, здавалася, хвалямі папаўзла наўкола. А яшчэ праз імгненне ярка-яркая блакітная паласа, скіраваная кудысьці ў бясконцаць, прарэзала ноч. Паласа пералівалася, зіхацела, азараючы панылы горны пейзаж мёртвым святлом, уражваючы магутнасцю і фантастычнасцю.

Відовішча працягвалася не больш хвіліны. А потым ноч зрабілася яшчэ чарнейшай. І Галай, аслеплены блакітным ззяннем, не адразу заўважыў на схілах гор колішнія чырвоныя агеньчыкі.

— Ага, зноў вы тут! — злосна ўсклікнуў Галай. — Але цяпер я злаўлю хоць аднаго! — Прыхапіўшы кіба, ён выскачыў за дзверы.

Агеньчыкі паводзілі сябе, як і мінулы

раз: кружылі, снавалі, не даючы наблізіцца да сябе. І тады Галай падумаў: «А што, калі энергію кралі ў яго менавіта гэтыя няўлоўныя светлячкі?» Губляць яму ўжо не было чаго, і, каб праверыць сваю здагадку, ён паслаў наперад апошняга кіба. Яны не маглі не паквапіцца яшчэ на адну ёмістую батарэю.

Хітрасць удалася. Агеньчык раптам замігаў, спыніўся, быццам у роздуме, і рвануўся да кіба. Паблізу агеньчык ператварыўся ў бліскучы шар. Прынікшы да кіба, ён успыхнуў, наліваючыся барвовай чырванню. Галай паспеў падбегчы раней, чым шар пакінуў сваю ахвяру. Упартая лютасць авалодала чалавекам. Ён закрычаў:

— На, бяры! — І падставіў провад ад сваёй батарэі.

Шар быў калыхнуўся ў яго бок. Імгненне павісеў нерухома, нібы вагаючыся — прымаць падарунак ці не, і пасунуўся прэч. Некаторы час яшчэ ў цемры чырванеў знаёмы светлячок. Потым знік і ён.

Разгублены, суцішаны, пазіраў Галай услед яму. Чаму шар абмінаў яго, чалавека, не паквапіўся на батарэю?

Неакрэсленая здагадка працягла мозг. Яна была да таго неверагодная, што Галай аж прысеў на скалісты выступ. Так, шары збіраюць на Попельнай энергію і потым, назапасіўшы яе пэўную колькасць, нейкім чынам кудысьці перапраўляюць. Можа, на трэцюю планету ўнутранага пояса, у напрамку якой знікла блакітная паласа, а можа, яшчэ куды. Ды гэта пакуль што не так ужо і важна. Галоўнае, недзе тут, зусім побач па касмічных маштабах, напэўна ёсць разумнае жыцц-

цё, прадуктамі вытворчасці якога з'яўляюцца і гэтыя шары, і тая блакітная энергетычная паласа. Але жыццё гэтае, відавочна, развіваецца на іншай аснове, незразумелай і чужой чалавеку. І таму, што Галай адчуваў сябе не толькі асуджаным, а і пазбаўленым магчымасці ўстанавіць кантакт з гэтым жыццём і разумеў, што гэтай магчымасці будзе пазбаўлена і ўся іх экспедыцыя, яму зрабілася невыносна горка і крыўдна. Прыгнечаны ўсім гэтым, Галай узваліў на плечы змярцвелага кіба і пакрочыў на базу. Ён ішоў, засяроджаны, задумены, і зусім не звяртаў увагі на чырвоныя агенчыкі, што не гаслі нават пад першымі дрыготкімі праменнямі тутэйшага свяціла. А шары, якіх набралася ўжо некалькі дзесяткаў, з усіх бакоў спускаліся да базы.

— Няма вам больш спажывы,— буркнуў Галай. За сябе ён проста не баяўся.

Але далейшыя падзеі прымусілі яго запаvoliць крок.

Шары імкліва рынуліся да распасцёртых кібаў, апанавалі ўсюдыход, прыніклі да антэны. Яны на вачах гублялі свой залацісты бляск, цямнелі і адплівалі. А кібы... Кібы заварушыліся, у навушніках пачуўся трэск іх рацый. Кібы ажылі.

Не верачы вачам, Галай пазіраў на ўсё гэта, і буйная радасць гарачай хваляй залівала яго з ног да галавы. Разумныя істоты, якія жылі недзе ў межах гэтай сістэмы, даведаліся аб сустрэчы іх аўтаматаў з чалавекам і загадалі вярнуць энергію яго машынам! Як гэта было цудоўна!

Забыўшыся на кіба, што ўсё яшчэ ляжаў на яго плячах, Галай пабег да радыёрубкі.

УЛАДЗІМІР ЮРЭВІЧ

(нарадзіўся ў 1916 г.)

ДЗЕ НАЧУЕ СОНЦА

Таццянка ўвесь час сябруе з дзедам. Мама і тата вельмі занятыя, з работы позна прыходзяць. Бабуля дома тупае. А дзядуля, калі забірае ўнучку з сада, возьме яе за руку ды — у парк гуляць.

Парк — праз вуліцу. Адну Таню не пускаюць і цяпер, калі ёй ужо шэсць мінула. Ведама, увесь час машыны снуюць і снуюць. Трэба выбраць момант, каб перайсці вуліцу. А гэта ўмее толькі дзядуля.

Надвячоркам, калі сонца збіраецца на спачын, ідуць заўсёды на горку да планетарыя. «Што такое планетарый?» — спыталася неяк бабуля ў Таццянке. І ўнучка адказала, як магла: «Гэта такі дом, як капялюш. Толькі ён не на галаве сядзіць, а на зямлі стаіць. У гэты дом ходзяць кіно глядзець. А кіно там пра зоркі, пра месяц. Дзед кажа, што мне яшчэ рана ў тое кіно хадзіць. Трэба падрасці. А пакуль?»

— Пакуль глянем лепш, як сонца заходзіць, — гаворыць кожны раз дзядуля і прысаджваецца на лавачцы ля каруселяў.

І яны глядзяць. Бачаць заўсёды адно і тое ж. Калі садзіліся, сонца вісела над тымі дамамі, што за паркам. А пасядзелі трошачкі, і яно ўжо да будынка опернага тэатра дакацілася. Вось-вось схаваецца ў ім.

— Дзеду, сонца ў тэатры начуе? — раптам запыталася Таня.

— Ага, унучка, у тэатры, — адказвае не задумваючыся дзед. — Тэатр жа вялікі. У ім — тысяча крэслаў.

— А тысяча гэта многа?

— Табе на цэлы дзень лічыць хопіць.

— А мы ў тэатр сходзім?

— Сходзім. Абавязкова сходзім.

І яны былі ў тэатры. І бабулю з сабой бралі. Глядзелі балет пра доктара Айбаліта. Ой, як там хораша было — малпачкі, ліска, зайчыкі, вавёрачка, жырафа высокая-высокая... Усіх іх добры доктар Айбаліт вылечыў, і ўсе яны потым танцавалі. А сонейка свяціла моцна-моцна, як улетку.

У тэатры яны былі зімой. На вуліцы ішоў снег, а на сцэне было светла-светла. «Гэта сонейка ад мяцеліцы схавалася сюды», — думала тады Таццянка і сапраўды верыла, што сонца ў тэатры начуе.

Верыла, пакуль не ўбачыла, як сонца за лес садзіцца.

Было гэта аднойчы цёплым летнім вечарам. У парку ціха-ціха, ні ветрыку. Дзед і кажа:

— Таццянка, хочаш падняцца высока-высока? — А сам паказвае на тое кола, што на горцы ў парку. За кола паначапляны такія лавачкі-калыскі. Садзяцца людзі і

падымаюцца ўгару, а потым уніз апускаюцца.

Таня падумала, памаўчала, глянула на самы верх, вочкі заплюшчыла, а потым і пятаецца:

— З табой, дзеду?

— Са мной.

— Калі з табой, то паедзем.

Дзед купіў у касе два білеты. Узышлі прыступкамі на пляцоўку, аддалі білеты цётцы і пачакалі, пакуль пад'едзе чарговая лавачка. Дзядуля падняў Таццянку, пасадзіў і сам спрытна ўскочыў. Лавачка закалыхалася і неўзабаве спынілася. Кола рухалася ўперад. Таня з дзедам ехалі ўгору.

Таццянка зірнула ўніз і ўбачыла, што зямля паплыла ад яе. Яна ўхапілася за дзядулеву руку і задрыжала:

— Ой, дзеду, баюся я!

— А ты, Танечка, не глядзі долу, — супакойваў унучку дзед. — Вунь туды глянь, наперад. Якая любата!

І Таццянка ўбачыла цырк, дрэвы ў парку, музей Янкі Купалы, шэрую стужку вады — гэта рака Свіслач — і мост цераз яе.

Усё неяк паменшала, нібы ў кіно. Праз мост імчаліся маленькія, нібы цацачныя, аўтобусы, таксі, тралейбусы. Па вадзе плылі невялічкія лодкі.

Таня з дзедам падымаліся павольна ўсё вышэй і вышэй. Направа відзён помнік, што на плошчы Перамогі, а лявей — будынак тэлецэнтра, проста ж спераду — оперны тэатр.

Толькі што гэта: сонца было на самым яго даху, а цяпер стаяла над зубчастай сіняватай сцяной.

— Вунь там, бачыш, Таня, горад канчаецца. А тая сіняя сцяна ў зубчыкі — гэта лес за горадам. За той лес і садзіцца сонца, — тлумачыць дзед.

Тым часам Таццянка з дзедам паехалі ўніз. Дрэвы на зямлі большалі, бліжэлі... І было ўжо зусім не страшна.

А калі апусціліся да пляцоўкі, першы сышоў дзядуля і адразу падхапіў Таню пад пашкі.

Таня з дзедам пайшлі дарожкай уніз, бліжэй к дому.

— Дык, значыць, сонейка спіць за лесам? — раптам запытала ўнучка.

— Яно толькі хаваецца за лес, каб свяціць другім гарадам, што па той бок зямлі, — тлумачыў дзед.

Унучка глядзела на дзеда і нічога не разумела.

— А што, у зямлі два бакі?

— У зямлі шмат бакоў. Яна круглая, як мяч.

— Як мяч?

— Але.

— А чаму ж яна тут такая роўная? — І Таня прытупнула ножкай.

— Вось пойдзеш у школу, тады пра ўсё будзеш ведаць, — супакойваў дзед унучку.

— І дзе начуе сонца, буду ведаць?

— Будзеш, будзеш ведаць, што сонца ніколі не спіць. Няма яму калі спаць. Яно адно, а людзей і не палічыш колькі. І ўсім трэба свяціць, каб усе былі загарэлыя, здаровыя, вясёлыя.

АЛЕСЬ ЯКІМОВІЧ

(1904—1979)

СМЕЛЫ ВАСЬКА

Цёплы летні дзянёк. На небе ні хмурынкі. Цішыня. Нават лёгкі ветрык-сухавей дыхне сяды-тады ды зноў надоўга задрэмле ў бліжэйшым гаі.

На зялёнай лугавіне каля дачнага доміка пасвіцца чародка белых курэй бабкі Ганны. Яны спакойна шпацыруюць узад і ўперад, вышукваючы розных кузурак ды толькі ім адным вядомую смачную траву. Іх ніхто не пасвіць. Хіба што кот Васька. Ён круціцца тут, недалёка, каля гаю, вынюхваючы мышыныя норкі.

Бабка Ганна корпаецца на агародзе. Дзед яшчэ зранку сышоў рыбачыць.

Раптам, адкуль ні вазьміся, каменем зваліўся на лугавіну чорны вялікі каршун. Схапіў белую чубатку, што першая трапіла ў кіпцюры, і рвануўся ўгору. Астатнія куры з трывожным крыкам шуганулі да доміка.

«Гвалт, ратуйце!» — лёгка разабрала бабка Ганна курыную мову.

«Ці не каршун на іх напаў?» — глянула яна ў неба.

Палічыла курэй: адной не хапае! Ды самай лепшай нясушкі. Яна ж сёння яшчэ не знеслася!

Не першы раз гэты каршун жывіцца тут, каля яе дачы. Нядаўна апошніх дзедавых галубоў са свету звёў.

І бабуля Ганна кінулася шукаць курыцу.

Тым часам каршун разняў у паветры кіпцюры — курыца пляснулася вобземлю і разбілася. Каршун нырнуў за ёю, адцягнуў у зараснік і сабраўся ўжо баляваць, як бачыць — перад ім нібы з-пад зямлі вырасырыжы кот Васька...

Кот Васька, як і ўсе яго сваякі, вядома ж, палюе не толькі на мышэй. Любая птушка для яго таксама надрэнны ласунак. Не цікавілі яго з птушынага царства як ласунак хіба адны бабчыны куры. Прывык ён да іх і лічыў іх за лепшых сваіх прыяцелей. Дружба ў іх была моцная і непарушная.

Ну, а каршун — справа іншая. І ў ката Ваські адразу ж загарэліся вочы і выскачылі з мяккіх лап вострыя кіпцюры.

Каршун падумаў, што кот збіраецца адабраць у яго здабычу. Ён пакінуў курыцу і схпіўся з катом. З гарачкі нават падняў яго над кустамі. Ды не ўтрымаў: кот быў цяжкі.

Бойка распачалася не на жыццё, а на смерць. Каршун усё сіліўся яшчэ раз падняць свайго ворага ў паветра і шпурнуць з вышыні, каб забіць. А кот Васька ўпарта дабіраўся да каршуновага гарляка.

Калі бабуля Ганна прыбегла да месца адчайнай бойкі, Васька ўжо даў рады драпежніку: той ляжаў распластаўшыся і ледзь варушыў крыламі.

— Ну і малайчына ж ты, Васька! — пахваліла бабуля свайго рыжага ката. — Такі ты ў мяне смелы. Так яму, разбойніку, і трэба!

ПЕРШАЕ ЯЕЧКА

Хадзіў дзед на паляванне. Паляваў ад ранку да змяркання. Зморыцца, аж слова не прамовіць, а звярыны не зловіць. Ідзе дахаты, ледзьве не плача.

Вось дык няўдача!

Баба дзеда лае, што дарма гуляе, топча лапці, рве аборы.

Ну і гора!

Слухаць дзеду горка бабіну гаворку.

— Ты, баба, мяне не лай. Злаўлю табе звера: чакай!

Цэлы дзень дзед хадзіў, курку рабку злавіў.

Рада баба, скача, а курка кудахча: «Куд-куды, куд-куды! Дайце грэчкі і вады!»

Бабка курку накарміла, вадою напаіла. Села курка на вечка ды знесла яечка.

Бегла мышка пад скрынку, цягнула скарынку, хвостом вільнула, яечка скранула.

Яечка скацілася, тра! — і разбілася...

Убачыла баба, загаласіла ды з жалю ўсе гаршкі пабіла. Паламала і вечка, што не дагледзела яечка. Сама сярод хаты села і... абамлела...

Тут дзед стрэльбу схапіў, порахам набіў. Кінуўся да мышкі, а мышка — на вышкі.

Дзед за ёю:

— Лжэш! Ад мяне не ўцячэш!

За парог зачапіўся, плясь! — і паваліўся.

Набіў дзед гузак з добры кулак. Ляжыць, уздыхае, мышку лае.

Ішлі бабы па ваду, пабачылі тую бяду, пачалі рукамі махаць, людзей на дапамогу склікаць.

Прыбеглі старыя, за старымі — малыя. Дзеда паднялі, бабу вадой адлілі. Крычаць, бядуюць, яечка шкадуюць. Ну, вядома, і дзеда з бабай шкада.

Вось дык бяда!

А пакуль там крычалі ды бедавалі, курка села ў падпечку ды знесла другое яечка. Круглае, белае, моцнае, спелае. Яшчэ лепшае за першае!

Рада баба, рад і дзед: будзе яечня на абед!

Баба патэльнію ўзяла, яечню спякла. Паклікала гасцей — старых і дзяцей.

Усе елі, колькі хацелі. З-за стала ўсталі, песні заспявалі. Узяліся ў бокі, пусціліся ў скокі.

Скакалі, скакалі ды годзе казалі.

Вось вам і казка. Чытайце, калі ласка!

УЛАДЗІМІР ЯГОЎДЗІК

(нарадзіўся ў 1956 г.)

ПОПАЎЗЕНЬ

Пра гэты дзіўны выпадак мне расказаў сябар, які настаўнічаў у ціхай лясной вёсцы. Аднойчы ў сакавіку ён быў сведкам сваркі шпакоў і вераб'я. Нахабнік заняў зімою на бярэзіне чужую кватэру, а калі вярнуліся з выраю гаспадары, не пажадаў развітвацца з утульным жыллом. Сядзеў невылазна пад стрэшкай і пераможна ціўкаў на ўсю вуліцу: «Маё! Маё!..» Шпакі таксама не збіраліся адступаць. Пырхалі паблізу з галіны на галіну, роздумна пасвіствалі, маўляў, такой сустрэчы мы дома не чакалі... Час ад часу яны спрабавалі паткнуцца ў круглую адтуліну шпакоўні. Але верабей трымаўся малайцом: кожнага сустракаў дзюбай, і непрыяцель ухіляўся ад бойкі.

Падобныя птушыныя сутычкі здараюцца часта, пра іх нямала напісана ў часопісах і кнігах. Хутчэй за ўсё задзіра пагаладаў бы дзянёк-другі і самахоць пакінуў бы непрыступную крэпасць. Або яго, аслабелага, усёткі турнулі б сілай.

Аднак на вачах у майго сябра тым разам здарылася зусім іншае. Раптам з блізкага

лесу з'явіўся папаўзень. Крутнуўся на камлі бярэзіны, пацікаваў за непарадкам. Затым на імгненне прыліп да шпакоўні, зазірнуў у дзірку. І — тут жа знік, быццам збаяўся вераб'я. Яшчэ праз некалькі хвілінаў на бярэзіне ўжо скакала цэлая чародка папаўзняў.

Ну, а далей адбылося зусім неверагоднае. Як кажуць, хочаце — верце, хочаце — не. Асабіста я ў праўдзівасці расказанага ні кропелькі не сумняваюся. Лясныя госці сталі адзін за адным падлятаць да шпакоўні і замазваць уваход у хатку. Работа спорылася, і неўзабаве замест дзіркі на сценцы жаўцела круглая плямка.

«А верабей?!» — мабыць, спытаюцца некаторыя з вас. Яго замуравалі жыўцом. Няхай падзякуе чалавеку, які пашкадаваў палонніка. Удвух з суседам яны паставілі доўгую драбіну, знялі з дрэва шпакоўню, ператвораную ў турму. Паспрабавалі зламаць гліняную латку пальцам. Дзе там — не паддаецца! — давялося бегчы па малаток. Потым ледзьве вытраслі з доміка перапалоханага да смерці няўдаліцу-захопніка.

Як бачым, нездарма калісьці на Палессі папаўзня называлі глінянкай. Ён здатны заляпіць глінай, змочанай слінаю, любую дзірку, што ахвотна робіць, калі ладзіць гняздо. Часцей за ўсё яно бывае ў пакінутым дзятлавым дупле. Іншыя птушкі, што селяцца ў дуплах, не звяртаюць увагі на памеры ўваходу ў жылло. Адзін папаўзень абавязкова падгоніць лаз акурат па сабе, каб не маглі пралезці няпрошаныя госці, напрыклад, драпежніца-куніца. Наогул, больш працавітай і запаслівай птушкі, бадай, не сустранеш у лесе.

Жывіцца папаўзень дробнымі шкоднымі казюркамі, знойдзенымі ў складках і лускавінні кары. Аднак у час наведвання дрэва не абাপіраецца на свой кароткі, быццам адцяты хвост, без чаго не абыходзяцца дзятлы і пішчуха. За кару ён трымаецца толькі вострымі ўчэпістымі кіпцюрамі на доўгіх пальцах. Пры іх дапамозе папаўзень бегае па камлі як заўгодна, нават галавою ўніз. Ніводзін з дзятлаў не адважваецца на падобнае штукарства. Цікава і тое, што наш герой не супраць паласавацца восенню расліннай ежай. Маючы дзюбу намнога меншую, чым у жаўны, заўсёды патрапіць раскалоць любую шкарлупіну. І зробіць гэта зноў-такі адмыслова: зашчэміць арэх у аблюбаваную шчыліну і дзяўбе яго, седзячы галавою ўніз,— пасабляе сабе ўсім тулавам. Словам, завіхаецца не горш за спрактыкаванага каваля. Адсюль яшчэ адна колішняя назва птушкі — кавалёк.

І летам, і зімою ў папаўзня аднолькава бадзёры настрой. Ні холаду ён не баіцца, ні голаду. Бо не прывык, пад'еўшы, адпачываць, з раніцы да вечара клапоціцца пра заўтрашні дзень: стварае запасы з арэхаў, жалудоў, зярнятак. На старых соснах і ялінах хапае трэшчынак-тайнічкоў... Праўда, тое-сёе перападае хітрым сойкам. Працуючы, папаўзень не хаваецца ад чужых вачэй.

Не абміне кавалёк і кармушку, калі вы расшчодрыцеся на жменю крупы. Пазнаць яго няцяжка па блакітна-шэрай спінцы і вузкай чорнай палосцы ад дзюбы праз светлыя вочкі.

Пасля першага сапраўднага знаёмства кароткі папаўзнеў посвіст «твучь-твучь-

твуць» — вас прывітае здалёку. І вы, на-
пэўна, пачуеце ў ім — «Ідуць, сябры
ідуць!..»

СОЙКА

Пра марудлівага чалавека, які доўга збі-
раецца ў дарогу, часам кажуць: «Выбіраец-
ца, як сойка за мора!»

А сэнс народнай прымаўкі ў тым, што
нібыта сойка кожную восень імкнецца ў вы-
рай, але пакуль збярэцца, надыходзіць зіма,
і вандроўка ў цёплыя краіны каторы ўжо раз
адкладваецца.

Сойка належыць да чорнай птушынай ся-
м'і, куды залічаны крумкач, варона, галка,
грак і сарока. Праўда, сярод такой кампаніі
яна выглядае казачнай прынцэсай. Наогул,
гэта адна з самых прыгожых лясных пту-
шак. Апярэнне ў яе ружавата-попельнае,
канцы крылаў і хвост цёмныя, надхвосце —
белае. На галаве натапыраны чубок, на шчо-
ках, пад вачыма, чорныя лапікі. Ну, а най-
больш здзіўляюць і запамінаюцца дзівосныя
ярка-блакітныя люстэркі на сойчыных крылах.

Ідзеш па сцежцы ў панурым восеньскім
лесе і раптам паміж дрэў штосьці забелях-
ціць або мільгане кавалачкам сакавіцкага
неба. Уражаны, міжволі спынішся і засмя-
ешся. Не, не схавацца чужаку ад пільнай
вартаўніцы. Прыкмеціць нядобрае — такі на-
робіць лямант, хоць вушы затыкай. Асабліва
не па нутры настырная сойчына цікаўнасць
паляўнічым. Пачуўшы сойку, лясныя жыха-
ры адразу, як па трывозе, насцярожваюцца
і не чакаюць, пакуль прагучаць першыя
стрэлы.

Раскажу пра два выпадкі, што здарыліся падчас маіх лясных вандровак.

Аднойчы, добра набіўшы ногі, я няспешна вяртаўся дамоў. Непадалёку пачуўся адчайны хрыплы крэч. На падобную арыю здатны толькі сойкі. Таму я нават не прыпыніў хады. Аднак птушка не замаўкала ні на хвілінку. У рэшце рэшт мяне зацікавіла: чаго яна разрываецца? Мо залезла ў якую-небудзь пастку?

Збочыўшы з дарогі, я асцярожна падаўся на лямант. Неўзабаве трапіў на прагаліну, дзе стаяла купа старых кашлатых ялінаў. Паспеў заўважыць, як з вершаліны зляцела нястомная крыкуха. На каго ж яна тут сварылася? Падышоў да бліжэйшай яліны і, зірнуўшы ўгору, застыў на месцы. На зламным суку да камля тулілася вялікая шэрая сава. Я прызнаў у ёй няасыць. Соўка марудна паварочвала то ў адзін, то ў другі бок круглую кашэчую галаву і безабаронна лыпала вачыма, быццам скардзілася: «І чаго вы да мяне прычапіліся? Каму я замінаю? Драмлю сабе спакойненька...»

Няасыць не збіралася ўцякаць, пакуль я не паляпаў далоняй па шурпатай кары. Шырока раскінуўшы крылы, яна нячутна спланіравала амаль да зямлі і праз імгненне знікла ў гушчары.

А другі выпадак адбыўся зімою, марозным надвячоркам. Хуткая лыжня прывяла мяне на зацішную паляну з пакінутым цяпельцам. У носе прыемна заказытала салодкім дымком. На снезе чарнела раскіданае лушпінне печанай бульбы. Адшпіліўшы лыжы, я прысеў на кукішкі, пачаў разграбаць попел у спадзяванні на самы смачны ў свеце

ласунак. І тут убачыў сойку, якая скакала з дрэва на дрэва.

«Пэўна, таксама спадзяецца на пачастунак»,— весела падумалася мне.

Але нас абаіх чакала расчараванне. Нам не пакінулі аніводнай бульбінкі. Карцела хоць наўздагон аблаяць невядомых абжораў.

Я абураўся, а сойка пырхнула за тоўстую сасну і знікла. Няўжо там ёсць схованка-дупло?

Зрабіўшы невялікі круг, каб адгадаць загадку, я ўбачыў птушку. Яна сядзела на прымацаванай да ствала кармушцы і штосьці дзяўбла. Затым, адчуўшы небяспеку, узвілася ўгору і схавалася ў кроне сасны.

У кармушцы я знайшоў лустачку хлеба і некалькі разламаных, яшчэ цёплых бульбін. Шчыра прызнаюся: стала няёмка, што блага падумаў пра добрых людзей.

З таго часу перад паходам у зімовы лес я не забываюся пакласці ў кішэню лустачку хлеба ці жменю сланечнікавых семак. А 11 снежня знарок наведваюся да знаёмай кармушкі і кладу ў яе гасцінец. Згодна са старадаўнім народным календаром, менавіта ў гэты дзень калісьці адзначаўся сойчын дзень. І хоць чубатая модніца — аматарка шнырыць вясною па гнёздах дробных пташак, яна ўсё роўна заслугоўвае пахвалы. Хоць бы за тое, што восенню збірае жалуды, старанна запасае іх на голодны дзень. Потым з тых жалудоў па ўсім лесе прарастаюць маладзенькія дубкі.

ТАНЕЦ З ПІШЧУХАЮ

Помніце прыкмету: як сустрэнеш першы дзень года, такім будзе і ўвесь астатні год.

1 студзеня мы з Веркаю імкнемся выбрацца ў лес. У любое надвор'е, не зважаючы на пякучы мороз, часам насуперак завеі. За акном, як кажуць, свету белага не відаць, нават суседнія дамы праглынула снежная кудаса. Выйдзеш на вуліцу — аж з ног збівае. А мы нос у каўнер — і ў недалёкія Дразды. Заблудзіцца не баімся, бо дарогу паказваюць высокія таполі.

Затое ў зімовым лесе — нібы ў добрай казцы. Няхай шалее вецер. Сосны і яліны не дазваляць яму шпурляць вам у твар калючую крупу ці злосна штурхаць у плечы.

Тым разам студзеньскі дзянёк выдаўся як на заказ. Цёплы, сонечны, сапраўды ўрачыста-святочны. Мы доўга блукалі ў бялючым маўклівым царстве і віншавалі яго жыхароў з Новым годам: чыталі вершы, вызвалялі хваёвыя лапкі ад цяжару зляжалага снегу.

Дамоў вярталіся няспешна. Раптам аднекуль пачуўся ледзь чутны жаласны спеў: «Ссі-і-іць! Ссі-і-іць!..» Спачатку мне падалося, што дзесьці паблізу адзваюцца сініцы. Пачаў шукаць іх вачыма. І не знаходзіў, хоць кароценькая песенька не замаўкала. Што за дзівосы? Сініца ж прыкметная здалёку.

Мы спыніліся, сталі азірацца вакол сябе, бо галасок даносіўся не з дрэў, а быццам ад зямлі.

— Глядзі сюды! — шапнула Верка і паказала рукою ледзь не сабе пад ногі.

У двух кроках ад сцэжкі расла вялізная елка. На маршчыністым камлі, амаль каля самага карэння, я ўбачыў шэранькую пташку з белымі крапінкамі на спінцы. Не зважаючы на нашу блізкую прысутнасць, яна дзелавіта шнырыла па кары.

«Папаўзень?!» — мільганула ў маёй галаве. Толькі намерыўся прыгледзецца пільней, як птушка знікла, схавалася за тоўсты камель. А праз імгненне паказалася зноў. Тут я зразумеў — памыліўся. У папаўзня проста праз вока чарнее ладная рыса, а ў жвавай незнаёмкі яе няма. Дый дзюба падобная на доўгае загнутае шыла, наўрад ці расколеш арэх, да чаго здатныя папаўзні.

Нам з Веркаю пашанцавала сустрэцца з пішчухай. Вельмі цікавай і даволі рэдкай жыхаркай старых лясоў, дзе яна корміцца павучкамі, лічынкамі ўсякіх шкоднікаў, знойдзенымі ў патрэсканай кары і пад карою. Дарэчы, калісьці ў некаторых мясцовасцях пішчуху называлі падкарышнікам. Пагадзіцеся, трапная назва птушкі, для якой кара — і стол, і дом, бо пішчухі звычайна ладзяць гнёзды якраз паміж камлём і адсталай карою. Яшчэ адна колішняя назва нашай гераіні — паўзунок. Чаму паўзунок? Бо зімою ў пішчухі з-за распушчаных крылаў не відаць ножак з тонкімі ўчэпістымі пальцамі. Здаецца, яна не скача, а слізгае ўгору па дрэве, абапіраючыся на востры хвосцік. Разам з тым ён перашкаджае птушцы рухацца ўніз, таму пішчуха заўсёды пачынае абследаваць чарговага «пацыента» ад самай зямлі.

Прызнаюся: я ўпершыню бачыў гэтую лясную санітарку. Такая малеча і зусім нічо-

га не баіцца! Хоць вазьмі ды цапні рукою. Каб разгледзець птушку да апошняй пярынкi, я асцярожна ступіў да яліны. Пішчуха тут жа юркнула на другі бок дрэва. Пачакаў — не выглядае. Няўжо паляцела далей? Цікаўнасць павяла мяне зірнуць за камель, што я неўзабаве і зрабіў. Але дарэмна, там ужо нікога не было.

— Тата, яна з майго боку! — пырснула смехам Верка.

Мне нічога не заставалася, як ціхутка абысці вакол яліны. Вядома, я спазніўся: пішчуха ўміг сіганула туды, адкуль я вярнуўся.

— Не спыняйцеся, танцуйце! — запляскала ў ладкі дачка.

І мы адгукнуліся на «біс» — паўтарылі нумар некалькі разоў.

Потым пішчуха, падобная на рыжы сухі лісток, зляцела да карнявішча суседняга дрэва. Ну, а мы, каб не перашкаджаць нястомнай працаўніцы, пайшлі далей. Наперадзе нас чакаў цэлы год цікавых вандровак і незабыўных сустрэч.

РЭМЕЗ

Звычайны рэмез — такая дакладная назва гэтай невялічкай, меншай нават за вераб'я птушкі. Галоўка ў яе светлая, живоцік таксама, каля вачэй цёмныя плямы, верх спінкі каштанавы. Адносіцца яна да сінічкінай сям'і. Як і добра знаёмая ўсім белашчокая сініца, корміцца насякомымі, але на зіму адлятае ў вырай. Назваць жа рэмеза звычайным — я асабіста ніяк не магу. Наадварот, ён незвычайны. І вось чаму.

Па-першае, у нас на Беларусі рэmez даўно занесены ў Чырвоную кнігу, бо сустракаецца даволі рэдка. На Палессі — можа, трошкі часцей, чым у астатніх мясцовасцях.

Па-другое, згодна са старадаўнімі народнымі легендамі, за дзівоснае ўмельства віць гняздо рэmez лічыцца найпершаю з птушак у самога Бога. У даўніну існавала павер'е: калі ў хаце захоўваецца рэмезава рукавічка, у тую хату ніколі не жахне пярун.

Аднойчы мне пашанцавала добра разгледзець славуцы выраб. Неяк вясною я прыехаў у Брэст. Вырашыў завітаць да сябра-мастака. Пераступіў парог майстэрні і ледзь не стукнуўся галавой аб светла-шэрую баксёрскую пальчатку, што звисала са столі. Прынамсі, так мне ў першае імгненне падалося.

— Гняздо?! — спыніўся я ад здзіўлення. — Дзе ты яго ўзяў?

— Дзе ўзяў, дзе ўзяў... — засмяўся сябар. — Восенню знайшоў каля Мухаўца. Ледзьве на дно не боўтнуўся, пакуль з вярбы здымаў.

— У глухой мясціне? — дапытваўся я далей.

— Ды не — блізка тут. Як цяпер кажуць, у рысе горада. Там яшчэ адно висела, недаплеценае, дзе птушкі адпачывалі.

Апошнія словы перамянілі мае планы. І як ні ўпіраўся гаспадар майстэрні, мы рушылі ў вандроўку. Хвілін дзесяць ішлі пешкі да Мухаўца. Затым пераселі ў надзіманую лодку і павеславалі, трымаючыся бліжэй да берага.

Высокі пагодлівы дзень, пругкі вечер у твар. На павольнай рачной плыні і ў ціхіх

затоках скачуць сонечныя зайчыкі. Што яшчэ трэба для цудоўнага настрою?

Шчыра кажучы, я не надта разлічваў стаць уладальнікам незвычайнага экспаната. Мінула некалькі месяцаў, як сябар разжыўся знаходкай. З таго часу шмат цікаўных людзей перабывала каля ракі. Ад мікрараёна сюды рукой падаць. Больш мяне хвалявала іншае. А раптам, прыляцеўшы з цёплых краін, рэмезы павесілі новы домік?

Мы не спяшаліся, уважліва прыглядаліся да вербаў і алешын, асабліва да галін, што хіліліся над вадою. На жаль, фотаапарат нам так і не спатрэбіўся. Непадалёку горбіўся чыгуначны мост цераз Мухавец, за ўдзірваным насыпам чуліся дзіцячыя галасы. Напэўна, птушкі знайшлі зацішнейшы куток.

Гняздо рэмеза, як я ўпэўніўся, гасцючы ў сябра, сапраўды нагадвае тоўстую рукавіцу з недаплеценым вялікім пальцам. Ён служыць уваходам у адмыслова зробленае жытло. Нярэдка дружная парачка працуе над ім даўжэй, чым пасля тут знаходзяцца птушаняты. Напачатку гаспадары абвіваюць тонкую галінку-рагульку трывалай асновай, ствараюць штосьці падобнае на малы кошычак. Галоўны матэрыял — прынесенае лыка з вярбы ці валокны крапівы-джыгучкі. Далей сценкі падвешанага кошычка старанна затыкаюцца раслінным пухам, павуцінай. Бакавіны — таўшчынёй прыблізна на палец, дно — значна таўсцей, дарэчы, яно высцілаецца мяккім пухам. Пух адначасова з'яўляецца перагародкай паміж адкладзенымі яйкамі, каб яны не пабіліся пры моцным парывістым ветры. І дрэва, і вецер калышуць рэмезавых дзетак, вядома, бясплатна.

Нельга абысці ўвагай і яшчэ адну важную дэталю. Недавязаны палец гнязда акаймаваны бялюткім пухам, што дазваляе хутка знаходзіць уваход ранішнімі і вечаровымі прыцемкамі. Як бачым, усё да апошняй драбнічкі прадугледзелі крылатыя майстры.

На заканчэнне такі цікавы факт. Калісьці паляўнічыя і рыбакі знарок шукалі рэмежавы гнёзды і збывалі на кірмашах. Народныя лекары-зельнікі раілі прыкладваць іх да хворага горла. Праўда, мне невядома, як вызначалася цана каштоўнага лякарства: вагой ці памерамі.

ЗМЕСТ

Янка Купала	
Вясна. Хлопчык і лётчык. Алеся. <i>Вершы</i>	3
+ Якуб Колас	
*** О, край родны, край прыгожы!.. Восень. Вясна. Дзед-госць. <i>Вершы</i>	
Два маразы. <i>Казка</i>	7
+ Францішак Багушэвіч	
Калыханка. <i>Верш</i>	12
+ Цётка	
Сірацінка. <i>Верш</i>	14
+ Максім Багдановіч	
Мушка-зеянушка і камарык-насаты тварык. <i>Паэма</i>	16
+ Рыгор Барадулін	
На шашы і ля шашы. Прыгоды літары. Кот Том. <i>Вершы</i>	22
Пятрусь Броўка	
Родныя словы. А ты хоць дрэва пасадзіў?.. Надыход восені. <i>Вершы</i> . . .	25
Янка Брыль	
Сняжок і Волечка. <i>Апавяданне</i> . . .	28
Ніл Гілевіч	
Снежны дзед. Сябры ў паходзе. <i>Вершы</i>	37
Кандрат Крапіва	
3 Новым годам. <i>Верш</i> . Жаба ў каляіне. <i>Байка</i>	40

Аркадзь Куляшоў	
Слова невядомага салдата. <i>Верш</i>	43
Міхась Лынькоў	
Васількі. <i>Апавяданне</i>	45
Іван Мележ	
Здарэнне. <i>Апавяданне</i>	54
Іван Навуменка	
Мішка Дудзік і сабака Рудзік. Жоржык. Падранены журавель. <i>Апавяданні</i>	65
Пімен Панчанка	
Родная мова. Салодкая лячэбніца. <i>Вершы</i>	75
Максім Танк	
Вожык. Ехаў казачнік Бай. <i>Вершы</i>	78
Іван Шамякін	
Цуд на краі свету. Пастушок. Азбука. <i>Апавяданні</i>	81
Лідзія Арабей	
Зернетка і вецер. <i>Казка</i>	91
Мікола Аўрамчык	
*** Вось яны, прывольныя прасторы... <i>Верш</i>	95
Генадзь Бураўкін	
Калыханка. <i>Верш</i>	97
Змітрок Бядуля	
Скарб. <i>Казка</i>	99
Змітро Бяспалы	
Маленькая маці. <i>Апавяданне</i>	105
Алена Васілевіч	
Мая гаспадарка. <i>Апавяданне</i>	109
Галіна Васілеўская	
Усмешка. <i>Казка</i>	113
Артур Вольскі	
Пра кавалёў і каралёў. Караблікі. <i>Вершы</i>	117
+ Віталь Вольскі	
Чомга. <i>Апавяданне</i>	119
Анатоль Вялюгін	
Вада і вуда. <i>Верш</i>	126

Ніна Галіноўская	
Сонейка руплівае. Дзень нараджэння.	
Мая сястра. Гусіны капялюш. <i>Вершы</i>	131
Віктар Гардзей	
Дапамог. Чырвоны грабенчык. <i>Вершы</i>	133
Мікола Гіль	
Мы бачым сонца. <i>Апавяданне</i>	. . . 135
Сяргей Грахоўскі	
Красавік. Хто вінаваты? <i>Вершы</i>	. . 140
Анатоль Грачанікаў	
Крыўда. Павучок. <i>Вершы</i>	. . . 142
Алесь Гурло	
Нашы птушкі. <i>Верш</i>	 145
Авяр'ян Дзеружынскі	
Размова ў космасе. На каток. <i>Вершы</i>	147
Генадзь Дзмітрыеў	
Гадзіннік. Малаток. Конікі. <i>Вершы</i>	. 149
Аляксей Дудараў	
Блакiтны праменьчык. <i>Казка</i>	. . . 151
Алесь Жаўрук. Андрэй Ушакоў	
Пра майго катка. <i>Верш</i>	 161
Кастусь Жук	
Дзядзька дождж. Чмель-ласун. Дзяўчынка збірае зёлкі. <i>Вершы</i>	 165
Васіль Жуковіч	
Беларус. Першы снег. <i>Вершы</i>	. . . 168
Васіль Зуёнак	
Быў гадзіннік... Качан на п'едэстале. <i>Вершы</i>	 171
Вольга Іпатава	
Мастачка. <i>Верш</i>	 174
Віктар Казько	
Хлопчыкі і конь. <i>Апавяданне</i>	. . . 175
Казімір Камейша	
Дзятлава кузня. Дом будуюць мурашы. Сакавік. <i>Вершы</i>	 180
Уладзімір Караткевіч	
Кацёл з каменьчыкамі. <i>Казка</i>	. . . 183

Яўген Каршукоў	
Бомба ў жыце. <i>Апавяданне</i>	191
Уладзімір Карызна	
Лісце прыляцела. Лепяць ластаўкі гняздзечкі. А куды жаба падзелася? Загадка. Гуканне Дзеда Мароза. <i>Вершы</i>	195
Кастусь Кірэенка	
Радзіма. Слова да хлопчыкаў. <i>Вершы</i>	199
Уладзімір Ліпскі	
Гасцінец. <i>Апавяданне</i> . Дзе жыве рэха? <i>Казка</i>	202
Алег Лойка	
Дзе начуе сонца. <i>Верш</i>	207
Еўдакія Лось	
Браткава няўдача. Адзін вершык. <i>Вершы</i>	208
Максім Лужанін	
Вятрыска. <i>Паэма</i>	210
Валянцін Лукша	
Крынічка. Тэлефон. У заапарку. <i>Вершы</i>	215
Мікола Маляўка	
Атэльє «Прамень». <i>Казка</i>	220
Уладзімір Марук	
Заяц і лапці. Пумалама. Чыж і Парыж. Сом-сава. <i>Вершы</i>	225
Павел Марціновіч	
Піла. <i>Верш</i>	227
Янка Маўр	
Васька Жукаў. <i>Апавяданне</i>	228
Алесь Махнач	
Юныя абаронцы. <i>Апавяданне</i>	232
Уладзімір Мацвеенка	
Сон пра парасон. Певень у капелюшы. <i>Вершы</i>	235
Павел Місько	
Старамодны заяц. <i>Казка</i>	237
Сяргей Міхальчук	
Мой сусед Юрка. <i>Апавяданне</i>	244

Сяргей Панізнік	
Вожык і белы гарошак. Чарадзейныя словы. <i>Вершы</i>	250
Макар Паслядовіч	
Наша Балачанка. <i>Апавяданне</i>	252
Уладзімір Паўлаў	
Колькі гусей убачыў Яўсей? «Верха- лаз». <i>Вершы</i>	259
Генадзь Пашкоў	
Па ягады. Бабровая вёска. <i>Вершы</i> .	261
Алесь Пісьмянкоў	
Заяц. Саўка ды Грышка. Марскі воўк. Дружок. <i>Вершы</i>	264
Паўлюк Прануза	
Вясёлка. <i>Верш</i>	267
Пятро Прыходзька	
Твая мова. Сіненскія вочы. <i>Вершы</i> .	268
Аляксей Пысін	
Карусель. Вясёлка над плёсам. Сланеч- нік. Пісьмо птушак. <i>Вершы</i>	270
Пятро Рунец	
Ліпка. <i>Апавяданне</i>	273
Алесь Савіцкі	
Дарога ў школу. <i>Апавяданне</i>	277
Эдуард Самуйлёнак	
Дачка эскадрона. <i>Апавяданне</i>	281
Барыс Сачанка	
Хлеб. Насечка. Ворчык. Бабка Ада- рка. Кошык малін. Мая спадарожніца. Муха. Светлячок. Беларускае ягады. <i>Апавяданні</i>	291
Уладзімір Скарынін	
Мышка-піяністка. На лясным возеры. Што ты разбрахаўся, Люк? <i>Вершы</i> .	304
Раман Тармола	
Каго баяцца ў лесе? <i>Казка</i>	307
Тарас Хадкевіч	
Алікаў сшытак. <i>Апавяданне</i>	312
Васіль Хомчанка	
Трубач. <i>Апавяданне</i>	323

Кастусь Цвірка

Зайчыкаў хлеб. *Верш* 329

Мікола Чарняўскі

Зямельку хмарка палівала... Жалезны
гудзень. Воўк-абібок. *Вершы* 331

Міхась Чарот

Вясенняя раніца. *Верш* 335

Хведар Чэрня

Алёшкавы сябры. Зарадка. Баравікі.
Вершы 337

Станіслаў Шушкевіч

Камар-Брынкун і Жаба-Квакуха. *Верш* 340

Георгій Шыловіч

Над сінім морам. *Апавяданне* 343

Уладзімір Шыцік

Кіб загаварыў апоўначы. *Фантастыч-
нае апавяданне* 350

Уладзімір Юрэвіч

Дзе начуе сонца. *Апавяданне* 358

Алесь Якімовіч

Смелы Васька. *Быль*. Першае яечка.
Казка 362

Уладзімір Ягоўдзік

Папаўзень. Сойка. Танец з пішчухаю.
Рэmez. *Апавяданні* 366

Вяснянка: Аповяданні, вершы, казкі
В 99 беларус. пісьменнікаў: Для малод. шк.
узросту / Уклад. М. М. Зарэмба; Маст.
Т. А. Мельянец і інш.— Мн.: Юнацтва,
1999.— 383 с., іл.

ISBN 985-05-0377-7.

У зборнік уключаны лепшыя творы для дзяцей беларускіх пісьменнікаў. Сярод іх — вершы, аповяданні і казкі Я. Купалы, Я. Коласа, Ф. Багушэвіча, Цёткі, М. Багдановіча.

УДК 882.6-93

ББК 84(4Бел)6-5

Літаратурна-мастацкае выданне

ВЯСНЯНКА

**Аповяданні, вершы,
казкі**

Укладальнік

ЗАРЭМБА Міхась Мікалаевіч

Рэдактар Н. В. Філіповіч

Мастацкі рэдактар В. А. Макаранка

Тэхнічны рэдактар Г. Ф. Дубройская

Здадзена ў набор 07.06.99. Падпісана да друку 02.08.99.

Фармат 84×108¹/₃₂. Папера газетная. Гарнітура школьная.
Афсетны друк. Ум.-друк. арк. 20,16. Ул.-выд. арк. 13,80.

Тыраж 4000 экз. Заказ 2974.

Дзяржаўнае прадпрыемства «Выдавецтва «Юнацтва» Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку. Ліцэнзія ЛВ № 7,
20.12.1997 г. 220600, Мінск, Машэрава, 11.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат ВПП
імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

ISBN 985-05-0377-7

9 789850 503770

